

DANMARKS NATIONALE STRATEGI FOR BÆREDYGTIG UDVIKLING

FÆLLES FREMTID

– udvikling i balance

REGERINGEN

JUNI 2002

Regeringen, juni, 2002
Danmarks nationale strategi for bæredygtig udvikling.
"FÆLLES FREMTID – udvikling i balance"

ISBN 87-7972-187-7

Layout: Finn Hagen Madsen
Forsidefotos: Polfoto
Tryk: Richard Larsen Grafisk A/S
1. oplag 3 000

Publikationen kan bestilles eller afhentes hos:
Miljøbutikken
Læderstræde 1-3
1201 København K
Tlf.: 33 95 40 00
Fax: 33 92 76 90
Åbent hverdage 10 - 17
E-post: butik@mim.dk

Publikationen kan læses på Miljøstyrelsens hjemmeside
www.mst.dk

Henvendelse om publikationen kan i øvrigt ske til:
Miljøstyrelsen
Udviklings- og Datakontoret
Strandgade 29
1401 København K
Tlf.: 32 66 01 00
Fax: 32 66 04 79
E-post: mst@mst.dk

Forord

”Fælles fremtid – udvikling i balance” er Danmarks nationale strategi for bæredygtig udvikling.

Danmark skal være blandt de lande i verden, hvor det er bedst at arbejde, bo og leve. Større velstand og en udbygning af velfærdssamfundet skal give alle gode udfoldelsesmuligheder. Og Danmark skal være blandt de bedste til at passe på miljøet. Fremtidige generationer skal have mindst lige så gode muligheder for at leve i rene og sunde omgivelser, som vi har i dag.

Danmark er et samfund, hvor der tages hånd om de økonomiske, miljømæssige og sociale udfordringer. Vi skal samtidig sikre en sund økonomisk vækst, en socialt afbalanceret udvikling og beskytte natur og miljø og den enkeltes sundhed.

Den danske strategi for bæredygtig udvikling hviler på otte mål og principper:

1. Velfærdssamfundet skal udvikles, og der skal ske en afkobling af sammenhængen mellem vækst og miljøpåvirkning
2. Der skal være et sikkert og sundt miljø for alle, og vi skal opretholde et højt beskyttelsesniveau
3. Vi skal sikre en høj biologisk mangfoldighed og beskytte økosystemerne
4. Ressourcerne skal udnyttes bedre
5. Vi skal yde en aktiv international indsats
6. Miljøhensyn skal indgå i alle sektorer
7. Markedet skal understøtte bæredygtig udvikling
8. Bæredygtig udvikling er et fælles ansvar, og vi skal måle fremskridt.

Bæredygtig udvikling er både en national og global udfordring. Strategien indgår i Danmarks bidrag til Verdenstopmødet om Bæredygtig Udvikling, som afholdes i Sydafrika i august-september 2002.

Topmødet finder sted under det danske EU-formandskab. Det giver Danmark en enestående mulighed for at fremme en global bæredygtig udvikling. Danmark vil arbejde for, at der skabes en global aftale for bæredygtig udvikling. En aftale, der forener målsætningerne om bedre markedsadgang og øget udviklingsbistand globalt til udviklingslandene med krav om god regeringsførelse og bedre miljø. En sådan aftale indebærer blandt andet, at industrilandene forpligter sig til at afkoble økonomisk vækst og miljøbelastning, og udviklingslandene støttes i mulighederne for at få vækst og begrænse fattigdommen.

Bæredygtig udvikling er en langsigtet proces. Derfor har strategien også et tidsperspektiv på 20 år, hvor der for hvert indsatsområde præsenteres mål og visioner.

For de kommende år præsenteres udfordringer, mål og indsats. Vore beslutninger skal bygge på det bedst mulige videngrundlag, så målene nås på den økonomisk mest effektive måde. Og vi skal ved hjælp af indikatorer løbende følge fremskridt med at nå bæredygtig udvikling i Danmark.

Strategiens mål og principper vil blive fulgt op af konkrete initiativer inden for de enkelte områder og sektorer.

Vi har alle et medansvar for at sikre en bæredygtig udvikling. Det er vigtigt, at alle – regeringen, erhvervslivet, kommuner og amter, frivillige organisationer og befolkningen – deltager i gennemførelsen af strategien.

Vi skal sammen skabe en fælles fremtid – en udvikling i balance.

Indhold

INDLEDNING

1. Visioner og mål	1
2. Resultater og udfordringer	9
3. Strategiens opbygning	12

TVÆRGÅENDE INDSATS

4. Klimaændringer	15
5. Biologisk mangfoldighed - Naturbeskyttelse og adgang til naturen ..	18
6. Miljø og sundhed	22
6.1. Kemikalier	23
6.2. Miljøkvalitet og andre miljøfaktorer	24
6.3. Fødevarer	26
6.4. Arbejdsmiljø	27
6.5. Indeklima	27
7. Ressourcer og ressourceeffektivitet	28
8. Danmarks internationale indsats	32

SEKTORER

9. Fødevarerproduktion - fødevareresikkerhed, landbrug og fiskeri	41
9.1. Fødevareresikkerhed	42
9.2. Landbrug	44
9.3. Fiskeri	48
10. Skovbrug	50
11. Industri, handel og service	53
12. Transport	59
13. Energi	64
14. By- og boligudvikling	67

VIRKEMIDLER OG GENNEMFØRELSE

15. Virkemidler og videngrundlag	70
16. Offentlighedens deltagelse og Lokal Agenda 21	75
17. Gennemførelse, overvågning af fremskridt og opfølgning	78

Bilag: Liste over indikatorer til Danmarks strategi for bæredygtig udvikling	80
---	----

1

Visioner og mål

Dette er Danmarks nationale strategi for bæredygtig udvikling. Strategien tager afsæt i, hvordan Danmark yder sit bidrag til at fremme en global og national bæredygtig udvikling, hvor der sættes fokus på hensynet til fremtidige generationer og på at beskytte naturen.

Brundtland-Kommissionen definerede en bæredygtig udvikling som: *"en udvikling, som opfylder de nuværende generationers behov uden at bringe fremtidige generationers mulighed for at opfylde deres behov i fare."*

Videre hedder det: *"Fundamentalt set er bæredygtig udvikling en ændringsproces, hvorunder udnyttelsen af ressourcerne, styringen af investeringerne, retningen for den teknologiske udvikling og ændringer i institutionerne alle er i balance med hinanden og øger både de nuværende og de fremtidige muligheder for at opfylde menneskehedens behov og forhåbninger."*

Brundtlands definition sammenfatter en række tanker og visioner, som kommer os alle ved. Definitionen er fortsat bærende for Danmarks syn på bæredygtig udvikling.

Begrebet bæredygtig udvikling indeholder tre indbyrdes afhængige og gensidigt forstærkende dimensioner:

- den økonomiske (økonomiske ressourcer, udvikling og vækst)
- den miljømæssige (naturressourcer, at beskytte og udnytte naturen på en bæredygtig måde og

at forebygge og bekæmpe forurening)

- den sociale (sociale ressourcer, solidaritet og fattigdomsbekæmpelse)

Bæredygtig udvikling er en løbende proces, som indebærer, at de miljømæssige, økonomiske og sociale hensyn integreres bedre.

Danmark skal være et samfund med plads til både økonomisk fremgang og et bedre miljø. Der skal være fornødne tilskyndelser til og mulighed for, at den enkelte selv kan yde en indsats. Der skal være gode rammer for beskæftigelse, levevilkår, sociale forhold og livskvalitet. Bæredygtig udvikling indebærer, at vi skal tage vare på de økonomiske, miljømæssige og sociale udfordringer samtidig. De kommende generationer skal have mindst lige så gode muligheder for et godt liv, som vi har i dag. Vi skal sikre en sund økonomisk udvikling, der er socialt afbalanceret. En udvikling, der giver den enkelte størst mulig handlefrihed, som viser respekt for naturens og miljøets grænser, og som ikke har negativ virkning på menneskers sundhed.

Bæredygtig udvikling kan ikke gennemføres i ét land alene. Visionen for en global bæredygtig udvikling er en verden med økonomisk fremgang, større velfærd og øget miljøbeskyttelse. En udvikling der kommer alle til gode, også de svage og fattige i andre dele af verden. Derfor forudsætter bæredygtig udvikling også respekt for menneskerettigheder, åbenhed og demokrati. Som et rigt land har Danmark et stort ansvar for at gå foran med at udvikle et globalt bæredygtigt samfund.

Derfor vil Danmark være aktiv i internationalt samarbejde om miljø og udvikling.

Bæredygtig udvikling kræver globalt samarbejde og internationale løsninger. Samtidig må vi ikke svigte indsatsen hjemme. I Danmarks nationale strategi for bæredygtig udvikling præsenteres først og fremmest, hvad vi vil gøre i Danmark for at sikre et samfund i balance. Strategien er Danmarks svar på opfordringen fra Rio-konferencen i 1992 og et bidrag til at opfylde de internationale forpligtelser til at fremme en bæredygtig udvikling. Bæredygtig udvikling er et overordnet mål for det europæiske samarbejde i EU, jf. artikel 2 i Traktaten om den Europæiske Union, hvoraf det fremgår, at *Unionen har som mål at fremme økonomiske og sociale fremskridt og et højt beskæftigelsesniveau og opnå en balanceret bæredygtig udvikling.*

Den danske vision om bæredygtig udvikling hviler på otte mål og principper:

- 1 Velfærdssamfundet skal udvikles, og der skal ske en afkobling af sammenhængen mellem vækst og miljøpåvirkning
- 2 Der skal være et sikkert og sundt miljø for alle, og vi skal opretholde et højt beskyttelsesniveau
- 3 Vi skal sikre en høj biologisk mangfoldighed og beskytte økosystemerne
- 4 Ressourcerne skal udnyttes bedre
- 5 Vi skal yde en aktiv international indsats
- 6 Miljøhensyn skal indgå i alle sektorer
- 7 Markedet skal understøtte bæredygtig udvikling
- 8 Bæredygtig udvikling er et fælles ansvar, og vi skal måle fremskridt

De otte mål og principper afspejler områder, hvor der er et særligt behov for at gøre en indsats for at sikre en bæredygtig udvikling.

1. Velfærdssamfundet skal udvikles, og der skal ske en afkobling af sammenhængen mellem vækst og miljøpåvirkning

Velfærdens skal sikres, styrkes og udbygges. Men velfærdssamfundet er under pres. I løbet af de næste 30 år bliver der mange flere ældre mennesker, og samtidig bliver andelen af erhvervsaktive stadig mindre. Hvis vi opretholder overskuddet på de offentlige budgetter, kan vi afdrage en stor del af gælden i de kommende år. De penge, vi nu betaler i rente, kan i stedet bruges til at betale de stigende udgifter til pensioner, hjemmehjælp, ældreomsorg, sygehuse m.v. Regeringen har i maj 2002 fremlagt en bred vækststrategi "Vækst med Vilje". "Vækst med vilje" sigter mod, at vi får skabt flere arbejdspladser og højere produktivitet. Regeringen vil iværksætte reformer og strukturforbedringer, så der er gode rammebetingelser for vækst. Men den vækst, vi ønsker, skal også være miljømæssig bæredygtig.

Udvikling af velfærdssamfundet kræver, at der sættes større fokus på den enkeltes udfoldelsesmuligheder og det frie initiativ. Kun ved at styrke tilskyndelsen til foretagsomhed og virkelyst kan vi sikre det fornødne økonomiske grundlag for velfærdssamfundet. Det skal kunne betale sig at arbejde, så alle, der kan arbejde, også kommer i arbejde. Det vil være til glæde for os alle. Det vil give os mere overskud til at tage os af de svageste, der ikke er i stand til at klare sig selv. Forandring og udvikling skal gå hånd i hånd med tryghed og social sikkerhed.

Alle danskere skal sikres en værdig tryk alderdom – uanset om de har haft mulighed for at spare op eller ej. Folkepensionen vil fortsat have en central rolle i fremtidens pensionssystem, der skal finansieres af de sparede renteudgifter og af arbejdsmarkedsreformer, hvor arbejdsstyrken øges. Hertil kommer, at de danske arbejdsmarkedspensioner udbygges i takt med, at andelen af ældre vokser. Arbejdsmarkedspensionerne og de private pensioner vil således være et supplement til den offentlige folkepension.

Vi skal skabe et rummeligt arbejdsmarked, hvor flere skal i arbejde, og der er plads til personer, som ikke fuldt lever op til de høje krav om effekti-

vitet. Forholdene for den del af arbejdsstyrken, der er mere end 50 år, skal forbedres, så færre går på efterløn, førtidspension med videre. Der skal også være bedre mulighed for at få fleksjobs.

Vi skal blive bedre til at anvende den arbejdskraftressource, som indvanderne udgør, sikre at færre er på kontanthjælp, og forebygge sygefravær bedre end i dag.

Som led i at sikre at flest muligt i den erhvervsaktive alder får mulighed for aktivt at indgå i arbejdsstyrken, både mænd og kvinder, skal det offentlige skabe mulighed for dagpasning for børn og sikre omsorgen for de ældre.

En langsigtet bæredygtig udvikling er kun mulig i et samfund, der løser grundlæggende sociale problemer i forhold til de svageste grupper. Regeringen vil med reformprogrammet "Det fælles ansvar" forstærke indsatsen for at hjælpe de svageste i samfundet. Programmet indeholder dels en udvidelse af det offentlige indsats, dels en udvidet inddragelse af private hjælpeorganisationer i det sociale arbejde. Målet er, at de svageste grupper får en bedre livskvalitet. Samtidig skal den forebyggende indsats i situationer, der typisk udvikler sig til en social deroute, forstærkes. Ved at sætte ind her modvirkes det, at sociale problemer bliver kroniske og kommer til at belaste samfundet i fremtiden. Det vil bidrage til at styrke en social bæredygtig udvikling.

Velfærdssamfundet skal videreudbygges. Det fælles ansvar for at løse en række velfærdsopgaver skal i fremtiden kombineres med en personlig frihed til at vælge mellem forskellige løsninger. Borgere skal have mulighed for at vælge mellem forskellige offentlige og private løsninger på en række serviceområder.

Der skal føres en aktiv politik for at fremme bæredygtig udvikling og en aktiv miljøpolitik, som sikrer, at fremtidige generationer kan leve i et rent miljø. Internationalt er der enighed om, at afkobling er den overordnede udfordring i forhold til at sikre en bæredygtig udvikling. Det fremgår af EU's 6. Miljøhandlingsprogram, der sætter rammerne for de næste 10 års indsats i EU. Det Europæiske Råd i Gøteborg understregede betydningen af at

afkoble økonomisk vækst fra ressourceanvendelse. Som resultat af OECD's arbejde med bæredygtig udvikling, der blev drøftet på det fælles OECD ministermøde om bæredygtig udvikling i maj 2001, fremhæves endvidere afkobling som en af hovedudfordringerne i forhold til en bæredygtig udvikling.

Det kræver en miljøpolitisk indsats at leve op til de ambitiøse miljømål, selvom meget allerede er opnået. På en række afgørende områder er det allerede lykkedes at afkoble sammenhængen mellem økonomisk fremgang og øget forurening. Det gælder blandt andet på energiområdet. Men på andre områder med betydning for vores sundhed, miljø og natur er der stadig store udfordringer. Det er helt afgørende, at vi får mest muligt miljø for pengene, og at indsatsen sker, dér hvor miljøeffekterne er størst; at der sættes ind med de mest effektive virkemidler.

Visse påvirkninger af sundhed, miljø og natur eller brug af ressourcer er af et sådant omfang, at vi har brug for nye løsninger. For eksempel er påvirkningen af klimasystemet kritisk, fordi ændringer i systemets balance forventes at have store konsekvenser for livet på jorden.

En bæredygtig udvikling indebærer en balance mellem generationerne. De kommende generationer skal have mindst lige så gode muligheder for et godt liv, som vi har i dag. Derfor skal de økonomiske, sociale og miljømæssige ressourcer sikres. Vi skal undgå kritiske påvirkninger af miljø, natur og sundhed, og vi skal beskytte og bevare særlige og enestående naturværdier, der ikke kan genoprettes, hvis de forsvinder.

Disse udfordringer skal mødes med en række forskellige virkemidler, alt efter hvad der vil være mest effektivt. For at fremme en bæredygtig udvikling kan en øget anvendelse af markedsorienterede virkemidler, som for eksempel afgifter, tilskud, omsættelige kvoter, og information og dialog med borgere og virksomheder, være hensigtsmæssig. Forskning i årsagssammenhænge og i nye miljø- og samfundsmæssige problemer er af betydning for, at samfundet på et tidligt tidspunkt kan træffe de rigtige og forebyggende beslutninger for at opnå bæredygtig udvikling.

Indikatorer kan belyse, om samfundet er på vej mod bæredygtig udvikling. Det kan være indikatorer for påvirkning af kritiske natur- og miljøfaktorer, og indikatorer for om der sker afkobling mellem økonomisk vækst og påvirkning af miljø og natur. Begrebet ”ægte opsparing” er en økonomisk indikator for udviklingen i samfundets samlede formue. Det vil sige en økonomisk værdisætning af de økonomiske, sociale og miljømæssige ressourcer. Begrebet ”ægte opsparing” er under udvikling og skal suppleres af analyser af, hvad der er kritiske påvirkninger af sundhed, miljø og natur. Sammen med de øvrige indikatorer kan ”ægte opsparing” give et billede af, om udviklingen kan betegnes som bæredygtig. Den første analyse fra 1998 tyder på, at den ”ægte opsparing” er positiv i Danmark.

2. Der skal være et sikkert og sundt miljø for alle, og vi skal opretholde et højt beskyttelsesniveau

Miljøkvaliteten i Danmark må ikke belaste mennesker, dyr og planter. Der skal gøres en indsats for, at jorden, luften og vandet er så rent og frit for skadelige stoffer og mikroorganismer, at sundheden for mennesker, dyr og planter ikke belastes. Regeringens mål er, at Danmark skal være blandt de OECD lande, der er mest effektive til at nedbringe forureningen.

Klimaforandringer er en af dette århundredes største globale udfordringer. Derfor bør vi stabilisere koncentrationen af drivhusgasser i atmosfæren på et niveau, som kan forhindre farlig, menneskeskabt indvirkning på klimasystemet. For at leve op til Kyoto-protokollen har Danmark påtaget sig at begrænse de samlede udledninger af drivhusgasser med 21 procent i 2008-2012 i forhold til 1990.

Fremstilling, brug og bortskaffelse af produkter og varer må ikke skade miljø og mennesker. Regeringen vil lave en samlet strategi, hvor der sættes fokus på, hvad der kan gøres i forhold til miljøfaktorer påvirkning af sundheden. Forbruget af farlige kemikalier skal begrænses mest muligt. Industrien skal have ansvar for at undersøge kemikaliers farlighed og sikre, at de kan anvendes uden fare for

sundhed og miljø. Vi gør en aktiv indsats mod de farlige kemikalier, og i 2020 må der ikke markedsføres eller anvendes produkter, som indeholder kemikalier med særlig problematisk virkning på sundhed eller miljø.

Det er vigtigt at opretholde et højt beskyttelsesniveau for mennesker og miljø. Den europæiske miljøpolitik bygger på forsigtighedsprincippet og princippet om en forebyggende indsats, princippet om indgreb over for miljøskader fortrinsvis ved kilden og princippet om at forureneren betaler.

Forsigtighedsprincippet skal være med til at sikre et højt beskyttelsesniveau og er et anerkendt og traktatfæstet princip i EU's politik og i Danmarks politik. Vi skal gribe ind, allerede når der er mistanke om uacceptabel risiko og fare.

3. Vi skal sikre en høj biologisk mangfoldighed og beskytte økosystemerne

Naturen og økosystemerne er grundlag for alt liv på jorden. Både de nuværende og kommende generationers udviklingsmuligheder er afhængige af et levedygtigt og varieret naturgrundlag. Derfor skal naturkvaliteten forbedres og skovarealet forøges.

Internationale fremskrivninger viser, at den globale økonomiske udvikling de næste 20 år vil true verdens biologiske mangfoldighed. Det betyder, at en række af økosystemernes funktioner, som for eksempel vandkredsløbet og nedbrydningen af affaldsstoffer, også trues. Derfor skal vi mindske de fysiske påvirkninger af naturen. Og vi skal især begrænse udledning af næringsstoffer og miljøfarlige stoffer til naturen. Af hensyn til vore efterkommere må de erhverv, som påvirker naturen, både tilpasses udnyttelsen af naturressourcerne og være med til at udvikle teknologiske løsninger, så påvirkningerne kan begrænses.

Visse værdier i kultur- og naturlandskaber, særlige naturtyper og variationen af arter og genpuljer, er uerstattelige. Indsatsen for at beskytte den biologiske mangfoldighed skal prioriteres og målrettes ved at forbedre kvaliteten af de eksisterende natur-

områder, øge naturarealernes størrelse og skabe bedre sammenhæng mellem naturområderne. Det er vigtigt, at befolkningen har gode muligheder for friluftsliv og naturoplevelser i skove og i det åbne land. Endelig skal vi – også af hensyn til turisterhvervet – værne om vores kulturmiljø, herunder kulturspor i landskabet og den levende kulturarv i landområderne og kystegnene.

4. Ressourcerne skal udnyttes bedre

De kommende år kan vi imødesee en øget, global befolkningstilvækst og stigende økonomisk velstand – også i ulande. Derfor er det vigtigt, at den mængde naturressourcer, der er til rådighed, udnyttes på en bæredygtig måde. Danske virksomheder skal producere effektivt, så der anvendes stadig færre ressourcer per produceret enhed. Det vil medvirke til at sikre konkurrenceevnen på det globale marked, hvor der må imødeses knaphed på visse ressourcer.

Vi skal tilpasse vores forbrugsmønstre og produktionsmetoder, så produktion og forbrug af varer og tjenesteydelser fører til mindre påvirkning af miljøet og bedre udnyttelse af vores ressourcer. I løbet af de kommende år skal ressourcerne udnyttes mere effektivt for at begrænse affaldsmængderne og mindske spredning af forurenende stoffer. Ressourceeffektivitet kan medvirke til at forbedre konkurrenceevnen, for eksempel gennem sparede omkostninger.

Det Europæiske Råd understregede i Gøteborg, at klare og stabile mål for en bæredygtig udvikling vil give betydelige økonomiske muligheder. Dette har potentiale til at udløse en ny bølge af teknologisk innovation og investeringer og vil dermed skabe vækst og beskæftigelse. Det Europæiske Råd opfordrede erhvervslivet til at deltage i udviklingen og til i højere grad at anvende nye, miljøvenlige teknologier i sektorer som for eksempel energi og transport.

FNs generalsekretær har peget på ændrede produktions- og forbrugsmønstre som en væsentlig udfordring for en bæredygtig udvikling. I denne sammenhæng peges på afkobling og ressourceef-

ektivitet med en faktor 4 og faktor 10 som pejlemærker. Som et led i regeringens bestræbelser på at opnå en bæredygtig udvikling og bæredygtige produktions- og forbrugsmønstre er pejlemærket på lang sigt at begrænse forbruget af ressourcer til cirka 25 procent af det nuværende forbrug. I det videre arbejde er der behov for yderligere at konkretisere indsatsen på ressourceområdet. Dette skal ses i lyset af de internationale diskussioner om formulering af mål for ressourceeffektivisering med en faktor 4 i løbet af de næste 20-30 år og en faktor 10 på længere sigt. Denne proces blev indledt på FN's særlige generalforsamling (UNGASS), der blev afholdt fem år efter Rio-konferencen. Faktor fire betyder, at ressourceeffektiviteten øges med en faktor 4 i forhold til dagens niveau, – det vil sige en fordobling af velfærd med en halvering af ressourceanvendelsen. Faktor 10 begrebet indebærer, at de globale materialestrømme halveres, og at ressourceforbruget fordeles lige- ligt blandt jordens befolkning. Det vil betyde, at ressourceforbruget i de industrialiserede lande skal effektiviseres med en faktor 10.

Teknologiske nybrud og innovation er nødvendig. Vi må fortsat udvikle ny teknologi, nye materialer og nye løsninger for at omstille samfundet mod en bæredygtig udvikling. Udbredelse af eksisterende teknologier og nye teknologiske gennembrud giver mulighed for at udvikle mere bæredygtige produktionsformer. Ved at ændre det teknologiske grundlag for produktion og forbrug kan samfundets afhængighed af visse ressourcer på sigt reduceres afgørende. Nye energiformer, for eksempel brændselsceller, vil kunne nedsætte CO₂-udslippet betydeligt. Brug af nye typer materialer kan mindske ressourceforbruget og øge mulighederne for genanvendelse. Også informations- og bioteknologi kan tænkes at føre til helt nye miljøvenlige produktionsmåder og produkter. Derfor er det vigtigt at skabe gode rammer og et godt grundlag for, at nye, miljøvenlige teknologier bliver udviklet og udbredt, og at eventuelle barrierer for miljøvenlige teknologiers markedsadgang bliver fjernet.

5. Vi skal yde en aktiv international indsats

Danmark vil arbejde aktivt for at fremme en global bæredygtig udvikling. Vi har et medansvar for at ændre vores omgivende verden til det bedre. På de områder, hvor vi har særlig viden, eller som har høj politisk prioritet, kan det være nødvendigt, at Danmark går foran.

Danmark vil bidrage til en verden med fred og stabilitet, der bygger på demokrati og respekterer menneskerettigheder. Danmark skal fortsat arbejde for at bekæmpe fattigdom og for at fremme økonomisk vækst og social udvikling i verdens fattige lande. Den økonomiske og sociale udvikling i verdens fattige egne skal bidrage til global bæredygtig udnyttelse og bevaring af naturen og miljøet. I dag yder Danmark klart over FN's målsætning på 0,7 procent af bruttonationalindkomsten i ulandsbistand, og Danmark er blandt de lande i verden, som yder relativt mest. Danmark vil prioritere den multilaterale og bilaterale bistand til ulande og østlande i partnerskab med regeringer, civilsamfund og erhvervsliv i disse lande, så vi får den mest effektive indsats. Den mangeårige indsats har medvirket til at styrke Danmarks internationale troværdighed og goodwill.

Som led i den internationale indsats indebærer mulighederne for brug af de såkaldte fleksible mekanismer, som f. eks. "joint implementation", at CO₂ reduktionerne opnås med største mulig effekt for de anvendte midler.

De miljøproblemer, vi står over for, er for en stor del globale eller regionale af natur. Derfor kan de kun løses ved internationalt samarbejde. Danmark arbejder aktivt for at forbedre den europæiske og internationale miljøbeskyttelse gennem EU-samarbejdet. Danmark vil fortsat bidrage til løbende opfølgning og gennemførelse af EU's 6. Miljøhandlingsprogram. Danmark vil bidrage til, at miljøhensyn indarbejdes i EU's sektorpolitikker, og vi lægger vægt på, at bestræbelserne følges af EU's stats- og regeringschefer. Danmark er formandsland i EU i efteråret 2002. Det giver os en særlig mulighed for at få højt prioriterede mål på dagsordenen. Ikke kun i EU, men også i de bredere sammenhænge hvor EU spiller en rolle. Danmark vil arbejde for en aktiv opfølgning af OECD's strategi

for bæredygtig udvikling, i forlængelse af det topmøde om bæredygtig udvikling, som blev afholdt under dansk formandskab i maj 2001.

Verdenstopmødet om bæredygtig udvikling afholdes i Sydafrika i august-september 2002. Som formand i EU vil Danmark arbejde for, at der skabes en ny global aftale for bæredygtig udvikling og globalt partnerskab. En sådan aftale kan blandt andet gå ud på, at industrilandene forpligter sig til at afkoble økonomisk vækst og miljøbelastning, og at udviklingslandene støttes i mulighederne for at få vækst og at begrænse fattigdommen. Elementer kunne være øget markedsadgang, gældslettelse, investeringer og teknologioverførsel. Samtidig skal ulandene leve op til deres internationale forpligtelser og indarbejde hensyn til miljø i deres produktion og forvaltning.

6. Miljøhensyn skal indgå i alle sektorer

Integration af hensyn til miljø i politikker og beslutningsprocesser er en betingelse for at opnå en bæredygtig udvikling, hvor sammenhængen mellem den økonomiske vækst, den stigende miljøbelastning og det stigende ressourceforbrug brydes. Det indebærer, at alle sektorer og myndigheder har ansvaret for at integrere hensyn til miljø, sundhed og bæredygtig udvikling i alle beslutningsprocesser inden for deres område. Det gælder på centralt niveau, og det gælder på lokalt niveau hos virksomheder og borgere.

En vigtig model er arbejdet i EU med at integrere miljøhensyn i sektorernes udvikling, den såkaldte Cardiff-proces. Cardiff-processen er en af de vigtigste nyskabelser i EU på bæredygtighedsområdet. Processen indebærer, at alle sektorer er ansvarlige for at udvikle strategier og indikatorer og for at integrere miljøhensyn inden for deres politikområder, for at opnå bæredygtig udvikling. Cardiff-processen blev igangsat af Det Europæiske Råd som opfølgning på artikel 6 i traktaten om det Europæiske Fællesskab, hvoraf det fremgår, at miljøbeskyttelseskrav skal integreres i udformningen og gennemførelsen af Fællesskabets politikker og aktioner med henblik på at fremme en bæredygtig udvikling. Foreløbig er 9 formationer af Rådet ble-

vet opfordret til at udarbejde strategier for integration af miljøhensyn.

I Danmark har vi arbejdet med at integrere miljøhensyn på flere måder og niveauer. Lovforslag og andre regeringsforslag, der forelægges Folketinget, skal gennemgå en strategisk miljøvurdering, så konsekvenserne for miljøet er en del af beslutningsgrundlaget. På samme måde skal større statslige anlægsprojekter vurderes for virkningerne på miljøet. På en række politikområder er der gennem en længere årrække udarbejdet miljøhandlingsplaner.

I dag er det kun 10-20 procent af virksomhederne, der oplever miljø som en konkurrenceparameter. Visionen er, at hovedparten af de danske virksomheder skal udnytte måden, de udøver deres samfundsansvar på, som en strategisk fordel på markedet. Det skal blandt andet ske ved, at virksomhederne integrerer hensyn til miljø i deres beslutningsprocesser.

Men der er fortsat behov for at styrke den helhedsorienterede og tværsektorielle indsats. Integration af miljøhensyn i sektorer, politikker og beslutninger vil fortsat være et bærende element i Danmarks indsats for bæredygtig udvikling.

7. Markedet skal understøtte bæredygtig udvikling

Bæredygtig udvikling og økonomisk fremgang er ikke hinandens modsætninger. Virksomheder, der gør en stor miljøindsats, klarer sig generelt godt i konkurrencen. En fremadrettet indsats for miljø og bæredygtig udvikling kan fremme konkurrenceevnen og omstilling til videnøkonomien. Udvikling og udbredelse af bæredygtige teknologier er et vigtigt instrument til at forberede virksomhederne på de krav, som fremtidens marked stiller.

Det skal kunne betale sig at tage hensyn til miljøet. Det kan blandt andet ske ved at sikre, at de, der producerer, leverer, bortskaffer eller forbruger produkter og tjenesteydelser, betaler miljøomkostningerne. Når priserne afspejler de reelle samfundsmæssige omkostninger, bliver forbrugere og producenter tilskyndet til at træffe bæredygtige

valg. Princippet om, at forureneren skal betale, skal efterleves. Til det formål kan der anvendes markedsorienterede virkemidler, som for eksempel miljøafgifter, tilskud og omsættelige kvoter. Regeringen ønsker at undersøge, hvordan anvendelse af markedsorienterede virkemidler kan medvirke til at løse miljøproblemer på den måde, det er bedst og billigst for samfundet. Regeringen vil derfor undersøge, om der blandt andet gennem omlægninger i miljøafgifterne er mulighed for at opnå en større miljøeffekt.

Danmark vil arbejde for, at miljøafgifter så vidt muligt aftales på internationalt niveau. Som et første skridt i den retning bør der indføres fælles minimumssatser for miljøafgifter i EU. Valget mellem forskellige virkemidler afhænger af, hvilken udfordring der skal løses. Ofte er det nødvendigt med en kombination af virkemidler, som samlet set skaber de rigtige adfærdsændringer. OECD's rapport om politikker, der fremmer en bæredygtig udvikling, indeholder specifikt en række anbefalinger til OECD-landene med henblik på at få markedet til at understøtte en bæredygtig udvikling.

Regeringen vil derfor udarbejde en rapport om grøn markedsøkonomi, som skal analysere de praktiske muligheder for øget brug af markedsorienterede redskaber til at fremme et bedre miljø.

En væsentlig drivkraft er, at forbrugerne og dermed markedet i større omfang stiller krav til virksomhedernes miljøindsats. Det er vigtigt med troværdig information om, hvordan produkterne påvirker miljøet, således at udbud og efterspørgsel efter miljøvenlige produkter øges. Der skal skabes incitament og rammebetingelser, så det bliver attraktivt for såvel producenter som forbrugere, at udbyde og efterspørge bæredygtige produkter. På den måde vil markedskræfterne virke for, at de miljømæssige mål nås effektivt. Regeringen har også som mål, at danske virksomheder og investorer har let ved at dokumentere deres miljøindsats, og at forbrugerne har let adgang til information om, hvordan produkterne er fremstillet.

Det offentlige er selv en vigtig forbruger og har derfor mulighed for at påvirke markedet.

8. Bæredygtig udvikling er et fælles ansvar, og vi skal måle fremskridt

En bæredygtig udvikling kan kun realiseres, hvis alle parter arbejder med og tager ansvar for at integrere og fremme hensynet til miljø og bæredygtig udvikling i deres beslutninger. Forbrugere og producenter, medarbejdere på virksomheder, samfundets institutioner, børn og unge er alle vigtige aktører i arbejdet med at opnå en bæredygtig udvikling. De skal inddrages og tage medansvar. Information, uddannelse og undervisning kan udbrede viden om bæredygtig udvikling, og dermed ændre holdninger og adfærd. Offentlighedens deltagelse i beslutninger om og gennemførelse af strategien for bæredygtig udvikling er væsentlig. Derfor er det vigtigt, at der i befolkningen er bred opbakning og tillid til den førte bæredygtighedspolitik. Århuskonventionen, der indeholder principper om borgernes miljørettigheder, er nu indført i Danmark.

Forskning og udvikling skal sikre, at vi løbende har et godt videngrundlag. Ved EU topmødet i Barcelona i foråret 2002 blev det besluttet, at de samlede udgifter til forskning og udvikling i EU bør øges med henblik på at nærme sig 3 procent af BNP senest i 2010. Det omfatter blandt andet forskning i grundlæggende årsagssammenhænge, og i hvordan samfundets aktiviteter påvirker mennesker og miljø. På den måde kan vi træffe de rigtige beslutninger, prioritere indsatsen og vælge de rigtige virkemidler. Miljøøkonomi, miljøadfærd, prognoser og scenarier for den forventede udvikling er vigtige områder. Miljøpolitikken skal være videnbaseret.

Regeringen har oprettet et Institut for Miljøvurdering. Gennem forskning på højt internationalt niveau skal instituttet sikre, at miljømålene nås på den økonomisk mest effektive måde. Institutet skal skabe overblik over den aktuelle og den langsigtede miljøsituation, såvel i Danmark som globalt. I den forbindelse skal instituttet trække på og udnytte al den viden og de kompetencer, der er opbygget på andre nationale samt internationale forskningsinstitutioner. Desuden skal denne viden og indsigt formidles til offentligheden og politiske beslutningstagere.

Regeringen vil løbende overvåge og rapportere om, hvordan det går med at gennemføre Danmarks nationale strategi for bæredygtig udvikling. Der er i tilknytning til strategien et sæt indikatorer, som belyser strategiens mål og initiativer. Indikatorerne offentliggøres på en særlig hjemmeside for bæredygtig udvikling på Internettet. Indikatorerne vil blive opdateret hvert år, og på den måde er det muligt at holde øje med, hvordan det går med at nå målene.

Foto: Preben Kirsholt

2 Resultater og udfordringer

I Agenda 21-dokumentet fra Rio-konferencen opfordres regeringerne til at udarbejde en national strategi for bæredygtig udvikling. Denne strategi er svaret på opfordringen, og strategien vil indgå som en del af det danske bidrag til FN's verdenskonference om bæredygtig udvikling i Johannesburg.

Denne nationale strategi for bæredygtig udvikling skal ses i sammenhæng med de internationale strategier for bæredygtig udvikling, som Danmark deltager i. I EU er det EU's 6. Miljøhandlingsprogram, der udgør en ramme for EU's miljøpolitik og for integration af miljøhensyn i alle politikområder. Det 6. Miljøhandlingsprogram peger på fem hovedområder for indsatsen de næste ti år: Klima; natur og biodiversitet; miljø, sundhed og livskvalitet; bæredygtig udnyttelse og forvaltning af naturressourcerne og affald samt den internationale indsats. På Göteborg-topmødet i juni 2001 vedtog Det Europæiske Råd en langsigtet EU-strategi for bæredygtig udvikling, der indeholder konkrete målsætninger for miljø og sundhed. Strategien lægger op til en miljømæssig bæredygtig udvikling, som sammen med social og økonomisk bæredygtig udvikling tages op på forårstopmøderne i EU under den såkaldte Lissabon-proces.

I OECD-sammenhæng har Danmark arbejdet aktivt for bæredygtig udvikling og integration af miljø-

hensyn. Danmark var formandsland for topmødet i OECD i maj 2001 om bæredygtig udvikling med deltagelse af finans-, økonomi- og miljøministre. På topmødet vedtog OECD-landene en strategi for bæredygtig udvikling, der opridser rammer for integration af økonomiske, sociale og miljømæssige målsætninger og for afkobling af økonomisk udvikling fra miljøbelastning. På dansk initiativ blev resultatet af topmødet blandt andet, at OECD vil udvikle indikatorer for bæredygtig udvikling til at måle fremskridt. Disse indikatorer vil blive en del af OECD's vurderinger af de enkelte medlemslande. Danmark vil gøre en indsats for, at OECD's arbejde med bæredygtig udvikling følges op af medlemslandene.

Nordisk Ministerråd har under dansk formandskab færdiggjort en tværsektoriel strategi for bæredygtig udvikling, der er rettet mod integration af miljøhensyn i sektorer. Den trådte i kraft den 1. januar 2001, og i de kommende år vil der ske en løbende opfølgning af mål og initiativer. Det er landene og de enkelte sektorer inden for Nordisk Ministerråd, som har ansvaret for at integrere miljøhensyn inden for deres område. På Nordisk Råds session i efteråret 2002 vil Nordisk Ministerråd gøre status for implementeringen af strategien i de enkelte nordiske lande.

Resultater

Igennem de sidste to årtier er det lykkedes for Danmark at opnå en klar stabilisering af den økonomiske udvikling. Det er lykkedes at skabe fremgang i beskæftigelse og indkomster, blandt andet gennem reformer af arbejdsmarked, skat og uddannelser. Der er i dag overskud på både de offentlige budgetter og betalingsbalancen. Og inflationen er lav og stabil. De store balanceproblemer, som Danmark havde ved indgangen til 1980'erne, er alle blevet løst. Denne udvikling er lykkedes, uden at det har ført til større ulighed i samfundet. Der er endnu meget at gøre, men vi har et godt udgangspunkt for at bevare og videreudvikle et velfærdssamfund af høj kvalitet og med større individuel frihed, som kommer alle til gode.

Danmark har fulgt op på anbefalingerne fra Rio-konferencen i 1992. Danmark skal fortsat yde en internationale indsats for bæredygtig udvikling. Den samlede bistand til bæredygtig udvikling, inklusive ulandsrammen og den danske miljøbistand, ligger klart over FN's målsætning på 0,7 procent af bruttonationalindkomsten. Danmark har været, og skal fortsat være, en aktiv medspiller i globale forhandlinger om udvikling og handel, samt globale konventioner og EU-regler på miljøområdet med et højt beskyttelsesniveau. Danmark har, som det første vestlige land, ratificeret og gennemført Århus-konventionen om offentlighedens inddragelse i beslutninger på miljøområdet.

Danmark har gennem mange år lagt vægt på at integrere miljøhensyn i andre politikområder og på at bekæmpe og forebygge forurening af naturen. En række målrettede handlingsplaner og strategier har styrket den konkrete indsats for at afkoble sammenhængen mellem økonomisk vækst og belastning af miljø og natur.

Samtidig med at der har været en markant økonomisk udvikling, er det lykkedes at begrænse udslippet af en række luftforurenende stoffer, især SO₂, NO_x, men også CO₂, ligesom det samlede energiforbrug er stabiliseret. Målet om at begrænse udledning af næringsstoffer til vandmiljøet fra kommunale rensningsanlæg og industrien er nået, og også i landbruget er der opnået store fremskridt. Over 200 af de mest skadelige pesticidprodukter er

fjernet fra markedet. De seneste ti år er der blevet genoprettet mere end 8.000 ha søer, vandløb, enge og heder og rejst cirka 18.000 ha skov.

Udfordringer

Stigende international samhandel og det øgede pres på jordens naturressourcer har gjort de enkelte lande mere afhængige af hinanden. Globalisering af økonomien betyder, at mange problemer, herunder miljøproblemer, kun kan løses gennem internationalt samarbejde. Fremskrivninger af den globale miljøtilstand peger på, at vækst i verdensøkonomien, den globale befolkningstilvækst og et markant øget forbrug, vil øge presset på naturressourcerne. Ifølge internationale prognoser forventes verdens befolkning at stige til cirka 7,5 milliarder i løbet af de næste tyve år, og forbruget per indbygger forventes at vokse med en tredjedel i samme periode.

De nye globale markedsvilkår indebærer øget konkurrence. Samtidig giver det udvidede europæiske marked nye forretningsmæssige muligheder. Miljø er i stigende grad en konkurrenceparameter, og danske virksomheder står allerede meget stærkt. Ny teknologi, informations- og kommunikationsteknologi og Internet, vil i stigende omfang ændre hverdagen for virksomheder og borgere. Det giver mulighed for at udveksle viden, men betyder også en stigende forventning til virksomheder og det offentlige om, at de er åbne, og at der er gennemsigtighed i de beslutninger, der tages.

Den globale videnøkonomi er båret af en ny industriel bølge, hvor videnskabelige og industrielle nybrud, for eksempel bioteknologi, mikroelektronik, energiteknologi, telekommunikation og nye materialer, vil forandre verden. Flere af disse teknologier kan potentielt bidrage til at bryde sammenhængen mellem den økonomiske udvikling og miljøbelastning og ressourceforbrug. Samtidig kan den teknologiske udvikling indebære risici og usikkerhed, for eksempel i forbindelse med udsætning af genetisk modificerede organismer.

Danmark skal aktivt arbejde for at imødegå udfordringerne, så vækst i økonomi og levestandard ikke fører til vækst i forurening og øget belastning af naturen. Inden for de sidste tyve år er det i Danmark

lykkedes at begrænse og reducere miljøpåvirkningen per produceret enhed gennem en målrettet indsats. Danmark har et ansvar for, at en nedsat miljøbelastning i Danmark ikke sker, fordi forurenende produktion flyttes til andre lande. Men vi skal samtidig sikre, at miljøforbedringerne opnås, hvor det er mest effektivt.

En af de største udfordringer på verdensplan er klimaforandringer. Klimaforandringerne vil ændre naturgrundlaget og særligt true de i forvejen fattige lande og små østater. Verdens biologiske mangfoldighed er under pres fra en række menneskelige aktiviteter. Fattigdom, sult og mangel på basale ressourcer så som drikkevand er årsag til konflikter, som i nogle regioner skaber store flygtningeproblemer.

I Danmark vil én af de miljømæssige udfordringer i de kommende år være det store antal kemiske stoffer, som fra produkter, udledninger og affald spredes ad mange veje i miljøet, og som kan påvirke sundhed, miljø og natur. Andre udfordringer vil være at afkoble sammenhængen mellem den økonomiske vækst og påvirkningen af miljø og sundhed på de områder, hvor det endnu ikke er lykkedes. Den stigende transportefterspørgsel bidrager til de globale klimaændringer og til lokal luftforurening i byerne på trods af køretøjernes stigende energieffektivitet. At opnå bedre udnyttelse af ressourcerne og mindske affaldsmængderne er også udfordringer for de kommende år. Den danske natur udnyttes intensivt både på landet og til havs. På trods af indsatsen er der fortsat tilbagegang af arter og naturtyper. Udfordringen består i at udvikle og indføre mere miljøvenlige produktionsformer, der sikrer, at den biologiske mangfoldighed ikke forringes.

Bilfoto: Steen Agger

3

Strategiens opbygning

I den nationale strategi for bæredygtig udvikling beskrives mål og initiativer, som er nødvendige for, at Danmark kan bidrage til en bæredygtig udvikling. Bæredygtig udvikling berører alle samfundets aktiviteter, og i strategien har det været nødvendigt at fokusere på de vigtigste nøglesektorer og områder. Strategien sætter fokus på arbejdet med integration af hensyn til miljø i syv udvalgte sektorer. Det er sektorerne landbrug og fiskeri (under overskriften fødevarerproduktion), skovbrug, industri, handel og service, transport, energi og by- og boligudvikling.

Strategien behandler også vigtige udfordringer som de menneskeskabte klimaforandringer, sammenhængen mellem miljø og sundhed, et mere effektivt ressourceforbrug og beskyttelse af den biologiske mangfoldighed. Den internationale indsats, virkemidler og videngrundlag og befolkningens deltagelse har betydning for alle sektorer og områder og er derfor nødvendige elementer.

Strategien har et tidsperspektiv på tyve år. For hvert indsatsområde præsenteres Danmarks langsigtede mål og sigtelinier frem mod 2020. Udviklingsperspektiver og udfordringer samt mål og indsats i den kommende tid er beskrevet.

Strategien er en samlet ramme for Danmarks nationale indsats for at opnå bæredygtig udvikling. Strategiens visioner og mål vil blive fulgt op af handlingsplaner, programmer og konkrete initiativer inden for de pågældende sektorer og områder. Strategien har, som den er udformet, ikke knyttet udgifter til de enkelte områder, idet det ikke vil være meningsfyldt i et tyve års perspektiv. Beslutning om udgifter på et område kræver, at der udarbejdes et konkret beslutningsgrundlag for at vurdere forholdet mellem fordele og omkostninger ved et initiativ. Indsatsen for at sikre bæredygtig udvikling i form af konkrete initiativer, handlingsplaner med videre, vil indgå i den løbende samfundsøkonomiske prioritering.

Ved hjælp af indikatorer for bæredygtig udvikling kan vi holde øje med, hvor langt vi er kommet med at nå målene. Regeringen vil udvikle indikatorer, der kan følge udviklingen i opfyldelsen af vigtige mål og indsats i strategien. Strategien vil blive justeret løbende.

Polfoto: Jens Dresling

4

Klimaændringer

På langt sigt skal atmosfærens indhold af drivhusgasser stabiliseres på et niveau, som kan forhindre farlig menneskeskabt indvirkning på klimasystemet. De klimaændringer, der synes uundgåelige, skal ske så langsomt, at økosystemerne kan tilpasse sig, og uden at fødevarerproduktionen trues. Samtidig skal den økonomiske udvikling fortsætte på et bæredygtigt grundlag.

Danmark har internationalt set et højt udslip af CO₂ pr. indbygger. Det giver os en særlig forpligtelse. Med aftalen om at begrænse udslippet af seks drivhusgasser med 21 procent fra 1990 til 2008-12 vil Danmark derfor yde et væsentligt bidrag til Kyoto-protokollen og dermed til at imødegå de globale klimaændringer. På grund af problemets omfang er der et markant behov for at mindske udledningerne yderligere efter 2012. FN's klimapanel har peget på, at en stabilisering af koncentrationen af klimagasser på et niveau, som gør det muligt at undgå alvorlige menneskeskabte klimaændringer, kan kræve, at udslippene må reduceres med 50 –70 procent.

På baggrund af klimapanelets anbefalinger er målsætningen i EU, at koncentrationen af drivhusgasser i atmosfæren stabiliseres på et niveau, der svarer til lidt under en fordobling af koncentrationerne fra før industrialiseringen. Det svarer til et langsigtet pejlemærke, hvor industrilandenenes udledninger inden næste århundredskifte reduceres til 10-15 procent af udledningen i dag. Danmarks forventes i lighed med de øvrige parter under klimakonventionen at skulle påtage sig væsentlige yderligere reduktionsforpligtelser for de kommende budgetperioder efter 2012. Et indikativt pejlemærke på en halvering af CO₂ udslippet i Danmark inden for en generation kan blive resultatet af fortsat skærpede reduktionsmål i de kommende budgetperioder.

Den seneste analyse fra FN's klimapanel understreger, at klimaproblemet anses som et stort globalt miljøproblem, og måske en af de største globale udfordringer i dette århundrede. CO₂-koncentrationen i atmosfæren er i dag cirka 30 procent højere, end den var før industrialiseringen. En fordobling i forhold til det førindustrielle niveau kan forventes inden for få årtier. Den globale middeltemperatur er i samme periode steget 0,6°C ledsaget af ændringer i sne- og isdække, kraftige nedbørsforekomster og andre klimaforhold.

Klimapanelet konkluderer i den seneste rapport, at vi kan forvente yderligere stigninger i den globale temperatur på mellem 1,4°C og 5,8°C i løbet af de næste 100 år. Følgerne vil være klimaændringer, yderligere stigning af havet på mellem 9 og 88 cm, ændrede nedbørsforhold og formodentlig øget forekomst af ekstreme vejrforhold, tørker og oversvømmelser. De største negative virkninger af klimaændringer forventes i udviklingslandene - ikke mindst i lyset af trusler om oversvømmelser og forringede muligheder for fødevarerproduktion. I Danmark kan klimaændringen på lang sigt resultere i varmere vintre, øget nedbør og flere storme. Det kan have konsekvenser for den biologiske mangfoldighed og for blandt andet jord- og skovbrug samt fiskerierhvervet. Og lavtliggende områder kan blive oversvømmet som følge af vandstandsstigninger.

Siden 1990 har Danmarks nationale målsætning om at mindske CO₂-udledningen med 20 procent i 2005 i forhold til 1988 været grundlaget for den danske politik. Handlingsplanen Energi 21 fra 1996 har styrket Danmarks rolle som frontløber på energiområdet. Også inden for andre sektorer, som transport, landbrug, skovbrug og affald, har de vedtagne strategier og handlingsplaner stor betydning, for at begrænse udledning af drivhusgasser.

Med vedtagelsen af Kyoto-protokollen i 1997 blev det aftalt, at industrilandenenes samlede udledning af drivhusgasser skal begrænses med mindst 5 procent i 2008-2012 i forhold til 1990. Der var imidlertid en række udestående spørgsmål om detaljerne i Kyoto-protokollen, som blev forhandlet på plads i Bonn i juli 2001 og i Marrakesh i 2001. Kyoto-protokollen er det første vigtige skridt mod virkeliggørelsen af FN's klimakonvention fra 1992. Protokollen forventes at træde i kraft i 2002.

På baggrund af konklusionerne fra FN's klimapanel har EU's miljøministre anbefalet, at koncentrationen af drivhusgasser i atmosfæren stabiliseres på et niveau, der svarer til lidt under en fordobling af koncentrationerne, fra før industrialiseringen satte ind. Og den globale temperaturstigning bør ikke overskride 2°C i forhold til det førindustrielle niveau. Skal denne anbefaling efterkommes, må industrilandenenes udledning af drivhusgasser inden næste århundredeskifte formodentlig komme ned på et niveau, der svarer til 10-15 procent af udledningen i dag. Det betyder, at der er behov for betragtelige begrænsninger i udledningen af drivhusgasser - mellem 2 og 2,5 procent årligt.

Det stiller krav om en drastisk reduktion af resourceforbruget. Det skal ske ved betydelige teknologiske fremskridt, men det er også nødvendigt at ændre forbrugs- og produktionsmønstre i industrilandene. Samtidig er det klart, at der på længere sigt også må ske væsentlige begrænsninger i udviklingslandene, som kan forvente en fortsat befolkningstilvækst og væsentlig økonomisk udvikling.

Uanset sådanne reduktioner er det en kendsgerning, at klimaændringer ikke kan afværges, kun mindskes. Følgerne af klimaændringer kan imidlertid også mindskes gennem forudseende tilpasning. For at opnå bæredygtig udvikling er der brug for forskning og videnopbygning, ikke kun om reduktionsmulighederne, men også om de fremtidige klimaændringer og deres virkninger, samt mulighederne for tilpasning. Dette er en vigtig forudsætning for at kunne leve op til den nationale og den internationale udfordring, især på længere sigt.

Mål og indsats i den kommende tid

I 2005 er det målet at begrænse det danske CO₂-udslip fra energiforbrug med 20 procent i forhold til niveauet i 1988. I henhold til aftaler i EU om fordeling af EU's reduktion af udslip under Kyoto-protokollen skal Danmark i 2008-12 mindske den samlede drivhusgasudledning med 21 procent i forhold til 1990-niveauet. Danmark indvilgede i marts 2002 i at reducere med 21 procent i forhold til det ukorrigerede basisår 1990, hvor den danske udledning af CO₂ var ekstraordinært lav på grund af stor import af el fra Norge og Sverige. Det er desuden pejlemærket, at industrilandenenes drivhus-

gasudledninger skal halveres inden 2030. Hvis koncentrationen af drivhusgasser i atmosfæren på længere sigt skal dæmpes yderligere, må der fastlægges internationale mål om langt større begrænsninger efter Kyoto-protollens første budgetperiode fra 2008 - 2012.

Regeringen overvåger løbende *målopfyldelsen*, og om de anvendte midler giver så meget miljø for pengene som muligt. For at leve op til Kyoto-protokollens mål er der behov for, at alle samfundssektorer bidrager til at reducere udledningerne, som blandt andet beskrevet i EU's 6. Miljøhandlingsprogram. Det gælder blandt andet for energiproduktion, transport, landbrug, skovbrug, industri og husholdninger.

På *energiproduktionssiden* vil en eventuel forlængelse af CO₂-kvoteordningen på elproduktion formodentlig lede til en fortsat større anvendelse af vedvarende energi og naturgas.

Transportsektoren skal bidrage til at opfylde Danmarks forpligtelse til at reducere CO₂-udslippet med 21% fra 1990 til 2008-2012. Regeringen vil overveje mulige virkemidler til at begrænse CO₂-udslippet som baggrund for at fastlægge pejlemærker for transportsektorens CO₂-udledning frem til første budgetperiode 2008-2012 og på længere sigt.

Også *landbruget* vil bidrage ganske betydeligt til at begrænse udledningen af klimagasser, blandt andet metan og lattergas. Der er med handlingsplan for ammoniak taget initiativ til et bidrag til nedbringelse af landbrugets udslip af klimagasser. Men også et initiativ som udbygning af biogasanlæg kan være med til at begrænse udslippet.

På *skovbrugsområdet* vil forøgelsen af skovarealet medføre et optag af CO₂ under opvæksten af de nye skove og øge mulighederne for at anvende biomasse. Også derfor vil regeringen forøge skovarealet inden for en trægeneration (80-100 år).

Det er nødvendigt at begrænse udledningerne af de kraftige industrielle drivhusgasser HFC'er, PFC'er og SF₆.

Energispareloven fra 2000 lægger op til en styrket planlægning, koordinering og prioritering af den samlede indsats for energibesparelser.

Der vil inden for alle samfundssektorer være behov for yderligere initiativer i de kommende år for at nå målsætningen om en reduktion af udledningerne på 21 procent i 2008-2012 i forhold til 1990.

På det internationale plan arbejder Danmark for, at Klimakonventionen og Kyoto-protokollen bliver effektive redskaber i kampen mod klimaændringer. Regeringen vil bruge de fleksible mekanismer i Kyoto-protokollen ved at iværksætte projekter, der medfører reduktioner af CO₂-udledningerne i udlandet, så CO₂-reduktioner i udlandet for danske penge tælles med i Danmarks CO₂-regnskab og opfyldelsen af vore internationale CO₂-forpligtelser. Denne indsats kan også bidrage til at overføre miljøvenlige teknologier, og gøre samarbejdslandene bedre i stand til at vurdere bæredygtigheden af forskellige projekter.

Danmark støtter også Den *Globale Miljøfacilitet* (GEF), der siden 1991 har givet mere end 1,2 milliarder dollars i gavebistand på klimaområdet til østlande og udviklingslande. Endvidere støtter Danmark FN's Miljøprogram (UNEP) samarbejdscenter om klima og energi på Risø.

Danmark foretager indberetninger til *Klimakonventionen*, der omhandler udledninger og optag af drivhusgasser, forebyggelse af klimaændringer, forventede effekter af klimaændringerne, tilpasningsforanstaltninger, indsats med hensyn til forskning og overvågning samt Danmarks indsats med hensyn til teknologioverførsel og kapacitetsopbygning i udviklingslandene.

Det er en kendsgerning, at klimaændringer ikke helt kan afværges, kun mindskes. I lyset af Klimapanelets seneste udredning vil der blive gennemført en analyse af *mulige klimaeffekter* i Danmark, og mulige scenarier for udviklingen skal beskrives, så der etableres et grundlag for eventuelle beredskabsforanstaltninger. Det er således også behov for at satse på forskning i konsekvenser af klimaændringer. Større fokus på viden vil understøtte vigtige politiske beslutninger.

5

Biologisk mangfoldighed

Naturbeskyttelse og adgang til naturen

Danmark er et smukt land med mange dejlige naturområder og et godt miljø. Sådan skal det forblive. En bæredygtig udvikling betyder, at vi sikrer naturens udviklingsmuligheder. Det er derfor vigtigt med en prioriteret og målrettet beskyttelse af arter, naturtyper, økosystemer og genetisk mangfoldighed. Danmark er et af de lande, der i forhold til landets areal har det mindste areal med natur. Det skyldes blandt andet, at de naturgivne forhold egner sig godt til landbrug, og at samfundet har tilskyndet denne udvikling. Samtidig skal vi forøge arealer med natur og skov og begrænse udledning af næringsstoffer og miljøfarlige stoffer til naturen. Endelig skal biologisk mangfoldighed integreres i de berørte sektors virke.

Der bør skabes forståelse for, at visse naturværdier i tilknytning til kultur- og naturlandskaber, naturtyper og variationen af arter og genpuljer, er enestående og uerstattelige. Vi skal udnytte naturen på en måde, så fremtidige generationer har adgang til naturressourcer i et omfang, som mindst svarer til det, vi har i dag.

Friluftsliv og naturoplevelser har betydning for befolkningens velbefindende og livskvalitet. Det er vigtigt, at befolkningen bakker op om en bæredygtig natur- og miljøpolitik. Derfor skal befolkningen have god adgang til såvel egentlig natur som til skove og det øvrige åbne land. Siden Rio-konferencen i 1992 har Danmark forstærket indsatsen for at imødegå forringelser af naturen og styrke den biologiske mangfoldighed. Biodiversitetsstrategien fra 1995 var udgangspunktet for den forstærkede indsats. I EU's 6. Miljøhandlingsprogram er målet at standse tabet af biologisk mangfoldighed senest i år 2010.

Gennem Naturbeskyttelsesloven er sårbare naturtyper svarende til 9 procent af landets areal beskyttet, og 4,5 procent af landets areal er fredet. På ti år er mere end 14.000 ha nye arealer med natur, skov eller friluftsområder i landbrugslandskabet kommet til. Der er udlagt 194 internationale naturbeskyttelsesområder som led i gennemførelsen af EF's direktiv om bevaring af naturtyper samt vilde dyr og planter (Habitatdirektivet). Der er endvidere fremlagt forslag til yderligere 56 habitatområder og 35 udvidelser af eksisterende områder. Siden 1994 er antallet af vildtreservater fordoblet, så de udgør 330.000 ha. Den samlede indsats har bremset nedgangen i størrelsen af Danmarks naturarealer.

Naturens tilstand er senest belyst af det såkaldte Wilhjelm-udvalg, som har udarbejdet et fagligt grundlag for den fremtidige indsats for den biologiske mangfoldighed. På trods af blandt andet jordbrugets store indsats for at reducere miljø- og naturpåvirkningerne er naturkvaliteten i landbrugslandet, i havet og i de naturbeskyttede områder imidlertid løbende blevet forringet. Blandt de plante- og dyregrupper, som er behandlet i Rødliste 1997 over forsvundne, truede, sårbare og sjældne planter og dyr i Danmark, er cirka 30 procent "akut truede og sårbare".

1.500 arter er i så stor tilbagegang, at deres eksistensmuligheder i landet er truet. Der er også konstateret en negativ udvikling for en række mere almindelige arter og for en række af de naturtyper, som er prioriteret i EF's Habitatdirektiv. Det går dog fremad for nogle arter, som Danmark har internationalt ansvar for at beskytte, for eksempel vandfugle.

Naturtyper og artsrigdom er udsat for skadelige påvirkninger fra for eksempel næringsstoffer, der især fremmer tilgroning og miljøfarlige stoffer eller fysiske påvirkninger. Én udfordring er at sikre, at disse påvirkninger mindskes betydeligt. Det vil kræve, at alle sektorer, der påvirker naturen - landbrug, skovbrug, fiskeri, husholdninger, transport og energisektoren - tager ansvar og integrerer naturmålsætningerne i deres virksomhed. Der skal udvikles strategier og produktionsmetoder, herunder ny teknologi, der i højere grad tager hensyn til naturkvaliteterne, i særlig grad inden for jordbrug og fiskeri.

Men naturen har også for lidt plads, og mange arealer med natur og skov er for små. Der er således behov for at gendanne halvkuarealer og fremme vilkårene for en række arter og naturtyper blandt andet i sammenhængende naturområder gennem naturforvaltning og øget beskyttelse, hvis vi vil undgå at miste flere arter eller naturtyper. En stigende udfordring er genmodificerede organismer og indførsel af fremmede arter både på landjorden, i søer og vandløb og i havet. Desuden vil de menneskeskabte klimaændringer få voksende betydning for plante- og dyrelivets udvikling i årene fremover.

NATURGENOPRETNING HAR FÅET SJÆLDEN HØNSEFUGL TIL AT VENDE TILBAGE

I 1998 blev et naturgenopretningsprojekt i Varde Ådal og Ho Bugt Enge startet på privat initiativ af landbruget, i håb om at den sjældne vandhøne, engsnarren, skulle vende tilbage. I dag kan engsnarrens kalden igen høres i Varde Ådal.

Projektet har givet et sammenhængende net af våde enge i ådalen. Ekstensiv græsning øger dynamik og variation i området og sikrer samtidigt høj biologisk mangfoldighed. I dag fremstår store dele af ådalen som en mosaik af lysåbne, fugtige, ikke gødskede græs-/høenge og områder med kraftigere vegetation. Med godt 9,5 million kroner har Skov- og Naturstyrelsen sammen med EU (LIFE-nature) bidraget til denne naturgenopretning. Også fra lokal side er der gjort en stor indsats, og Fødevarerministeriet har bidraget med gennemførelse af jordfordeling og ved indgåelse af aftaler med landmændene om miljøvenlige jordbrugsforanstaltninger for at nå dette mål.

Autentiske natur- og kulturoplevelser er en del af velfærden i det moderne samfund. For at fastholde en bred forståelse for kulturmiljøerne, er det vigtigt at synliggøre lokal kultur og identitet. Landsbyer, gravhøje og middelalderkirker er eksempler på vigtige identitetslementer i såvel lokal som national kulturhistorie. Kulturmiljøer kan være udgangspunktet for at forene lokalområdernes og turisternes behov og kan medvirke til at fastholde og udvikle levende lokalsamfund. Der skal være en balance mellem bevaringshensyn og benyttelse.

Mål og indsats i den kommende tid

Der skal gøres en indsats for at bevare og genskabe levesteder for hjemmehørende planter og dyr, så de findes i store levedygtige bestande, både på land og i de ferske og marine vandmiljøer. Indsatsen skal rumme områder, hvor naturen får lov til at udfolde sig på egne præmisser og uden væsentlig menneskelig påvirkning.

Regeringen vil i 2003 udarbejde *en samlet plan for beskyttelsen af den biologiske mangfoldighed*, så Danmark lever op til krav og forventninger i FN's konvention om biologisk mangfoldighed og inden for EU på naturområdet. Konkret står der i formandskabets konklusion fra Det Europæiske Råds møde i Göteborg i juni 2001, at forringelserne af den biologiske mangfoldighed skal være standset i 2010.

Handlingsplanen skal lægge rammen for de kommende års arbejde for at sikre og målrette indsatsen for biologisk mangfoldighed og naturbeskyttelse. Det skal blandt andet ske ved, at aktiviteter i landbrug, skovbrug og fiskeri og andre sektorer foregår på et bæredygtigt grundlag, i tråd med denne strategis 8 mål og principper, og således at fuld integration af hensyn til biologisk mangfoldighed indgår i de relevante sektorer. I handlingsplanen skal der arbejdes med forskellige muligheder for at gøre den nuværende indsats mere målrettet. Det skal blandt andet ske ved at sikre, at de *eksisterende områder af høj naturkvalitet* beskyttes mod forringelser og ved at udvikle sammenhængende net af beskyttede naturområder. Samtidig skal planen fortsat beskytte arter og den genetiske mangfoldighed og støtte en forebyggende indsats mod indførsel af fremmede arter i naturen. Planen skal desu-

den sikre, at målsætninger på naturområdet opnås på den økonomisk set mest effektive måde. Frivillige aftaler med lodsejere, målretning af støtteordninger og lokal indsats er vigtige virkemidler.

Forskning og naturovervågning skal udbygges med viden om, hvordan vi bevarer og udnytter naturen bæredygtigt. En samlet *natur- og miljøovervågning* skal fortælle om, hvorvidt indsatsen fører til, at vi når de vedtagne mål. Den indsamling af viden, som gennemføres af naturorganisationer ved frivillig arbejdskraft, er et væsentligt bidrag til naturovervågning og naturforvaltning og bør fremmes. Videngrundlaget om økonomiske analysemuligheder skal styrkes. Yderligere målretning af indsatsen for naturen kan tilvejebringes gennem en naturkvalitetsplanlægning.

Et vigtigt element i den fremtidige indsats for naturen bliver at styrke den *lokale deltagelse* og inddragelse. Kommuner skal i højere grad inddrages, og dialog mellem borgerne og myndighederne bliver en central forudsætning for den fremtidige indsats. Miljøministeriet vil bidrage til velfærds- og sundhedspolitikken som led i forvaltningen af statens skov- og naturarealer.

Regeringen vil fremme den bæredygtige udvikling i *Vadehavsregionen* i et samarbejde med de regionale og lokale myndigheder samt lokalbefolkningen. Dette vil blandt andet ske ved arbejdet i det trilaterale Vadehavsforum, der i de kommende år skal se på mulighederne for at fremme den bæredygtige benyttelse i Vadehavsområdet, uden at slække på naturbeskyttelsen i området. Undervisning og anden formidling af *viden* om den biologiske mangfoldighed og naturen skal fremmes som basis for et øget folkeligt engagement i naturbeskyttelsen og genskabe tilliden mellem borgerne og de centrale miljømyndigheder.

Friluftsliv giver sundhed og livskvalitet, naturoplevelser og større forståelse for natur og kulturmiljø. Det er vigtigt, at befolkningen har gode muligheder for at komme ud i naturen. Målet er at skabe gode muligheder for oplevelser i det åbne land og i skovene. Reglerne for adgang til naturen har været drøftet i det såkaldte Adgangsudvalg, som pegede på en række ændringer af reglerne. Regeringen finder, at eksisterende regler om befolkningens ad-

gang til naturen generelt fungerer tilfredsstillende, og opfordrer til en frivillig gennemførelse af Adgangsudvalgets forslag. Sammenhængende stinet og etablering af ny skov nær gamle købstæder og større byer har særlig værdi. Naturvejledere, skovbørnehaver, naturskoler eller lignende skal øge børns naturviden. Formidling via www.naturnet.dk skal omfatte lettilgængelige oplysninger om mulighed for friluftsliv over hele landet.

Danmark spillede en vigtig rolle i tilblivelsen af konventionen om biologisk mangfoldighed, og vil fortsat spille en aktiv rolle i det internationale samarbejde om biologisk mangfoldighed ved at bidrage til, at der træffes forpligtende beslutninger til udmøntning af konventionen. Danmark lægger stor vægt på, at arbejdet inden for den meget bredtfaavnende konvention bliver mere målrettet og strategisk, og at der skabes bedre synergi mellem arbejdet inden for de forskellige internationale aftaler, der beskæftiger sig med forvaltning af naturens ressourcer. Danmark lægger desuden vægt på, at Cartagena-protokollen om biosikkerhed, der regulerer overførsler af genmodificerede organismer mellem lande, hurtigst muligt træder i kraft og kommer i funktion.

På EU-niveau vil Danmark bidrage aktivt til, at Göteborg-topmødets mål fra 2001 om at bremse nedgangen i biologisk mangfoldighed inden 2010 bliver opfyldt. Dette skal ske gennem udmøntning af Habitatdirektivet, 6. Miljøhandlingsprogram og de 4 sektorhandlingsplaner for biologisk mangfoldighed om henholdsvis landbrug, fiskeri, udviklingssamarbejde samt bevaring af naturressourcer. Der vil desuden blive arbejdet aktivt på et dansk bidrag til at skabe en samlet EU-strategi for beskyttelse af havets natur og miljø.

Foto: André Bratman

6 Miljø og sundhed

Kemikalier, miljøforurening, fødevarer, arbejdsmiljø og indeklima

Danmark skal være et land, hvor befolkningens livskvalitet og sundhed i stadig mindre grad påvirkes af forurening fra produkter, fødevarer, arbejdsmiljø, trafik og indeklima. Skader på dyr og planter fra forurening bør også begrænses. Beskyttelsesniveauet skal tage højde for særligt følsomme mennesker - børn og gravide, allergikere og kronisk syge - og for særligt sårbare økosystemer.

Danskernes middellevetid er i dag blandt de laveste i EU og er de seneste tredive år kun steget med to år. Den primære årsag til den lave levealder er vores livsstil. For at vende den tendens og forbedre folkesundheden er der i 1999 fremlagt en række sundhedspolitiske mål for forebyggelse og sundhedsfremme, der videreføres i et kommende sundhedsprogram for perioden 2002-2010. Miljøets kvalitet har også betydning for sundheden. Kemikalier, mikroorganismer og fysiske miljøfaktorer kan have skadelige virkninger på menneskers og dyrs sundhed og på miljøet. Miljøkvaliteten er i sig selv vigtig i et bæredygtigt samfund.

Mål og indsats i den kommende tid

Vi må mindske de skadelige påvirkninger på menneskets sundhed og på miljøet mest muligt, uanset hvad kilden er. Regeringen vil lave en strategi for sammenhængen mellem miljøfaktorer og sundhed, som belyser og prioriterer indsatsen over for skadelige påvirkninger på sundheden fra blandt andet miljøfaktorer, kemikalier i produkter og varer, fødevarer, arbejdsmiljø, indeklima og trafikken.

6.1. Kemikalier

Kemikalier, der anvendes i samfundet, må hverken give uønskede virkninger som kræft, mindsket forplantningsevne, ændret arvmasse eller påvirke sårbare økosystemer. I 2020 skal ingen produkter eller varer på markedet indeholde kemikalier med særligt problematiske sundheds- eller miljøeffekter.

Kemikalier giver mange fordele i vores moderne samfund, men også en række ulemper. For de fleste kemikalier er der i dag ikke tilstrækkelig viden om virkninger på sundhed og miljø. Samtidig med at vi skal have mere viden, skal vi leve op til målet om at udføre færre test på dyr. Computermodeller eller andre alternative testmetoder kan tilgodese begge hensyn.

International, aktiv og fremsynet indsats på kemikalieområdet er nødvendig, fordi kemikalierne spredes på tværs af landegrænser - primært gennem handel med varer, men også via miljøet. Danmark skal være aktiv i EU-arbejdet og være med til at sikre, at der gennem bindende internationale aftaler og konventioner tages hånd om de store globale miljøproblemer.

Det er en målsætning i den nordiske strategi for bæredygtig udvikling, at udslip af kemikalier, som udgør en trussel mod miljø og sundhed, skal opføre inden for en generation.

Forsigtighedsprincippet er et vigtigt politisk instrument, og regeringen vil arbejde for, at princippet kan være med til at sikre et tilstrækkeligt og højt beskyttelsesniveau ved godkendelse af bekæmpelsesmidler og i forbindelse med brugen af andre kemiske stoffer. Godkendelse af pesticider sker på grundlag af en risikovurdering. Pesticider, hvis anvendelse giver uacceptable effekter for miljøet og menneskets sundhed, skal forbydes. Et andet vigtigt instrument til at beskytte mennesker og miljø mod skadelige virkninger fra kemikalier er substitutionsprincippet. Substitution indebærer, at et skadeligt stof, produkt eller proces erstattes med andre mindre skadelige stoffer, produkter eller processer med samme funktion. Substitution skal foretages med de mindst miljø- og sundhedsbelastende stoffer og produkter. Substitutionsprincippet fremhæves i EU's 6. Miljøhandlingsprogram som væsentligt princip i indsatsen

for at beskytte mennesker og miljø mod skadelige virkninger fra kemikalier.

Der skal være særligt fokus på at beskytte særligt følsomme og udsatte grupper, især børn og gravide. Der er særlig opmærksomhed på de stoffer, som har en hormonforstyrrende effekt.

Mål og indsats i den kommende tid

Både producenter, importører og myndigheder skal medvirke til at sikre, at kemikalier, pesticider og biocider kan bruges forsvarligt for mennesker og miljø.

Vi skal have en aktiv indsats over for kemikalier, hvor vi frem mod 2020 løbende vil afvikle skadelige kemikalier, som på baggrund af ny viden viser sig at have skadelige effekter for miljø og sundhed. Dette er også målsætningen i EU's 6. Miljøhandlingsprogram.

I de første år skal fokus være på de mest skadelige kemikalier. Danmark vil i EU arbejde for at gennemføre EU's kemikaliestrategi. Danske topprioriteter i forhold til strategien er, at alle kemikalier skal registreres så hurtigt som muligt, og at der skal være bedre viden om alle kemikaliers virkning - minimum som et grunddatasæt. Screening ved hjælp af alternative vurderingsmetoder som for eksempel computermodeller kan anvendes. I EU vil Danmark arbejde for, at stoffer, hvor data fra industrien ikke foreligger inden for nærmere fastsatte tidsfrister, ikke må markedsføres.

Brugen af kemikalier skal begrænses, og hvor det er relevant, skal kemikalier, som har skadelige effekter på menneskers og dyrs sundhed og på naturen, forbydes. Vi skal undgå unødvendige test på forsøgsdyr, herunder gentagelse af allerede gennemførte forsøg. Samtidig skal vi sikre, at de test, der udføres, medfører så få lidelser for dyrene som muligt.

Kemikalieproducenterne skal have ansvaret for at undersøge alle kemikalier, inden de markedsføres, og for at give letforståelig information om, hvordan produkterne håndteres uden risiko for brugers sundhed og miljøet.

Det er vigtigt at fastholde et højt beskyttelsesniveau, når pesticiders og biociders sundheds- og miljømæssige virkninger skal vurderes. Forbruget af biocider skal begrænses mest muligt eller erstattes af mindre skadelige stoffer. Regeringen vil arbejde for, at substitutionsprincippet vinder indpas i vurderingen af pesticider. Med henblik på at mindske forbruget er der indført afgifter på pesticider, og der er iværksat en række initiativer som opfølgning på Pesticidhandlingsplan II for at mindske overforbruget af pesticider i den danske landbrugsproduktion. På lang sigt skal forbruget af pesticider mindskes i størst muligt omfang. Produkter, der ved anvendelse giver uacceptable effekter på sundhed eller miljø, skal forbydes.

Nationalt og internationalt vil regeringen arbejde for, at børn, gravide og andre særligt følsomme grupper ikke udsættes for hormonforstyrrende stoffer i skadelige mængder. Dioxin mistænkes for at have hormonforstyrrende effekt. Derfor skal udslippet af dioxin fra kendte kilder minimeres, og der skal samtidig gøres en indsats for, at der kommer mere viden om de hidtil ukendte kilder.

6.2. Miljøkvalitet og andre miljøfaktorer

Miljøet skal have en høj kvalitet i Danmark, så forurening ikke påvirker menneskers sundhed eller dyr og planter. Forurenet jord må ikke true drikkevandet eller den menneskelige sundhed. I 2020 skal der ikke være miljø- og sundhedsskadelige udledninger til luft, jord og vand. Sygdomsfremkaldende mikroorganismer er i 2020 begrænset til et niveau, der ikke giver sundhedseffekter for mennesket. Regeringens mål er, at Danmark skal være blandt de OECD lande, der er mest effektive i nedbringelse af forureningen.

Kvaliteten af det danske miljø er blevet bedre gennem de sidste to årtier. Men der er fortsat en række områder, hvor miljøet er så forurenet, at det kan påvirke menneskets sundhed eller have negative konsekvenser for den levende natur.

Forurening af luften stammer blandt andet fra små sodpartikler fra eksempelvis dieselskøretøjer. Nyere undersøgelser tyder på, at netop forekomsten af fine og især ultrafine sodpartikler har betydning for sundheden. Der er usikkerhed om omfanget af

de sundhedsskadelige effekter. Det eksisterende partikelniveau anses for at forværre sygdomme, især hos mennesker med luftvejslidelser og medføre øget dødelighed i befolkningen. Partikelniveauet vurderes at have en negativ indflydelse på befolkningens gennemsnitlige levealder, men der er usikkerhed om, hvor meget levetiden afkortes. Meget kan nås ved renere teknologi, krav til diesel og benzinkvalitet, filtre på dieseldrevne køretøjer og dieseltog og krav om at rense røg fra forbrændingsanlæg. Samtidig er der behov for mere viden om sundhedseffekterne af de forskellige partikelstørrelser og befolkningens eksponering for sodpartikler.

Ozon ved jordoverfladen kan give luftvejsproblemer og skader på træer eller afgrøder. Det skønnes, at udbyttetabet på grund af ozon er cirka 10 procent. Langt den største del af ozonen i luften over Danmark skyldes ozon, der transporteres her til syd fra. Ozon ved jordoverfladen kan begrænses ved at mindske NO_x- og VOC-udledninger i landene syd for os.

Mange mennesker er udsat for generende støj. Trafikken er den vigtigste støjkilde, og vejtrafikken giver det største bidrag. Ifølge de seneste vurderinger er mere end 500.000 boliger belastet med støj fra vejtrafik på mere end 55 dB, som er den vejledende grænseværdi for nye boligområder. Af disse er cirka 145.000 stærkt støjbelastede med mere end 65dB. Langt hovedparten af de vejstøjbelastede boliger er i de større byer med mere end halvdelen i Hovedstadsområdet. Gennem Banestyrelsens løbende indsats, blandt andet ved støjafskærmning, er antallet af boliger belastet med mere end 65 dB fra togtrafik blevet reduceret til cirka 7.000. Udfasningen af de mest støjende fly har medført, at antallet af støjbelastede boliger med over 65 dB fra flytrafik er reduceret til cirka 1.500. Derudover skønnes det, at yderligere mellem 75.000 og 100.000 boliger er belastet med støj over de vejledende grænseværdier fra virksomheder og støjende fritidsaktiviteter som skydebaner og motorsportsbaner.

Ozonlaget højt oppe i atmosfæren skal bevares. Det beskytter jorden mod de skadelige ultraviolette stråler fra solen, der i for høje doser øger risikoen for hudkræft hos mennesker og hæmmer plante-

vækst. Drivhuseffekten forstærker nedbrydning af ozonlaget. I de kommende år vil skaderne stige på grund af det tynde ozonlag.

Spild og affald fra virksomheder og luftforurening har ført til jordforurening - særligt i ældre byområder. Bly og tjærestoffer i jorden er et sundhedsproblem, især for de børn der bor eller leger i områderne. Andre stoffer giver problemer, fordi de spredes til grundvandet. Pesticidrester, klorerede opløsningsmidler, benzintilsætningsstoffet MTBE, olie og benzin kan true det rene grundvand.

Danmark er et af de få lande i Europa, der får næsten alt drikkevand fra grundvand, som kræver meget lidt behandling på vandværkerne. Rent drikkevand har altid haft høj prioritet, da der er tale om en livsnødvendig ressource, hvis kvalitet har stor betydning for befolkningens sundhed og for erhvervslivet. Overvågning af grundvand og drikkevand har imidlertid vist, at grundvandets kvalitet i visse områder er truet. I landområder er der risiko for forurening af grundvandet som følge af landbrugets anvendelse af pesticider, ligesom landbrugets kvælstofhåndtering i dele af landet udgør et væsentligt problem. Anvendelse af pesticider i byområderne kan også medføre forurening af grundvandet. Forurenede jord udgør en trussel mod grundvand på grund af tidligere tiders uhensigtsmæssige håndtering af kemikalier.

Udledning af metaller og miljøfremmede stoffer til vandmiljøet kan påvirke dyr og planter både på kort og lang sigt. Mange af stofferne ophobes i fødekæderne og videreføres dermed til mennesker med den føde, vi fanger i havet.

Mikroorganismer findes overalt. Nogle er livsnødvendige, andre kan være sygdomsfremkaldende. Vi kender nogle mikroorganismer i for eksempel badevandet, men risikoen kan også stamme fra affald, slam og spildevand.

Mål og indsats i den kommende tid

Indholdet af fine sodpartikler i luften skal være så lavt, at det ikke har negative effekter for den danske befolknings livskvalitet og sundhed eller for miljøkvaliteten. Der skal være fokus på at begrænse luftens indhold af sodpartikler. I første omgang

skal vi have et præcist overblik over problemets omfang i Danmark. Samtidig skal vores viden om effekterne af forskellige tiltag og teknologiske muligheder øges, så vi har et godt grundlag at basere den fremtidige regulering på. I EU er der fastsat grænseværdier for udledning af sodpartikler fra nye lastbiler og busser.

Danmark skal begrænse forsurening, eutrofiering og ozon ved jordoverfladen. Førsteprioritet er, at internationale regler om udledning af SO₂, NO_x, VOC og NH₃ i 2010 bliver effektivt gennemført i Danmark. På længere sigt vil det være nødvendigt med nye mål og initiativer for at sikre, at disse miljøproblemer løses fuldstændigt.

I 2003 vil regeringen fremlægge en strategi for at mindske støj fra vejtrafik. Strategien skal belyse muligheden for at nå en væsentlig begrænsning af antallet af stærkt støjbelastede boliger. Herudover skal strategien vurdere de samfundsøkonomiske omkostninger. Det forventes, at alle boliger belastet af togstøj over 65 dB inden udgangen af 2010 vil have fået tilbud om støjbeskyttelse. Støj indgår som en væsentlig parameter i miljøgodkendelse af særligt forurenende virksomheder. Virksomheder, som skal miljøgodkendes, har i mange tilfælde udarbejdet handlingsplaner for reduktion af støj.

Nedbrydning af ozonlaget må standses, så der bliver færre tilfælde af hudkræft hos mennesker og bedre vækstbetingelser for planter. Danmark vil fortsat påvirke det internationale arbejde med at udfase stoffer, som nedbryder ozonlaget.

Det er vigtigt at fastholde indsatsen over for jordforurening. Det skal sikres, at jordforureninger i boligområder og forureninger, der kan true den nuværende eller fremtidige drikkevandsforsyning, ikke giver anledning til sundhedsproblemer.

Rent drikkevand vil fortsat have høj prioritet. Grundvandstruende pesticider skal fortsat forbydes. Der er igangsat et arbejde med henblik på at vurdere, om der kan peges på områder, der er særligt følsomme for udvaskning af pesticider. På den baggrund vil det blive vurderet, om der er behov for at regulere anvendelsen af pesticider i disse områder. Den ramme, der er fastlagt for kortlægning af grundvandet og indsatsplaner for grund-

vandsbeskyttelse, skal nu gennemføres af amter, kommuner og vandværker for at medvirke til at sikre det rene grundvand på lang sigt. Der skal fortsat arbejdes for at minimere den trussel mod grundvandet, som anvendelsen af benzintilsætningsstoffet MTBE indebærer, helst gennem en varig udfasning af stoffet. Grundvandet skal fortsat overvåges for at vurdere, om den iværksatte indsats for at beskytte grundvandet bærer frugt, og for at opspore nye problemer. Der skal laves standarder for at godkende materialer, der bruges til at distribuere drikkevand.

Endeligt skal vandrammedirektivet gennemføres i dansk lovgivning. Vandrammedirektivet vil betyde en yderligere beskyttelse af vandmiljøet. Der skal etableres et nyt system, der inden for vandområde-distrikter fastsætter konkrete miljømål for den økologiske tilstand. Konkrete initiativer vil blive iværksat på baggrund af de enkelte vandområders karakteristika og den menneskelige påvirkning. Endeligt skal der udarbejdes en vandområdeplan, der samler planlægning og overvågningsresultater.

Det er vigtigt at begrænse udledning til vandmiljøet af metaller og miljøfremmede stoffer, som ophobes i fødekæden. I 2020 skal udledningerne af miljøfarlige stoffer være ophørt (generationsmålet). Spildevandsrensningen i det åbne land skal forbedres. Derved vil badevandskvaliteten også blive endnu bedre. Endelig skal risikoen ved kendte sygdomsfremkaldende mikroorganismer vurderes. Sygdomsfremkaldende mikroorganismer skal ikke spredes i miljøet i et omfang, som er skadeligt.

6.3. Fødevarer

Forbrugerne skal kunne få sikre og sunde fødevarer af høj kvalitet. Fødevarerens sikkerhed skal være ubetinget høj, og tilstedeværelsen af kemiske forureninger begrænset til et minimum. Vi skal være i stand til at vurdere omfanget af risici og have en effektiv kontrol med forekomsten af sundhedsskadelige stoffer.

Udbudet af fødevarer er vokset og forandret over de seneste årtier, blandt andet på grund af handel og udvikling i fødevareteknologien. Der er i stigende grad fokus på fødevarernes kvalitet og sikkerhed. Miljøets påvirkning af fødevarerne omfatter især utilsigtet forekomst af skadelige stoffer. I de

seneste år er der øget fokus på forureninger i fødevarer som dioxiner, farlige metalforbindelser, TBT (tributyltin) og reststoffer fra emballager og pesticider.

Restindholdet af pesticider i fødevarer skal være så lavt som muligt. Der må ikke være uacceptable pesticid- og medicinrester i fødevarerne.

For at sikre befolkningen mod et uacceptabelt restindhold af miljøfremmede stoffer og sygdomsfremkaldende mikroorganismer i fødevarer fastsætter myndighederne regler på området og gennemfører overvågningsprogrammer.

De fælles EU-grænseværdier for dioxin, i såvel foderstoffer som fødevarer, skal sikre befolkningen mod de fødevarer, hvori indholdet af dioxin er højest.

For emnet fødevarerens sikkerhed henvises i øvrigt til afsnit 9 Fødevarerproduktion.

Mål og indsats i den kommende tid

Et ubetinget højt niveau for fødevarerens sikkerhed fastholdes. Fødevarerens sygdomme skal bekæmpes. Brugen af tilsætningsstoffer skal begrænses mest muligt, og der skal sættes grænseværdier for restkoncentrationer af uønskede reststoffer i fødevarerne.

Grænseværdier for miljøforureninger skal fastsættes under hensyn til forsigtighedsprincippet og så lavt som muligt. Der skal ske en løbende tilpasning af grænseværdier i takt med ny viden, og der vil fortsat blive foretaget sikkerhedsvurderinger, risikanalyser og kontrol af kemiske forureninger og midler, som indgår i produktionen.

Arbejdet i EU med at fastsætte fælles grænseværdier for pesticider i fødevarer skal opprioriteres, da der stadig mangler fælles grænseværdier for flere hundrede stoffer. I den forbindelse vil der blive lagt stor vægt på en restriktiv regulering af pesticidanvendelse i landbrugsproduktionen.

Overskridelser af de nye EU-grænseværdier for dioxin skal følges op, så kilderne til forureningen bliver fundet og begrænset.

Mærkning af fødevarer skal forbedres, og vildledende oplysninger skal undgås.

6.4. Arbejds miljø

Alle danske arbejdspladser bør udgøre en sikker og sund ramme for kreativitet, kvalitet og produktivitet. I 2020 bliver ingen under arbejdet udsat for sundhedsskadelige påvirkninger fra kemiske stoffer, med særligt fokus på kræftfremkaldende stoffer, organiske opløsningsmidler og tungmetaller.

Handlingsprogrammet Rent Arbejds miljø 2005 sætter fokus på en intensiveret forebyggende arbejds miljøindsats. Målet er at tilrettelægge arbejds miljøforholdene, så vi helt undgår eller i videst muligt omfang reducerer dødsulykker, påvirkning fra kræftfremkaldende kemiske stoffer og hjerneskader på grund af organiske opløsningsmidler eller tungmetaller. Samtidig skal vi undgå skader på børn og unge, skader som følge af tunge løft og ensidigt gentaget arbejde, helbredsskader på grund af psykosociale risikofaktorer samt sygdomme eller alvorlige gener på grund af dårligt indeklima på arbejdspladsen.

Kemiske stoffer på arbejdspladser anvendes ofte i høje koncentrationer og kan påvirke de ansattes sundhed. De ansatte har derfor en risiko for at få alvorlige sundhedsskader, for eksempel kræft, reproduktionsskader, hjerneskader eller udvikling af allergier. De skadelige stoffer kan også udvikles i arbejdsprocessen.

Virksomhedernes egen indsats skal være med til at sikre sunde og udviklende arbejdspladser. Et vigtigt element i en bæredygtig udvikling på virksomhederne er samarbejdet mellem ledelse og ansatte på miljø- og arbejds miljøområdet, der fortsat bør styrkes.

Mål og indsats i den kommende tid

Indsatsen for et bedre arbejds miljø vil også i de kommende år være koncentreret om at gennemføre de 7 visioner i "Handlingsprogrammet for et Rent Arbejds miljø 2005". Der vil inden for handlingsprogrammet ske en yderligere prioritering, så de alvorligste arbejds miljøproblemer løses først. Arbejds miljøet skal forbedres gennem dialog og

samarbejde mellem medarbejdere, virksomheder, arbejdsmarkedets parter og regeringen.

Forbruget af kemikalier på arbejdspladserne skal begrænses mest muligt. Arbejdsbetingede skader på grund af udsættelse for kræftfremkaldende stoffer og organiske opløsningsmidler eller tungmetaller skal undgås ved at bruge de mindst farlige stoffer eller materialer (substitutionsprincippet).

Virksomhederne skal have letforståelige brugsanvisninger fra producenterne. Arbejds miljøforhold skal indgå allerede i planlægningsfasen. Leverandørerne skal motiveres til at udvikle arbejds miljøvenlige produkter. Arbejdsmarkedets parter skal bakke op bag initiativer om at udfase problematiske stoffer.

6.5. Indeklima

Indeklimaet i boliger må ikke give gener for beboerne. Bygge- og boligmaterialer skal have en kvalitet, så der ikke afgives eller udvikles skadelige stoffer.

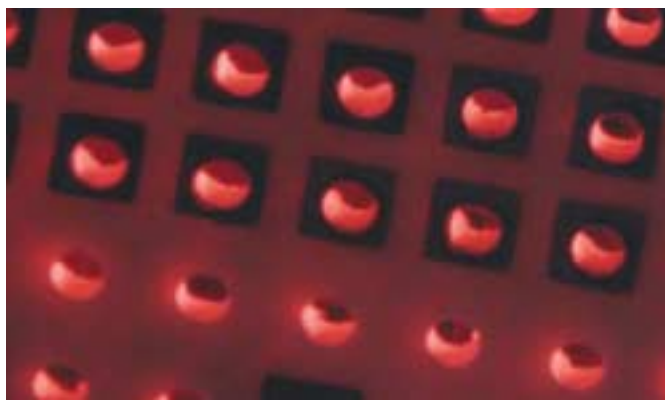
Vi tilbringer en stor del af vores tid i vores boliger. Der skal være fokus på, at bygningerne har gode dagslysforhold, tilpas temperaturniveau, god luftkvalitet og gode lydforhold. Byggevarer og materialer skal være sunde og må ikke afgive stoffer eller dampe, som påvirker sundheden negativt. Effekterne for sundheden kan være hovedpine, åndedrætsbesvær og allergi.

De seneste år er der udviklet en indeklimaordning for byggevarer. Der er gjort en stor indsats i forhold til problemer med skimmelsvampe og det stigende antal husstøvmideallergikere. Indeklimakrav og krav til ventilation er blevet væsentligt strammet i bygningsreglementerne, og der er givet information om en hensigtsmæssig adfærd omkring fugt og ventilation i boligerne.

Mål og indsats i den kommende tid

En videreudvikling af og en øget efterspørgsel efter mærkningsordningen "Dansk Indeklima Mærkning" skal stimuleres.

Der skal udvikles redskaber til at dokumentere byggevarers virkninger på miljø og indeklima.

7 Ressourcer og ressourceeffektivitet

Det er nødvendigt at anvende naturens ressourcer. De bruges som input i produktion og forbrug. Ressourcerne danner grundlag for øget velfærd. En bæredygtig udvikling indebærer, at øget velfærd tager hensyn til jordens økosystemer og beholdning af fornybare og ikke-fornybare naturressourcer.

Et langsigtet pejlemærke er at øge ressourceeffektiviteten markant inden for en generations tid. Vi skal specielt begrænse forbruget af naturressourcer, som er knappe, særligt følsomme eller særligt forurenende, når de anvendes. FNs generalsekretær har peget på ændrede produktions- og forbrugsmønstre som en væsentlig udfordring for en bæredygtig udvikling. I denne sammenhæng peges på afkobling og ressourceeffektivitet med en faktor 4 og faktor 10 som pejlemærker. Som et led i regeringens bestræbelser på at opnå en bæredygtig udvikling og bæredygtige produktions- og forbrugsmønstre er pejlemærket på lang sigt at begrænse forbruget af ressourcer til cirka 25 procent af det nuværende forbrug. I det videre arbejde er der behov for yderligere at konkretisere indsatsen på ressourceområdet.

Forbrug af naturens ressourcer påvirker miljøet. Det er vigtigt, at ressourceforbrug og miljøbelastning ses i internationalt perspektiv. Det er væsentligt at have både det nationale og internationale ressourceforbrug samt den tilhørende miljøbelastning for øje. Prioritering og forsvarlig brug af naturens ressourcer er nødvendig. Forbruget skal i højere grad baseres på fornybare ressourcer og genanvendelige materialer. Men de fornybare ressourcer må ikke anvendes hurtigere, end de kan gendannes. Brug af ikke-fornybare ressourcer skal ske under hensyn til den samlede beholdning og muligheder for at erstatte ressourcen med andre materialer.

På områder hvor anvendelse af ressourcer er særligt problematisk for mennesker og miljø, skal der sættes målet på at ændre det teknologiske grundlag for produktion og forbrug, så samfundets afhængighed af disse ressourcer på sigt kan reduceres afgørende.

Naturens ressourcer indgår i mange aktiviteter i samfundet. Energi anvendes blandt andet i industrien og husholdninger til transport og opvarmning. Råstoffer anvendes til at fremstille produkter. Jord er en naturressource, som anvendes til at bygge huse og veje på, dyrke afgrøder på og drive skovbrug. Vand er ligeledes en

ressource, som anvendes til både mennesker og dyr, enten som drikkevand, input i produktionen eller som levested for eksempelvis fisk, dyr og planter. Fra havet hentes store fødevarerressourcer.

Danmark har allerede opnået mærkbare resultater gennem en målrettet indsats. For eksempel har det samlede danske energiforbrug været nogenlunde konstant i 1990'erne til trods for økonomisk vækst. Mange virksomheder har indført miljøstyring, renere teknologi og arbejde med renere produkter, som samlet har ført til lavere ressourceforbrug og miljøbelastning. Indsatsen på kemikalieområdet betyder, at flere miljøbelastende stoffer fremover

DANSK VIRKSOMHED HAR – TRODS AKTIVITETSSTIGNING – REDUCERET AFFALDSMÆNGDERNE

Virksomheden er internationalt førende inden for sit felt. Virksomhedens miljøstyring omfatter kortlægning og sortering af affald og skrot for at genbruge og genanvende så meget som muligt. 80 procent af virksomhedens affald er metalskrot, og 20 procent er andet affald. Mængden af skrot er reduceret. Dels ved at spildet fra produktionen er nedbragt til under 1 procent via "operatør-selv-kontrol", dels ved at stålrollerne udnyttes 10 procent bedre i en ny, avanceret maskine. Metalskrottet sorteres og sælges til genanvendelse uden for virksomheden.

Andet affald, som blandt andet omfatter en tredjedel kemikalieaffald, er nedbragt væsentligt. Først og fremmest fordi virksomheden har begrænset antallet af kemikalier, som anvendes, fra 1365 til knap 600 forskellige kemikalier. Mængden af kemikalieaffald er mindsket med 37 procent fra 1997 til 1999, hvilket gav en besparelse på 340.000 kr. om året til affaldsbortskaffelse.

Resultaterne er i høj grad nået, fordi der har været en klar opbakning fra ledelsen, og fordi medarbejderne har været inddraget i miljøarbejdet via selvfungerende produktionsgrupper.

Alle virksomhedens produktionsselskaber rundt om i verden er ISO-14001-certificeret, og de europæiske er tillige EMAS-registreret.

fjernes fra affaldet. Endelig er det lykkedes at nedbringe vandforbruget betydeligt gennem de seneste ti år. Men der er behov for at gå mere radikalt til værks, hvis naturressourcerne skal anvendes bæredygtigt.

Danmarks arealer er en sparsom ressource, som skal anvendes med omtanke. Intensivering af landbrug og hensyn til miljø og rekreative interesser har skærpet konkurrencen om arealerne. De mest nødvendige behov skal derfor prioriteres. Og råstofferne skal udvindes skånsomt, så arealet bag efter kan anvendes til andre formål.

Ressourceforbruget i byggesektoren spiller en central rolle for samfundets samlede forbrug af ressourcer og miljøbelastning. Energiforbrug til byggeri og drift af bygninger udgør halvdelen af Danmarks energiforbrug, mens materialeforbrug ved byggeri og anlæg udgør hovedparten af forbruget af danske råstoffer. Byggeri og anlæg producerer store affaldsmængder, men til gengæld bliver langt det meste genanvendt. Genanvendelsen var i 1999 oppe på 90 procent.

Over en 10-årig periode er de samlede mængder affald i Danmark steget. Efter en stabilisering i 1996-99, hvilket i høj grad skyldes et fald i affaldsmængden fra energiproduktion, er den samlede mængde affald atter steget i 2000. Affaldsmængderne fra en række sektorer har hele tiden været stigende. Vi skal alle medvirke til, at der ikke produceres mere affald end højst nødvendigt og til at genbruget øges. Men der er behov for at prioritere de enkelte materialestrømme. Ikke alle materialer er lige velkomne i affaldet, og indsatsen må i første omgang rettes mod de materialer, der giver anledning til mest miljøbelastning eller til det største ressourceforbrug.

Affald, som vi ikke kan undgå, skal så vidt muligt genanvendes, så ressourcerne bliver i kredsløbet. Danmark har en lang tradition for at genanvende en stor del af affaldet. I 2000 genanvendte vi 65 procent af de samlede affaldsmængder. Men vi skal blive endnu bedre. Der vil være behov for udvikling af ny behandlingsteknologi, der sikrer en effektiv udnyttelse af ressourcerne samtidig med, at problemerne med de miljøbelastende stoffer elimineres. Dog er det vigtigt, at der ved valg af be-

handlingsform sker en afvejning af de miljø-, energi- og ressourcemæssige samt økonomiske forhold.

Mål og indsats i den kommende tid

Forbruget af ressourcer skal nedbringes. I dag sigter dansk miljøpolitik i vid udstrækning på at fremme et forsvarligt brug af ressourcer. I den fremtidige indsats vil der blandt andet blive fokuseret på at finde data og udvikle metoder til at vurdere produkters og materialers samlede *ressourcetræk* og miljøbelastning. Blandt andet de skjulte materialestrømme. Konkret drejer det sig om at finde den bedste kombination af virkemidler. Regeringen vil undersøge, om målene om ressourceeffektivitet og affaldsforebyggelse mest effektivt nås gennem en mere målrettet anvendelse af markedsbaserede virkemidler. Det skal blandt andet undersøges, om der skal ske en omlægning af de eksisterende økonomiske virkemidler, herunder om råstof- og materialeafgifter kan anvendes. Målet er, at produkters ressourceforbrug og miljøbelastning afspejles fuldt ud i produkternes pris. Ressourceafgifter skal gerne aftales på internationalt plan - for eksempel gennem fælles minimumssatser for miljøafgifter i EU.

Den produktorienterede miljøindsats er vigtig. Derfor opfordres virksomhederne til at udvikle og markedsføre flere renere og miljøvenlige produkter. Der skal være fokus på renere produkter, så de kan erstatte produkter med større ressourceforbrug eller større miljøbelastning. Ny teknologi vil uden tvivl komme til at spille en vigtig rolle i udvikling af renere produkter.

Det skal være nemt og attraktivt for forbrugerne at *vælge miljørigtigt og ressourcebevidst*. Forbrugere skal have tilstrækkelig og relevant oplysning om produkters og varers påvirkning af miljøet.

Alle aktører skal indgå i et forpligtende samarbejde om at forebygge affald. I 2003 vil regeringen fremlægge en strategi for forebyggelse af ressourcetab og miljøbelastning fra affald. Produktion, markedsføring og forbrug af miljøvenlige og mindre ressourcekrævende produkter og tjenesteydelser vil være prioriteret i strategien.

Ved at genanvende affaldet sparer vi på jomfruelige ressourcer. I affaldsplanen *Affald 21* er målet at genanvende 64 procent af affaldsmængderne i 2004 og at bringe mængden af affald til deponering ned til 12 procent. Planen sætter fokus på at sikre kvalitet i behandling af affald ved at udnytte affaldets ressourcer og ved at begrænse problemer med miljøbelastende stoffer.

En *bæredygtig råstofanvendelse* i Danmark skal realiseres ved at udvikle ny teknologi, øge koordinering af råstofindvinding og ved at øge viden om de samlede resterende råstofreserver. Genanvendelse og brug af erstatningsmaterialer for ikke-fornybare råstoffer skal fortsat prioriteres.

Ved produktion af *olie og gas* skal der tages mest mulig hensyn til sundhed, miljø samt dyre- og plantelivet. Dette skal, i samarbejde med landene omkring Nordsøen, sikres ved målrettet styring af de stoffer, der udledes til havet. Det gælder både udledning lokalt til havmiljøet samt den grænseoverskridende forurening gennem luften eller via fødekæden. I indsatsen for at erstatte de knappe olie- og gasressourcer satser regeringen blandt andet på at udvikle vedvarende energikilder.

En øget konkurrence om det sparsomme *danske areal* stiller store krav til planlægningen. Forskellige hensyn skal kombineres for at mindske konflikterne mellem forskellige ønsker til at anvende det samme stykke jord. Uden for byerne skal flersidig anvendelse af arealerne fremmes.

Bjofoto: K. Boldt

8

Danmarks internationale indsats

Danmarks vision for en regional og global bæredygtig udvikling er et Europa og en verden med økonomisk fremgang, større velfærd og øget miljøbeskyttelse. Det omfatter et verdensmarked med fri handel baseret på høje miljø- og sociale standarder, og det omfatter respekt for menneskerettigheder, demokratisering, åbenhed og ansvarlighed i forvaltninger.

Både gennem den danske udenrigspolitik og miljøpolitik vil der blive arbejdet aktivt for at fremme den internationale indsats. Den danske internationale bistand ligger klart over FN's målsætning på 0,7 procent af BNI. Danmark lægger vægt på sikring af sammenhængen mellem udviklings-, miljø- og handelspolitik.

Danmark ønsker en stærk global struktur til fremme af alle elementer i en global bæredygtig udvikling, herunder en struktur til fremme af internationalt miljør Samarbejde og miljøregulering. Danmark vil arbejde for en global aftale for bæredygtig udvikling og et globalt partnerskab.

Indsatsen for at fremme en national bæredygtig udvikling er tæt knyttet til de globale udfordringer for bæredygtig udvikling - og omvendt. Stigende handel og internationale kapitalstrømme, konflikter og flygtningestrømme samt det øgede pres på naturressourcer har gjort de enkelte lande stadig mere afhængig af omverdenen. Danmark har derfor en stor interesse i at bidrage til en bæredygtig udvikling gennem en national indsats gennem EU, OECD, FN, WTO og de internationale finansielle institutioner, herunder Verdensbanken og Den Internationale Valutafond.

Vi står over for en lang række regionale og globale udfordringer. Halvdelen af jordens befolkning lever på eller under eksistensminimum. For eksempel er en femtedel af jordens befolkning uden adgang til rent vand og sanitet, og det går særligt ud over kvinder, børn, oprindelige folk og andre særligt udsatte befolkningsgrupper. Kampen om knappe naturressourcer er i en række tilfælde årsag til voldelige konflikter, som særligt i udviklingslandene skaber store flygtningeproblemer. Analyser fra FN's Klimapanel viser, at klimaændringer med stor sandsynlighed allerede er en realitet. De største negative konsekvenser af klimaændringer forventes i udviklingslandene. Den biologiske mangfoldighed er under stigende pres, og naturens ressourcer udnyttes ofte på et grundlag, der ikke er bæredygtigt. Brugen af farlige kemikalier er et stigende problem både for menneskers sundhed og for dyre- og plantelivet.

Der er ofte en tæt sammenhæng mellem fattigdom og miljøproblemer. Det er ofte de fattigste, der bliver hårdest ramt af nedslidning på miljøet. Fattigdom begrænser samtidig mulighederne for bæredygtig udnyttelse af naturressourcer, fordi der er begrænsede ressourcer til rådighed for investeringer i beskyttelse af miljøet. For eksempel bidrager fattigdom til udpining af jord og ørkendannelse i Afrika. Omvendt fører en ukontrolleret økonomisk vækst i U-lande og de lidt mere udviklede lande i Øst og Syd ofte til øget brug af naturressourcer og belastning af miljøgrundlaget.

Danmark lægger, i sin samlede internationale indsats for en global bæredygtig udvikling, vægt på behovet for at integrere og balancere den økonomiske dimension (fattigdomsorienteret vækst), den

sociale dimension (fremme sociale sektorer som uddannelse og sundhed) og den miljømæssige dimension (beskyttelse af miljøet).

Miljøpolitisk har Danmark gennem EU-samarbejdet medvirket aktivt til at forbedre den europæiske miljøbeskyttelse. EU's miljøregulering har på en række punkter bragt Europa foran resten af verden på miljøområdet. Der er mange eksempler på, at EU-regler har medvirket til at styrke miljøbeskyttelsen i Danmark. Med vedtagelsen af Amsterdamtraktaten blev bæredygtig udvikling en overordnet målsætning for EU, og det blev en pligt at integrere miljøhensyn i EU's sektorpolitikker. I EU's økonomisk-politiske retningslinjer indgår særlige afsnit om bæredygtig udvikling.

Danmark har - først og fremmest gennem EU - arbejdet for bindende og effektiv regulering af internationale miljøproblemer gennem de regionale og globale miljøkonventioner. Det gælder blandt andet konventionerne om biologisk mangfoldighed, klima og ørkenbekæmpelse, Basel-konventionen om grænseoverskridende transport af farligt affald og konventioner på kemikalieområdet, blandt andet Stockholmkonventionen om svært nedbrydelige organiske giftstoffer og IMO-konventionen om giftige bundmalinger. Danmark har arbejdet for at konventionerne koordineres og håndhæves effektivt og for, at forsigtighedsprincippet får en central rolle i reglerne.

Danmark har været i front med hensyn til at stille midler til rådighed for miljøindsatser i udviklingslandene og østlandene. Det er dels sket gennem en stigning i bistanden under u-landsrammen, der har fattigdomsbekæmpelse i udviklingslandene som sit overordnede formål. Dels gennem etablering af Miljø-, Freds,- og Stabilitetsrammen (MIFRE-STA) som led i opfølgningen af Rio-konferencen i 1992. Gennem sidstnævnte er der siden 1993 anvendt betydelige midler til miljøindsatsen i u-lande, østeuropæiske lande og Arktis. Under MIFRE-STA-bistanden gennemføres desuden indsatser på flygtningeområdet og for konfliktforebyggelse. Danmark forsøger aktivt at få de mange lande - også EU-lande-, som yder en udviklingsbistand mindre end FN's mål på 0,7 procent af BNI, - til at øge deres bistand.

I Østeuropa rettes miljøbistanden mod at løse akutte miljøproblemer og at gennemføre EU's miljøregler i kandidatlandene. Siden murens fald er der gennemført en lang række konkrete miljøprojekter, som på flere måder forbedrer miljøtilstanden i Danmarks nærområder. I udviklingslandene søger man med bistanden i de fattigste lande især at afhjælpe fattigdomsbetinget pres på miljø og natur. I de rigere udviklingslande med stigende økonomisk aktivitet sigter støtten på at hjælpe landene med miljø- og naturbeskyttelse, primært ved at styrke landenes egen kapacitet til at løse problemerne og ved at øge miljøbevidsthed. I Arktis overvåges den grænseoverskridende forurening, hvilket er en indikator på regional og global forurening, eftersom polarområdet er meget miljøfølsomt. Og der gennemføres desuden en række miljøprojekter i Grønland.

Miljøbistanden formidles primært bilateralt – fra Danmark direkte til et andet land. Men Danmark yder også multilateral støtte gennem eksempelvis Den Globale Miljøfacilitet (GEF), FN's Miljøprogram UNEP og Montreal-protokollens fond til finansiering af u-landes udfasning af ozon-nedbrydende stoffer. Den bilaterale miljøbistand under MIFRESTA-rammen er hidtil fordelt til Østeuropa, Arktis og en række udviklingslande gennem særskilte ordninger.

Desuden støtter Danmark gennem såkaldte 'trust fond-bidrag' til Verdensbanken og den Asiatiske udviklingsbank anvendelse af bæredygtig energi. Gennem privatsektorsamarbejde mellem danske virksomheder og virksomheder i u-lande bidrager Danmark til at fremme miljøforbedringer i virksomheder. Der er ydet stor støtte til opbygning af en effektiv miljøforvaltning i en række lande. Det danske udviklingssamarbejde finansieres hovedsagelig af u-landsrammen. (12,6 milliarder kr. i 2002). Det har som overordnet formål at fremme bæredygtig udvikling gennem fattigdomsorienteret vækst. Kvinder og mænds lige deltagelse i udviklingsprocessen og hensynet til miljø og demokratisering har afgørende betydning for bekæmpelse af fattigdom og er derfor integreret i alle aspekter af bistanden. Dermed bidrager Danmarks udviklingspolitik til en global bæredygtig udvikling. Danmark får da også topkarakter i OECD's regelmæssige gennemgange af bistanden senest i 1999.

Danmark yder, i et nært og forpligtende samarbejde med modtagerlandene, betydelig støtte til områder af relevans for bæredygtig udvikling. Konkret gælder det blandt andet på vandområdet, hvor indsatsen medvirker til at sikre million-

DEN GLOBALE MILJØFACILITET

Der blev under Rio-konferencen om Miljø og Udvikling i 1992 opnået enighed om at etablere Den Globale Miljøfacilitet (GEF). GEF er den globale finansieringsmekanisme for især u-lande og østlande til fordel for det globale miljø. GEF støtter:

- kapacitetsopbygning i u-lande og østlande, så landene får større kapacitet til at gennemføre de internationale miljøaftaler og bidrage til de globale målsætninger i disse,
- projekter i u-lande og østlande ved at finansiere de ekstraomkostninger, der er nødvendige for at nationale projekter også fremmer globale miljø-målsætninger. For eksempel for at tage hensyn til bevaring af et særligt sårbart økosystem eller ved at anvende en mere klimavenlig, men dyrere teknologi til el-produktion.

GEF har siden sin start ydet mere end 50 milliarder kr. i finansiering til fordel for det globale miljø og en global bæredygtig udvikling i projekter, der tilsammen er løbet op i langt over 100 milliarder kr. En stigning i GEF ressourcer er nødvendig i de kommende år for at bidrage til løsning af de store miljøproblemer, verden står overfor.

vis af fattige adgang til vand og beskytter vandkilder – for eksempel ved træplantning og ved at opbygge kapacitet til bæredygtig forvaltning. På energiområdet ydes støtte til bæredygtig energiforsyning på landet, for eksempel støttes fattige kvinder i plantning af træ til brændsel, der både giver indkomst og miljøbeskyttelse. På naturressourceområdet arbejdes for at styrke bæredygtig forvaltning og produktion, så udpining af jord og ørkendannelse forebygges.

Danmarks bidrag til en bæredygtig udvikling omfatter desuden en væsentlig støtte til internationale organisationer, ikke mindst til FN-systemet hvor alle lande i verden deltager på lige fod. Danmark arbejder aktivt for en effektivisering af FN, så arbejdsdelingen mellem organisationerne bliver bedre og overlappning søges undgået. På miljøområdet arbejder Danmark for at styrke Den Globale Miljøfacilitet finansielt og organisatorisk. Tilsvarende vil Danmark fortsat yde en betydelig støtte til FN's Miljøprogram UNEP. Danmark arbejder desuden for at styrke FN's Kommission for Bæredygtig Udvikling CSD.

Mål og indsats i den kommende tid

Den overordnede målsætning om at støtte en global bæredygtig udvikling fremmes ved:

- at sikre afkobling, det vil sige bryde sammenhængen mellem økonomisk vækst, ressourceforbrug og nedbrydning af naturgrundlaget,
- at integrere miljøhensyn i politikker og beslutninger,
- at sikre fortsat fremdrift i den globale miljødagsorden,
- at fremme økonomisk samarbejde og partnerskab for udvikling, herunder bekæmpelse

af den globale fattigdom og regulering af handel og investeringer,

- at bidrage til international fred og stabilitet og arbejde for at fremme demokrati og menneskerettigheder,
- at arbejde for en fortsat udvikling og demokratisering af det internationale samarbejde med vægt på åbenhed og deltagelse, også af de svageste grupper,
- at udvikle en miljøpolitik, som fremmer et realistisk internationalt samarbejde om at nedbringe forureningen, hvor man får mest for pengene,
- at fremme gensidigt forpligtende partnerskab med den private sektor.

I EU vil Danmark fortsat arbejde for at fremme integration af miljøhensyn i alle politikområder med henblik på at opnå en bæredygtig udvikling. Danmark vil arbejde for, at EU's stats- og regeringschefer løbende vurderer resultater af dette arbejde.

BRUGERADMINISTRERET SKOVBRUG I CAMBODIA

En stor del af Cambodias landbefolkning supplerer deres indkomster ved at udnytte skovprodukter i og omkring landsbyerne. Udnyttelsen af skovprodukter vil fortsætte og forventes øget i takt med det stigende befolkningstal og den skærpede konkurrence om udnyttelse af naturressourcerne. For tiden er der begrænset adgang til udnyttelse af skovene, og lokalsamfundene har ingen lovmæssige krav til skovprodukter.

Danmark støtter lokale brugergrupper i at få adgang til skovprodukter og medvirker til, at de lovmæssige rammer kan etableres til gavn for lokalsamfundene. Støtten omfatter blandt andet udvikling af procedurer for brugerdeltagelse og overvågning af bæredygtig forvaltning af ressourcerne. Medlemmerne i de lokale samfund trænes i bæredygtig landsbybaseret skovbrug, herunder opbygning af viden om regelsæt og retslige forhold i forbindelse med forvaltningen af skove. Forskning i og indsamling af skovdata, der er en del af den danske støtte, vil bruges til udformningen af en ny lovgivning.

I forbindelse med Det Europæiske Råds møde i Gøteborg i juni 2001 vedtog stats- og regeringscheferne en langsigtet *strategi for bæredygtig udvikling*, der indeholder konkrete målsætninger for miljø og sundhed. Strategien lægger op til, at miljømæssig bæredygtig udvikling sammen med social og økonomisk bæredygtig udvikling tages op på forårstopmøderne i EU som en integreret del af den såkaldte "Lissabon-proces" om beskæftigelse, økonomisk reform og social sammenhæng. Strategien omhandler primært politikkerne inden for EU. Men den følges op af en anden fase, der omhandler EU's globale relationer. Strategien vil hænge tæt sammen med målsætningerne i EU's 6. miljøhandlingsprogram. Miljøhandlingsprogrammet udgør en ramme for EU's miljøpolitik og for integration af miljøhensyn i alle politikområder for de næste 10 år. Danmark arbejder for, at miljøundervisning og udvikling af øget miljøbevidsthed - ikke mindst hos unge - indgår i EU's arbejde med bæredygtig udvikling.

EU vil fortsat stå centralt i Danmarks internationale miljøarbejde og indsats for en bæredygtig udvikling. Danmark ønsker herunder at styrke miljøregulering i EU, også fordi vi kun via et samlet EU kan opnå tilfredsstillende resultater i forhandlinger med verdens andre regioner. EU-samarbejdet vil derfor fortsat være en integreret del af Danmarks regionale og globale indsats. Det *danske EU-formandskab* i efteråret 2002 giver os en særlig mulighed for at få højt prioriterede mål på dagsordenen - ikke bare i EU - men også i de bredere internationale sammenhænge, hvor EU spiller en rolle.

Det er et vigtigt mål for Danmark, at *kandidatlandene* optages i EU uden lange overgangsperioder. Udover betydelige fremskridt for sundhed og miljø i ansøgerlandene vil en hurtig og fuld optagelse bidrage til økonomisk fremgang og politisk stabilitet i regionen. Ved at bringe ansøgerlandene på miljømæssigt niveau med de nuværende EU-lande styrker vi også EU i internationale miljøforhandlinger.

Danmark har i OECD arbejdet for bæredygtig udvikling og integration af miljøhensyn. I maj 2001 blev afholdt et OECD-topmøde i Paris om bæredygtig udvikling, hvor både miljø-, økonomi- og fi-

nansministre deltog. Her vedtog OECD-landene en strategi for bæredygtig udvikling, der opridser rammer for integration af økonomiske, sociale og miljømæssige målsætninger og for afkobling af økonomisk udvikling fra miljøbelastning. Resultatet af topmødet blev blandt andet, at OECD vil udvikle indikatorer for bæredygtig udvikling til at måle fremskridt, og at disse indikatorer vil indgå i OECD's evalueringer af medlemslandene. Danmark vil arbejde aktivt for, at OECD's arbejde med bæredygtig udvikling og integration af miljøhensyn følges op.

Gennem udviklingssamarbejdet og et langsigtet forpligtende partnerskab med udvalgte udviklingslande bidrager Danmark til at bekæmpe fattigdom i verden. Partnerskabet skal styrke udviklingslandenes mulighed for at skabe en økonomisk, social og miljømæssig bæredygtig udviklingsproces til gavn for de fattige. *Udviklingsbistanden* medvirker også til at fremme den miljømæssige dimension af bæredygtig udvikling ved at integrere miljøhensynet i udviklingssamarbejdet. Danmark støtter udviklingslandenes bestræbelser på at tage hensyn til miljøet i udviklingsprocessen gennem opbygning af kapacitet hos myndighederne, hos lokale organisationer, i det civile samfund og i den private sektor. I arbejdet skal der tages hensyn til u-landenes situation, behov og prioriteringer, evne og kapacitet samt den økonomiske og sociale udvikling, ligesom andre donorers evt. miljøindsatser skal indgå.

Også *multilateralt* vil Danmark fortsat fremme internationale organisationers integration af miljøhensyn i deres udviklingssamarbejde. Endelig vil Danmark sikre en effektiv udnyttelse af mulighederne for samspil mellem bilaterale og multilaterale indsatser. Miljøbistanden til udviklingslandene rettes konkret mod at sikre miljømæssig bæredygtig udnyttelse af naturressourcer og naturbevarelse, forebygge og begrænse forurening af luft, vand og jord samt fremme af bæredygtig energianvendelse. Danmark har en fælles interesse med samarbejdslandene i at begrænse de globale miljøproblemer og i at støtte udviklingslandenes bestræbelser for at opnå øget velstand og velfærd, samtidig med at miljøet beskyttes.

Regeringen har udarbejdet en ny strategi for blandt andet miljøbistanden til Central- og Østeuropa i 2002-2003. Strategien indebærer, at den danske indsats frem mod den forventede udvidelse af EU i 2004 koncentrerer sig om at klargøre kandidatlandene til optagelse i EU, herunder bistå med at opbygge den påkrævede administrative kapacitet og gennemføre de nødvendige miljøinvesteringer. Lande udenfor ansøgerkredsen, primært Rusland, vil også modtage støtte. Efter den forventede udvidelse af EU vil den bilaterale bistand til de nye medlemslande blive afløst af bistand gennem EU's strukturfonde mv. Hovedområderne for miljøbistanden frem til 2004 vil være vand, affald, det nukleare område samt institutionsopbygning. Den danske miljøstøtte skal fremover så vidt muligt ske ved "joint implementation" i et nært samarbejde med de central- og østeuropæiske lande.

Miljøstøtten til *det arktiske område* sikrer, at vi fortsat kan overvåge miljøbelastningen af Arktis som dokumentation for udviklingen i den regionale og globale miljøbelastning. Desuden støtter Danmark gennemførelsen af en række konkrete løsninger på fortsat uløste problemer på natur- og miljøområdet i Grønland i samarbejde med Grønlands Hjemmestyre. Det overordnede formål er at begrænse forureningen af miljøet og sikre naturbevarelsen i Arktis, herunder at støtte implementeringen af den internationale arktiske miljøstrategi og at medvirke til at sikre en miljømæssig bæredygtig udvikling med særlig vægt på bæredygtig udnyttelse af de arktiske naturressourcer.

I den danske bistand på miljøområdet vil der være fokus på en række områder, som fremmer bæredygtig udvikling. Det gælder for eksempel indførelse af *renere teknologi* i energiproduktionen. Det gælder også landbrugsteknologi, der forbedrer udbyttet af landbrugsjorden, mindsker anvendelsen af pesticider og u hensigtsmæssig gødsning, og som dermed mindsker behovet for landområder og beskytter sårbare økosystemers biologiske mangfoldighed. Bistanden vil også blive brugt til at styrke indsatsen for modtagerlandenes efterlevelse af de internationale miljøaftaler.

Danmark vil fortsat yde en aktiv indsats for, at en lang række internationale miljøproblemer reguleres stadig mere effektivt via de regionale og globale

miljøkonventioner. Danmark vil arbejde aktivt for, at der anvendes effektive mekanismer til at forhandle, håndhæve og finansiere internationale miljøaftaler, så udviklings- og østlande bliver bedre i stand til at efterleve aftalerne. De fleksible mekanismer under Kyoto-protokollen er en vigtig del af bestræbelserne for at sikre en effektiv opnåelse af målene for bæredygtig udvikling. Det bliver en stor udfordring at udmønte Kyoto-protokollen i effektive bestemmelser og sikre, at den ratificeres og træder i kraft internationalt. Danmark påregner sammen med de øvrige EU-lande at ratificere Kyoto-protokollen før Verdenstopmødet om bæredygtig udvikling i efteråret 2002. En anden dansk mærkesag er at fremme den internationale proces til fordel for en bæredygtig produktion og anvendelse af kemikalier med et nyt initiativ om kviksølv og andre tungmetaller.

I november 2001 afsluttedes WTO-ministerkonferencen i Doha med vedtagelse af en erklæring, hvorved man påbegyndte *en ny forhandlingsrunde*, der for første gang tager udgangspunkt i en "udviklingsdagsorden". Dagsordenen omfatter igangsættelse af forhandlinger om afklaring af forholdet mellem WTO-regelsættet og handelsregler i multilaterale miljøaftaler samt om liberalisering af handlen med miljøvarer og -tjenesteydelser. Hertil kommer forhandlinger om forbedring af WTO's discipliner for fiskerisubsidier, således at der kan tages større hensyn til subsidiernes miljøeffekter.

Desuden enedes man i Doha om at forberede, at der ved WTO's næste ministerkonference i 2003 kan træffes afgørelse om at indlede egentlige forhandlinger om effekten af miljøbestemmelser på især ulandenes adgang til de industrialiserede landes markeder, om handelsliberalisering til samtidig fordel for handel, miljø og udvikling, om miljørelevante bestemmelser i WTO-aftalen om handelsrelaterede intellektuelle ejendomsrettigheder og om miljømærkningsbestemmelser.

På samtlige de ovennævnte miljøområder besluttede ministrene, at der skulle tages udstrakt hensyn til udviklingslandenes behov. Ligeledes forpligtede man sig til at forfølge målet om at yde de mindst udviklede lande told- og kvotefri markedsadgang. EU's beslutning fra februar 2001 om at yde told- og kvotefri adgang til EU's marked for alle pro-

dukter, bortset fra våben og ammunition, fra de mindst udviklede lande, er et vigtigt skridt i den retning.

Det bør under de nu igangsatte WTO-forhandlinger sikres, at handel spiller en fuld og effektiv rolle til fremme af bæredygtig udvikling. Det bør sikres, at udviklingslande – især de mindst udviklede lande – bliver i stand til at drage fuld fordel af liberaliseringen af handlen, samt at international handelspolitik og international miljøpolitik gensidigt understøtter hinanden.

Danmark vil under forhandlingsrunden, der ventes afsluttet i begyndelsen af 2005, arbejde aktivt for en effektiv global indsats til fremme af en bæredygtig udvikling til fordel for alle parter, ikke mindst udviklingslandene.

Der bør tages særlig højde for handelsrelaterede problemstillinger, der er fælles for oprindelige folk/befolkninger, som er afhængige af bæredygtig udnyttelse af marine ressourcer eller andre naturressourcer.

Verdenstopmødet om Bæredygtig Udvikling i Sydafrika i 2002 vil være en ny mulighed for at sætte bæredygtig udvikling højt på den internationale politiske dagsorden. Danmark vil få en central rolle og et stort ansvar i forbindelse med verdenstopmødet, der bliver afholdt i august - september 2002 under det danske EU-formandskab.

Danmark vil arbejde aktivt for, at erhvervslivet og *civilsamfundet* inddrages i forberedelserne til Verdenstopmødet. Der arbejdes tæt sammen med NGO'er og erhvervsliv i Danmark, og der er ydet støtte til inddragelse af NGO'er i udviklingslande. Topmødet skulle også gerne føre til, at der iværksættes initiativer, der styrker offentlighedens adgang til miljøinformation og deltagelse i overensstemmelse med Riodeklarationens princip 10 fra 1992.

Regeringen arbejder for i overensstemmelse med Folketingets vedtagelse, at Verdenstopmødet resulterer i en *global aftale* for bæredygtig udvikling og et globalt partnerskab. Aftalen skal være baseret på et fælles, men differentieret ansvar, og skal:

- indeholde konkrete indrømmelser fra den rige del af verden i form af *afkobling* af økonomisk vækst på den ene side og miljøbelastning og øget ressourceforbrug på den anden side – ikke mindst hvad angår områder som energi, affald, kemikalieanvendelse og biologisk mangfoldighed,
- imødekomme u-landenes *behov for vækst* og reduktion af fattigdom, fastholde målsætningen om bistand, øge markedsadgang for navnlig de fattigste landes produkter, indebære gældslettelse og føre til flere investeringer og overførsel af bæredygtig teknologi,
- føre til en styrkelse af den *globale organisering* af en bæredygtig udvikling og af befolkningens adgang til miljøinformation og deltagelse,
- indebære, at alle lande gennemfører internationale *miljøaftaler*,
- at *handelspolitikken* som resultat af WTO's igangværende forhandlingsrunde i højere grad inddrager og respekterer hensyn til miljø og bæredygtig udvikling.

Målsætningerne indgår også i forberedelserne til det næste møde i "Environment For Europe" processen i Kiev 2003 og i den forbindelse bestræbelserne på at nå en "Regional deal". Regeringen lægger vægt på, at aftalen sikrer, at de fattige lande hjælpes i gang med en bæredygtig udvikling samtidigt med, at de forpligter sig til at indføre samfundsmodeller, der bygger på frihed, demokrati og respekt for menneskerettigheder.

Foto: Ole Steen

9

Fødevareproduktion

– fødevarer sikkerhed,

landbrug og fiskeri

Målsætningen for fødevareproduktion i Danmark er at sikre, at de fødevarer, der produceres og afsættes til forbrugerne, er sunde og af høj kvalitet, samt at sikre et højt informationsniveau. Produktionsforhold, der bevarer jordbrugs- og fiskerierhvervenes ressourcegrundlag og som sikrer miljø, natur, dyrevelfærd og gode arbejdsbetingelser, skal fremmes. Samtidig skal lønsom produktion og afsætning inden for de fødevareproducerende erhverv fremmes.

En bæredygtig udvikling af fødevareproduktionen forudsætter de rette lovgivningsmæssige rammer, en visionær udnyttelse og udvikling af de teknologiske muligheder, samt et konstruktivt samspil mellem myndigheder, erhverv og befolkning.

Udviklingen indenfor fødevareproduktionen i Danmark er kendetegnet ved en strukturudvikling mod færre, større og mere effektive aktører. Den stigende effektivitet og det deraf følgende prisfald har været medvirkende til, at fødevareudgifternes andel af det samlede private forbrug, over de sidste 50 år, er faldet fra cirka 35 procent til cirka 10 procent. Danmark har på fødevareområdet en betydelig samhandel med omverdenen. Importen er stigende samtidig med, at Danmark pr. indbygger er verdens største nettoeksportør af fødevarer. Fødevareproduktionen er af stor vigtighed for dansk økonomi gennem arbejdspladser og eksportindtægter.

De fødevareproducerende erhvervs produktionsmetoder, har stor betydning for fødevarer sikkerhe-

den og effekterne på natur og miljø. Sunde og sikre fødevarer er vigtige, for at fremme befolkningens sundhed og forebygge sygdomme. Sunde fødevarer og en bæredygtig forvaltning af vore natur- og miljøressourcer forudsætter, at der i lovgivningen gives rammer for produktionsformerne, at de teknologiske muligheder bruges og videreudvikles, og at der etableres et konstruktivt samarbejde mellem myndighederne, erhvervet og forbrugerne. Kun derved kan der stiles mod at undgå, at fødevarer indeholder for eksempel salmonella, dioxin eller pesticidrester. De lovgivningsmæssige rammer omfatter også krav, som begrænser fødevareproduktionens påvirkning af miljø og natur. Eksempelvis udvaskning af pesticider og næringsstoffer fra landbruget til vandmiljøet, og utilsigtet bifangst og udsmid fra fiskeriet.

Internationale forhold er af afgørende betydning for fødevarerproduktionen. I EU har Cardiff-processens bestemmelser om integration af miljøhensyn i alle sektorpolitikker og Amsterdamtraktatens bestemmelser om bæredygtig udvikling stor betydning for den fælles landbrugspolitik og den fælles fiskeripolitik. Danmark deltager aktivt i dette arbejde. Generelt bør der ske en øget integration af miljø- og naturhensyn i jordbruget, så natur- og miljøeffekterne i landbrugsordningerne fremmes samtidig med, at det samlede støtteniveau til landbruget reduceres.

Der er flere eksempler på, at problemer med miljø- og fødevarerikkerhed ikke kender landegrænser. BSE og dioxin er eksempler herpå. Det forudsætter et internationalt engagement at finde løsninger. I mange tilfælde er produktionen reguleret af EU-harmoniserede regler, ligesom miljø- og naturpolitiske mål sættes i EU og på globalt plan. EU skal blive bedre til at løse grænseoverskridende opgaver. I EU vil optagelsen af en række nye central- og østeuropæiske lande fremover præge fødevarer-, landbrugs- og fiskeripolitikken. De kommende WTO-runder vil medføre behov for yderligere reformer af den fælles landbrugspolitik, for at sikre en uhindret global samhandel med fødevarer.

Mål og indsats i den kommende tid

En bæredygtig fødevarerproduktion forudsætter et balanceret samspil mellem producenter, forarbejdningsevirkomheder, detailhandel, forbrugere og myndigheder. Regeringen vil sikre en bæredygtig udvikling gennem løbende ajourføring af miljøindsatsen, så også fremtidige generationer kan leve i et rent miljø. Der skal tages udgangspunkt i, at belastningen ikke må overstige, hvad natur og miljø kan tåle.

Der skal sikres sunde fødevarer af høj kvalitet, blandt andet ved en langsigtet strategi for forbedring af dyrevelfærden, klare retningslinier for fødevarerikrollen samt en klarere og letforståelig mærkning af varerne.

Disse mål skal nås med en prioriteret indsats, og på den økonomisk mest effektive måde.

9.1. Fødevarerikkerhed

Forbrugerne har krav på, at fødevarer er sikre. Regeringen finder det vigtigt, at vurderingen af sikkerhed og risiko i relation til fødevarer tager udgangspunkt i forsigtighedsprincippet i de situationer, hvor der er rejst en videnskabeligt baseret mistanke, men hvor der endnu ikke er tilstrækkeligt videnskabeligt grundlag for at be- eller afkræfte denne mistanke.

Fødevarerikkerhed er en væsentlig parameter i konkurrencen mellem producenterne på markedet, både nationalt og internationalt. Tillid til regler og kontrol er til nytte for erhvervet, og en forudsætning for en fortsat udvikling. På det internationale område er der stor fokus på fødevarerikkerhed. EU-Kommissionen har i januar 2000 fremlagt en hvidbog, om den fremtidige politik for fremme af fødevarerikkerhed i EU. Den danske regering er enig med Kommissionen i, at det væsentlige mål er, at retablere og fastholde forbrugernes tillid til lovgivning og kontrol på fødevarerområdet.

Klare og entydige regler, der kan forstås af både producenter, kontrolmyndigheder og forbrugere, er en forudsætning for høj fødevarerikkerhed. Indsatsen på området er højt prioriteret, og arbejdet med at forenkle og modernisere reglerne, vil fortsætte i de nærmeste år.

Enkle regler skaber klarhed over, hvilke krav der stilles og hvilken ansvarsfordeling, der er mellem producenter og myndigheder. Et klart placeret ansvar giver et udgangspunkt for både den enkelte producents indførelse af egenkontrol, og myndighedernes tilrettelæggelse af en effektiv og målrettet kontrolindsats.

Egenkontrol skal sikre, at virksomhedernes procedurer, med hensyn til styring af produktionen med videre, fungerer. Ligesom i den offentlige kontroltilrettelæggelse og virksomhedsrådgivning, indgår forebyggelse som et væsentligt element i egenkontrollen. Der er stigende behov for dokumentation og sporbarhed af de enkelte råvarer, dels af hensyn til opklaringsarbejdet ved spredning af varer med fejl, og dels fordi en række parametre ikke kan måles ved analyser, men må kontrolleres ved eksempelvis papirkontrol. Som følge heraf indføres i stigende omfang krav om, at disse forhold indgår i virksomhedernes egenkontrol.

Samtidig er fuld åbenhed om regler og kontrol en forudsætning for at fastholde forbrugernes tillid til, at såvel fødevarerproducenter som myndigheder lever op til deres ansvar.

Regeringen lægger stor vægt på, at der er debat om fødevarerpolitikken. Kun herved kan der træffes politisk holdbare beslutninger, til gavn for befolkningen og for de fødevarerproducerende erhverv.

Mål og indsats i den kommende tid

Et vigtigt mål er at opnå et *ubetinget højt niveau for fødevarerikkerhed*, ved fortsat at bekæmpe fødevarerborne sygdomme. Der skal være en effektiv kontrol med kemiske forureninger og uønskede reststoffer, og fødevarerproducenter skal have ubetinget ansvar for fødevarerikkerheden i forbindelse med produkterne.

Danmark vil i EU arbejde for, at reguleringen af pesticidrester i fødevarer baseres på *forsigtighedsprincippet*, så enhver tvivl om uacceptable miljø- og sundhedsrisici kommer forbrugerne til gode.

Det er regeringens mål, at begrænse brugen af *tilsætningsstoffer* mest muligt. Regeringen arbejder i EU for, at *tilsætningsstoffer* kun tillades, hvis det er sundhedsmæssigt ubetænkeligt, hvis det ikke medfører at forbrugerne vildledes, og hvis tilsætningsstofferne opfylder et teknologisk behov.

Endvidere arbejder Danmark fortsat for ændring af EU's regler om tilsætningsstofferne nitritter, nitrat og sulfitter. Dette arbejde foregår dels i forbindelse med Danmarks sagsanlæg ved EF-domstolen mod Kommissionen, dels i forbindelse med forhandlingerne om en ændring af direktivet om andre tilsætningsstoffer end farvestoffer og sødestoffer.

Der skal iværksættes en bevidst *forbrugerpolitik* på fødevarerområdet ved at gennemføre klare regler, målrettet kontrol samt åbenhed og gennemsækelighed om regler og kontrol. Kontrolresultater skal stilles til rådighed for forbrugerne på en overskuelig og lettilgængelig måde.

Den bevidste forbrugerpolitik på fødevarerområdet skal desuden omfatte forbedrede mærkningsregler, beskyttelse mod vildledning og bedre information. Forbrugerne har behov for fyldestgørende information, så de kan foretage et kvalificeret og reelt valg mellem forskellige produkter, herunder fravælge fødevarer, som har været underkastet en bestemt behandling eller proces, eller vælge fødevarer ud fra økologiske, etiske, ernærings-, kvalitets- eller dyrevelfærdsmæssige hensyn.

Reglerne om mærkning af fødevarer fastsættes inden for rammerne af EU-samarbejdet, og regeringen vil arbejde for:

- krav om fuld ingrediensmærkning,
- revision af reglerne om kvantitativ mærkning, idet det er regeringens opfattelse, at forbrugerne ønsker kvantitativ mærkning i langt større udstrækning, end EU-reglerne kræver,
- at mærkningsreglerne vedrørende fødevarernes oprindelse styrkes, som det nu er gjort for oksekød og fisk,
- at det bliver obligatorisk at anføre fremstillings- eller pakkedato på varerne,
- at det bliver obligatorisk at anføre næringsdeklaration, så forbrugerne kan se mængden af fedt, protein og kulhydrat,
- at der opstilles en liste over allergifremkaldende stoffer, som skal angives, hvis de indgår i fødevarerne,
- at mærkningen af aromastoffer i fødevarer forbedres, så forbrugerne ikke vildledes med hensyn til arten af tilsætningen og målet med tilsætningen.

Oplysninger i form af mærkning er særlig vigtig, når det gælder fødevarer, som har været underkastet en bestemt behandling eller proces. Det kan være genetisk modificerede fødevarer (GMO) og andre nye levnedsmidler samt produkter, som særligt henvender sig til specielle og ofte udsatte befolkningsgrupper. Her er problemstillingen omkring sundhedsanprisninger, vildledning og faren for udnyttelse af angstfølelser særlig aktuell.

Målet er en effektiv indsats på *ernæringsområdet*, for at øge befolkningens sundhed og forebygge sygdomme. Nogle sygdomme opstår på grund af de bedre levevilkår. De sundhedsmæssige omkostninger ved overvægt, rygning og manglende moti-

on viser sig. Der er for eksempel flere med hjertekar-sygdomme, overfølsomhedssygdomme, gammelmandssukkersyge og knogleskørhed end tidligere. Sygdommene har det fællestræk, at en meget stor del af den danske befolkning kan blive berørt. Regeringen vil derfor iværksætte særlige strategiplaner vedrørende disse sygdomme.

Fødevarer sikkerhed for animalske produkter starter ved sikre *foderstoffer*. Foderstofområdet skal reguleres mere effektivt, og der skal være krav om åbenhed om indhold af foderblandinger. Regeringen støtter de igangværende EU-initiativer på foderstofområdet og ønsker en stramning af reglerne for tilsætningsstoffer til foderstoffer. Regeringen vil arbejde for en hurtig vedtagelse af skærpede EU-regler om kontrol med foderstoffer, og krav om mærkning af foderstoffer med genetisk modificerede organismer.

Fødevarer sektorens position skal styrkes ved at fremme *innovation, forskning, videnformidling, produktudvikling samt omsættelse* i virksomhederne. Som konsekvens heraf, skal der tilvejebringes optimale muligheder for at udnytte forskningsresultater på området. Regeringen vil tage initiativ til, at der gennemføres en analyse af mulighederne inden for innovatinsområdet for at fremme vækst i alle led af fødevarer sektoren, som et led i regeringens vækststrategi.

I foråret 2001 trådte *Innovationsloven* for fødevarer sektoren i kraft. Med *Innovationsloven* sker der en prioritering af en række særlige områder, som har fået større samfundsmæssig betydning i de senere år. Ud over fødevarer sikkerhed, sporbarhed, økologi og dyrevelfærd vil sikring af miljøet og ressourcegrundlaget være væsentlige indsatsområder. Formålet med loven er at yde tilskud til, og dermed fremme, initiativrige projekter på de prioriterede områder. Loven vil dermed være et vigtigt redskab i bestræbelserne på, at sikre en miljømæssigt bæredygtig og konkurrencedygtig fødevarerproduktion.

Internationalt skal de danske interesser varetages ved at fastholde kravet om et højt niveau af *fødevarer sikkerhed, miljø og dyrevelfærd* i EU og WTO, og i andre væsentlige sammenhænge. Samtidig vil Danmark fastholde kravet om at liberalisere samhandelen med fødevarer produkter; altså fjerne han-

delshindringer samt nedtrappe og fjerne støtteordninger, der forvrider konkurrencen.

9.2. Landbrug

Landbrugsproduktionen skal medvirke til en bæredygtig udvikling og til levende landdistrikter. Det betyder, at rent vand, jord og luft skal sikres. Samtidig skal den biologiske mangfoldighed på land og i vand sikres. Udviklingen i landbruget skal ske i et balanceret samspil med miljø, natur og lokalsamfund. De teknologiske muligheder skal udnyttes og videreudvikles. Endelig skal landbrugets plante- og dyregenetiske ressourcer bevares.

Cirka $\frac{2}{3}$ af det danske landareal udnyttes landbrugsmæssigt, og landbrugets produktion påvirker dermed i høj grad natur og miljø. Landbrugsarealet har også betydning for befolkningen i kraft af kulturhistoriske værdier og mulighederne for landskabs- og naturoplevelser.

Siden Rio-konferencen i 1992 er der gennemført en række tiltag for at sikre, at natur- og miljøhensyn indgår i landbrugsproduktionen. Nogle af milepælene i denne indsats er udmøntet i 10-punkts planen for rent vand fra 1994, Aktionsplan I og II for økologisk jordbrug fra 1995 og 1999, Vandmiljøplan II fra 1998 og Pesticidhandlingsplan I og II fra 1986 og 2000. Målsætningen i Pesticidhandlingsplan I fra 1986 var, at der skulle ske en halvering af det samlede forbrug af pesticider, samt at forbruget skulle styres over mod mindre farlige midler.

Siden 1994 er over 200 pesticidprodukter, der er uacceptable for sundhed, miljø eller grundvand, blevet forbudt. For visse pesticidprodukter har det være tilstrækkeligt at begrænse anvendelsen. Også fremover vil pesticider, der truer grundvandet, blive forbudt. I 1999 fremlagde det såkaldte Bicheludvalg økonomiske analyser, som viste at det er muligt at nedsætte forbruget af pesticider med 30-40 procent inden for en periode på 5-10 år uden væsentlige omkostninger for landbruget. Samtidig blev der foretaget analyser af omkostningerne ved en reduktion på 80 procent og ved et total stop for brug af pesticider.

Vandmiljøplan II (VMP II) fra 1998 skal sikre, at den oprindelige målsætning i den første vandmil-

jøplan fra 1987 om at begrænse udvaskningen af kvælstof fra jordbruget med 100.000 tons kvælstof pr. år nås i 2003. Efter midtvejsevalueringen af VMP II er der i foråret 2001 foretaget visse justeringer af planen for at sikre, at målsætningen kan nås. Ved at opfylde målene, vil Danmark samtidig opfylde EU's Nitratdirektiv, der skal være gennemført senest i 2003. Virkemidlerne er en detaljeret regulering af landbrugets gødningshåndtering, øget skovplantning, anvendelse af miljøvenlige produktionsmetoder, samt reetablering af vådområder, der både har en naturforbedrende effekt og en begrænsende effekt på udvaskningen af kvælstof. Danmark er et af de få lande i EU, som har opnået EU-Kommissionens godkendelse af nationale handlingsprogrammer for implementering af Nitratdirektivet.

Ved fuld implementering af VMP II, forventes Danmark at kunne opfylde de internationale forpligtelser for reduktion af ammoniakfordampningen, jf. EU's forsureningsstrategi og Genevekonventionen om grænseoverskridende luftforurening. Regeringen vil i den kommende tid iværksætte en række initiativer for yderligere at nedbringe ammoniakfordampningen fra landbruget.

Effektiviseringen i landbruget, er frem til slutningen af 1980'erne blandt andet sket ved et stigende forbrug af pesticider og næringsstoffer. Siden starten af 1990'erne, er effektiviseringerne imidlertid foregået samtidig med et fald i forbruget af pesticider og næringsstoffer. Udvasningen af kvælstof er reduceret med 32 pct. i perioden 1990-1999, og fosforoverskuddet på markerne er faldet med godt 30 pct. siden 1985. Det store opdyrkede areal, og den intensive drift, giver begrænset plads til et varieret dyre- og planteliv, og det påvirker flora og fauna i vandløb, søer og småbiotoper. Der er – trods en stor indsats fra erhverv og myndigheder – sket en tilbagegang for biodiversiteten. Der er derfor fortsat behov for viden og forskning i omfanget af miljø-, natur- og sundhedsmæssige effekter og teknologiske innovationer, der understøtter en mere miljø- og naturvenlig landbrugsproduktion.

Den stigende effektivisering er også sket ved specialisering og stordrift, hvilket kan aflæses af strukturudviklingen og koncentrationen af produktionen. I 1970 var der cirka 140.000 landbrugsbe-

drifter i Danmark, mens der i 2000 var 52.700. Knap 90 procent af landbrugsproduktionen foregår på de cirka 23.400 heltidsbedrifter.

At tilrettelægge en bæredygtig landbrugsproduktion kan indebære en række dilemmaer, da der samtidig med en rentabel produktion skal tages hensyn til miljø, biologisk mangfoldighed, arbejdsmiljø, dyrevelfærd, landskabelige værdier og udviklingen af landdistrikterne. Disse hensyn kan være modsatte. I samarbejde med erhvervet må der sikres en udvikling, der i videst muligt omfang forener disse hensyn på en økonomisk effektiv måde for den enkelte landmand, og for samfundet som helhed.

Mål og indsats i den kommende tid

Regeringen finder det afgørende, at fortsat økonomisk vækst sker uden en tilsvarende vækst i miljøbelastningen og *i balance med natur og miljø*. Indsatsen for en bæredygtig landbrugsproduktion, skal udvikles og baseres på målsætninger for fødevarerikkerhed, dyrevelfærd, miljø, natur og livet i landdistrikterne. I den forbindelse skal alle relevante faktorer, der har betydning for den langsigtede udvikling af en bæredygtig fødevarer- og landbrugspolitik, inddrages i overensstemmelse med de fremtidige forbrugeres behov og de samfundsmæssige prioriteringer i relation til økonomi, velfærd, miljø og natur. De miljø- og naturmæssige mål skal nås på den økonomisk mest effektive måde. Et middel til at fremme renere produktion og produkter på fornuftige konkurrencevilkår er princippet om, at *forurenere betaler*.

Regeringen vil fortsætte bestræbelserne på at opnå en bæredygtig produktion ved følgende konkrete mål og indsatser.

Grundlaget for økonomisk, socialt og miljømæssigt bæredygtige landdistrikter skal sikres. Regeringen ønsker at understøtte en udvikling, der kan fastholde og udvikle landbrugserhvervene, og fremme et varieret og differentieret liv i landdistrikterne. Landbruget kan ikke længere alene være fundament for et varieret socialt og økonomisk liv i landdistrikterne. Regeringen vil derfor gøre reglerne om brug og udvidelse af overflødiggjorte landbrugsbygninger mere fleksible. Regeringen ønsker

også, at give ejeren af en landbrugsejendom bedre muligheder for at opføre boliger som led i generationsskifte eller til brug for medhjælpere. Samtidig ønsker regeringen at give bedre muligheder for at opføre gyllebeholdere ude på markerne. En sådan udvikling skal ske i balance med det omgivende lokalsamfund. Regeringen vil derfor indføre nye regler om naboorientering, før der meddeles landzonetilladelser.

Landbruget indtager en stadig mere multifunktionel rolle i landdistrikterne. Regeringen vil arbejde for, at tilskudsordninger, herunder ordninger under landdistriktsprogrammet, tilpasses til mere helhedsorienterede indsatser, der understøtter en bæredygtig udvikling. Indsatsen skal lette generationsskifte og fremme natur- og miljøhensyn, fødevarerikkerhed, arbejdsmiljø, kulturmiljø, dyrevelfærd, den regionale udvikling og beskæftigelsen i landdistrikterne. Støtteordninger, der ikke medvirker til at understøtte disse formål, skal udfases.

Regulering af landbrugets miljøpåvirkning med næringsstoffer er et centralt element i regeringens bestræbelser på at sikre et rent miljø for de fremtidige generationer. Landbrugets tab af *nitrat, fosfor og ammoniak* skal derfor begrænses til et niveau, som ikke er til gene for mennesker, som sikrer vandmiljøet og sårbare naturtyper, og som giver mulighed for et rigt dyre- og planteliv. VMP II, der er midtvejsevalueret i december 2000, forventes at sikre at kvælstofudvaskningen fra landbruget reduceres med 100.000 tons pr. år inden udgangen af 2003. Indsatsområderne er opdelt i arealrelaterede indsatsområder, forbedret foderudnyttelse og gødningsrelaterede indsatsområder.

Regeringen vil indbyde Folketingets partier til forhandling om en Vandmiljøplan III (VMP III). Vandmiljøplan III skal udstikke rammerne for en landbrugsproduktion i balance med natur og miljø. Planen skal indeholde en samlet tilgang til nedbringelse af landbrugets udledning næringsstoffer samt forenkle og effektivisere reguleringen af jordbrugets påvirkning af miljøet. Med henblik på forberedelse af VMP III, og som grundlag for en fortsat indsats for at begrænse landbrugets miljøpåvirkning, vil der blive iværksat et arbejde, der ikke kun skal se på kvælstof, men også på mulighederne for at begrænse landbrugets udledning af

fosfor. I den forbindelse vil der indgå en vurdering af aktuelle virkemidlers økonomiske og miljømæssige effektivitet.

Vandmiljøet bliver også omdrejningspunktet, når EU's Vandrammedirektiv senest december 2003 skal implementeres i dansk lovgivning. Den regionale beskyttelse af vandmiljøet skal styrkes som led i implementering af vandrammedirektivet ved at fastsætte miljømål for overfladevand og grundvand. Der skal tillige udvikles et grundlag for, at der kan udarbejdes regionale indsatsprogrammer, hvori der kan fastsættes mere målrettede krav til landbrugsdriften i oplandet til vandområder, hvor miljømålsætningerne ikke er opfyldt. I indsatsprogrammerne skal påvirkningen af menneskelige aktiviteter generelt vurderes, og landbrugets relative bidrag fastlægges. Der findes mere omtale af vandrammedirektivet i afsnit 6 Miljø og sundhed.

Tabet af ammoniak er i løbet af 1990'erne reduceret med ca. 33%. Der er imidlertid, af hensyn til natur, miljø og lugtgener fortsat behov for, at landbrugets udledning af *ammoniak og drivhusgasser til luften* nedbringes. Dette vil blandt andet ske med udgangspunkt i klimastrategien - Klima 2012 og ved at iværksætte en række initiativer for at nedbringe ammoniakfordampningen fra landbruget yderligere.

Landbrugets påvirkning af miljøet og naturen varierer fra egn til egn som følge af den varierede landbrugsproduktion og det varierende naturgrundlag. I de kommende år vil det være nødvendigt at vurdere *husdyrproduktionen* lokalt og regionalt i forhold til, hvor følsom natur og miljø er.

Mange forbrugere efterspørger økologiske fødevarer, og den danske økologiske sektor hører til blandt de største i Europa. Regeringen ønsker, som et element i en bæredygtig fødevarerproduktion, en fortsat udvikling af den økologiske sektor baseret på forbrugernes efterspørgsel og fælles EU-regler. Et vigtigt led i denne udvikling vil være muligheden for at styrke afsætningen af de danske økologiske produkter på eksportmarkederne. Det er vigtigt, at eksportindsatsen forankres hos aktører med erfaring i produktion og afsætning af økologiske varer. Det Økologiske Fødevareråd er derfor blevet opfordret til at udforme en eksport-

strategi. Rådet har set positivt på opfordringen og vil aflevere strategien inden udgangen af juni 2002.

Forbruget af *pesticider* kan nedsættes tillige med, at der sikres en rentabel dyrkning. Regeringen ønsker inden for de kommende år, at minimere forbruget af pesticider. I Pesticidhandlingsplan II er målet, at behandlingshyppigheden på markerne inden udgangen af 2002 skal være under to. I 2000 var behandlingshyppigheden på to, som resultat af et konstruktivt samspil mellem erhverv og myndigheder. Efter 2002 vil der blive fastsat et nyt mål, for at nedsætte behandlingshyppigheden yderligere. Det langsigtede mål er at udvikle dyrkningsstrategier, der nedsætter landbrugets afhængighed af pesticider, så anvendelsen i størst muligt omfang minimeres. Internationalt ønsker regeringen at sætte fokus på overforbrug af pesticider, og pesticider skal endvidere af hensyn til miljø, natur og folkesundhed vurderes restriktivt både i Danmark og internationalt.

Landbruget og den enkelte landbruger har en vigtig rolle som *naturforvalter*. Naturen skal beskyttes, og *den biologiske mangfoldighed* sikres. Det er vigtigt at beskytte sårbare naturtyper og naturindholdet i det åbne land, herunder at bevare, genetablere og styrke enge og overdrev samt småbiotoper som vandhuller og læhegn. Det er også vigtigt at sikre spredningskorridorer i det åbne land, som kan optimere livsbetingelserne for det vilde dyre- og planteliv. Et udbygget samarbejde mellem landbrugere, rådgivere og myndigheder samt frivillige aftaler om miljøvenlig jordbrugsproduktion herunder grønne regnskaber er vigtige instrumenter i den forbindelse. For at øge naturindholdet på bedrifterne skal udbredelsen af naturplaner i landbruget fremmes, ligesom natur- og miljøindholdet skal tilgodeses i uddannelse og efteruddannelse af landmænd. Der henvises i øvrigt til afsnit 5, Biologisk mangfoldighed.

Ny og renere teknologi skal udvikles og udnyttes. Det giver udviklingsmuligheder for erhvervet, samtidig med at påvirkningen af natur og miljø begrænses. For primærjordbruget vil der blive gennemført en særskilt analyse af mulighederne for at fremme vækst og udvikling.

At opbygge, fastholde og udbygge et internationalt konkurrencedygtigt fødevarereskingsmiljø kræver, at der kontinuerligt satses på innovation og forskning med strategisk relevans for Danmarks fremtidige styrkepositioner inden for fødevareresektoren. FØTEK-programmet skal fremme forskningsprojekter, med kommercielle perspektiver, som gennemføres i samarbejde mellem jordbrugsbedrifter, virksomheder, brancheorganisationer og forskningsinstitutioner. Målet er at bidrage til en udbygning af den danske fødevarerindustri position på eksportmarkederne og erhvervets mulighed for at skabe øget vækst gennem tilpasning til markedskravene - under hensyntagen til miljømæssig bæredygtighed i produktionen.

Bioteknologien rummer både muligheder og risici. Godkendelse af *genetisk modificerede organismer* (GMO) skal foretages på baggrund af en konkret miljø-, natur, sundheds- og landbrugsmæssig vurdering, hvor forsigtighedsprincippet inddrages i alle led. Tillige kan etiske aspekter inddrages i vurderingen. Når der er anvendt genteknologi skal forbrugerne informeres v.h.j.a. mærkning af produkterne. Kommerciel dyrkning af GMO-afgrøder i Danmark kan blive aktuelt, når godkendelsesprocedurerne for markedsføring af GMO-planter genoptages. Anvendelsen af GMO-afgrøder skal finde sted i sameksistens med de eksisterende produktions- og dyrkningsformer. Regeringen vil derfor udarbejde en national strategi for dyrkning af konventionelle, økologiske samt GMO-afgrøder, som blandt andet skal afdække virkemidler til at sikre sameksistens og muligheder for regulering.

Landbrugets *genetiske ressourcer* skal bevares både nationalt og globalt. Moderne landbrugsdrift har medført, at et relativt lille antal racer og arter inden for de enkelte husdyrgrupper og plantetyper er blevet dominerende. Regeringen vil udbygge den eksisterende genbank for husdyr og udarbejde en national strategiplan for jordbrugets plante-genetiske ressourcer. Regeringen vil i 2002 underskrive FAO's internationale traktat om plantegenetiske ressourcer for fødevarer og landbrug. Traktaten fastlægger globale rammer for en bæredygtig bevarelse af plantegenetiske ressourcer for fødevarer og landbrug.

Danmark vil arbejde aktivt for at ændre EU's landbrugspolitik i en mere markedsorienteret retning, ved midtvejsevalueringen i 2002/2003, og ved udløbet af Agenda 2000 i 2006. Tilskud til landbruget skal gradvist afvikles. Til gengæld skal de indenlandske omkostninger nedsættes. Desuden skal der arbejdes for, at budgetterne til EU's landbrugs politik i stigende grad afspejler de danske prioriteringer, om overførsel af budgetmidler fra den direkte støtte til initiativer til landdistrikter, herunder miljø- og naturformål samt fødevarer sikkerhed. Dermed skabes grundlag for en bæredygtig udvikling af landdistrikterne samtidig med, at der skabes forbedringer af fødevarer sikkerhed, dyrevelfærd, natur og miljø.

Kravet om en bæredygtig landbrugsproduktion, med ovennævnte fokusområder, er regeringens målsætning såvel nationalt som i EU.

9.3. Fiskeri

Fiskeriet er afhængigt af, at fiskebestandene fungerer som fornybare naturressourcer. Et bæredygtigt fiskeri, der medvirker til at sikre havets fiskebestande og økosy-

stemer, sikrer også erhvervets udvikling i fremtiden. Størst mulig viden om virkninger af fiskeri og andre påvirkninger af havets naturressourcer er afgørende for at kunne forvalte fiskeriet bæredygtigt, og for at kunne fremskaffe tilstrækkelige og sunde fødevarer fra havet. Fiskebestandene, fiskernes adgang til dem og anden miljøpåvirkning på havområdet, er i meget høj grad grænseoverskridende. Størstedelen af det danske fiskeri, og de fiskebestande det har adgang til, er afhængige ikke alene af den danske indsats for bæredygtig udnyttelse af havets levende ressourcer, men også af andre landes indsats. En effektiv politik skal derfor bygge på målrettet internationalt samarbejde.

Med baggrund i blandt andet Rio-konferencen i 1992, har et vigtigt led i regeringens politik været at fastholde og udvikle miljøprofilen i EU's egen fiskeripolitik, samt i forholdet til andre lande og internationale organisationer. Et vigtigt element i indsatsen har været at forbedre grundlaget for årlige beslutninger i EU om hvilke fangstniveauer (TAC), der skal tillades. Havbiologernes rådgivning spiller en afgørende rolle, og forsigtighedsprincippet er en ledetråd i rådgivningen, som er udvidet til at omfatte alle de bestande, der er væsentlige for fiskeriet.

BIFANGST AF MARSVIN

I 2000 blev det for første gang påbudt at anvende akustiske skræmmere – ”pingere” – i dele af det kommercielle danske garnfiskeri i Nordsøen for at undgå at marsvin fanges i garnene. Pingerne er en effektiv løsning, men der er fortsat behov for at forske i virkningen af vedvarende brug af pingere på marsvin og havmiljø.

Der arbejdes også med udvikling af garntyper som marsvin kan opdage og undgå. Indsatsen er et led i ”Handlingsplanen for reduktion af utilsigtet bifangst af marsvin” som er vedtaget i 1998 af fødevarerministeren og miljø- og energiministeren.

Arbejdet med reduktion af bifangster af marsvin skal følges op i de andre danske farvande. Gennem internationalt forskningssamarbejde, skal der sikres ny viden om størrelse og spredning af marsvinebestande.

Det fremgår af en række internationale vedtagelser, herunder konklusionerne fra Nordsøministerenes interministerielle møde om fiskeri og miljø (Bergendeklarationen 1997), at der skal arbejdes nationalt og via EU's fælles fiskeripolitik for en øget integration mellem fiskeri og miljø gennem brug af en økosystembetragtning, blandt andet med udvikling af flerartsmodeller som et første skridt. Yderligere skal der ske en øget anvendelse af forsigtighedsprincippet i styringen af fiskeriet, som defineret af Det Internationale Havundersøgelsesråd (ICES) i 1998. Princippet blev anvendt første gang af EU's ministerråd i 1999, ved fastsættelsen af kvoterne for en række bestande. Prioriteringen af disse tiltag er

bekræftet af EU-Kommission i Grønbogen om Den Fremtidige Fiskeripolitik og i ministerrådets konklusioner (april 2001) om integration af miljøhensyn og bæredygtig udvikling i den fælles fiskeripolitik. Begge dele indgår i revisionen af den fælles fiskeripolitik i 2002.

Som led i den nationale gennemførelse af fiskeripolitikken, er flere initiativer iværksat eller udbygget i forhold til selve fiskeriindsatsen. For at nedbringe fiskeritrykket er der indført begrænsninger i hvor og hvornår, der kan fiskes samt med hvilke typer af redskaber og med hvilken motorkraft. Et forbud mod udsmid af kommercielle fangster, der må landes er indført. Endelig er den samlede kapacitet i den danske fiskeriflåde blevet reduceret væsentligt, hvilket har forbedret rentabiliteten hos de fiskere, der er forblevet i erhvervet. Regeringen lægger vægt på en fortsat tilpasning af kapaciteten.

Blandt hovedudfordringerne skal nævnes, at mange økonomisk vigtige fiskebestande fortsat er udsat for et meget stort fiskeripres, og flere af de bestande der er vigtige for dansk fiskeri overfiskes. Fiskeriindsatsen skal derfor snarest begrænses og tilpasses i forhold til hvad bestandene kan bære. Omfanget af udsmid af fisk skal begrænses yderligere, og i visse typer af fiskeri forekommer utilsigtede bifangster - herunder af marsvin - i for høj grad.

Forståelsen af den økologiske balance i havet er fortsat mangelfuld, herunder betydningen af de mange andre menneskeskabte faktorer, set i forhold til de naturlige faktorer, der har indflydelse på udviklingen i fiskeriressourcerne. Sådanne faktorer omfatter blandt andet forurening, klimaændringer og aktiviteter i forbindelse med olieeftersforskning. Forurening har i visse tilfælde også betydning for fødevarer sikkerhed i forhold til fisk.

Endelig er der inden for akvakulturerhvervet et udviklingspotentiale der skal udnyttes under forudsætning af, at der tages de nødvendige miljøhensyn.

Mål og indsats i den kommende tid

Regeringen vil i de kommende år fortsat arbejde for at fremme *integration af miljø- og bæredygtighedshensyn* i fiskerisektoren, såvel nationalt som i

EU og internationalt i øvrigt. I den forbindelse lægges vægt på, at følge op på indgåede regionale aftaler og handlingsplaner i Østersøen og Nordsøen, der sigter mod større bæredygtighed i fiskeriet. Et konkret mål i den forbindelse er at etablere et effektivt samarbejde for at genopbygge torskebestanden i Nordsøen.

Folketinget har i 2001 vedtaget (V 117) nogle *centrale målsætninger* for de kommende års udvikling i den nationale fiskeripolitik. Et mål er at modernisere, forny og samtidig reducere fiskerflåden. Det skal sikre et langsigtet, stabilt og bæredygtigt fiskeri i forhold til fangstmulighederne og et fortsat bredt geografisk baseret lokalt fiskeri. I forlængelse heraf vil tilpasninger i den nationale forvaltning af fiskekvoter blive gennemført - blandt andet med det formål at udvikle kystfiskeriet og fremme kvaliteten af landingerne. I forhold til fiskeriindsatsen, vil regeringen prioritere udvikling af selektive og skånsomme fiskeredskaber, så utilsigtede bifangster og uønsket belastning af havbunden, det naturlige dyre- og planteliv og det samlede økosystem, bedre kan undgås.

Forskning og indsamling af data skal styrke forståelsen af havenes økosystemer, og deres samspil med menneskelige påvirkninger. Øget viden herom skal bidrage til etableringen af et bedre beslutningsgrundlag for rådgivningen, og til at sikre bæredygtigheden i fiskeriforvaltningen. Samtidig stiles mod at etablere et bedre vidensgrundlag, for mere målrettet at kunne tage relevante naturbeskyttelsehensyn i forbindelse med fiskeriforvaltningen i de marine områder.

Under Fødevareministeriet er nedsat et ”udvalg om miljøpåvirkninger og fiskeriressourcer”. Udvalget skal inden oktober 2002 afgive en rapport om menneskeskabte og naturgivne faktorer udover fiskeri, der påvirker fiskebestandenes tilstand og udvikling, eller påvirker fisk som fødevarer.

For at sikre en bæredygtig udvikling inden for *akvakulturerhvervet* er der nedsat to udvalg om henholdsvis dambrug og havbrug. Disse udvalg ventes at stille forslag til fremme af en fortsat udnyttelse af akvakulturerhvervets produktionspotentiale samtidig med, at miljøpåvirkningen minimeres.

Foto: Morten Langkilde

10 Skovbrug

Skov og naturarealer skal anvendes og forvaltes, så de nu og i fremtiden kan bidrage til at opfylde samfundets natur- og miljømæssige, økonomiske og sociale behov. Skovens rolle som et af samfundets velfærdsgoder skal styrkes. Skovene skal give mulighed for friluftsliv, beskytte den biologiske mangfoldighed og medvirke til et varieret landskab. Skovene skal producere træprodukter og medvirke til at beskytte miljøet – herunder såvel grundvandet som ved at lagre CO₂.

Tidligere skulle skovene primært producere træ og skabe læ. Nu spiller de flere roller for vores velfærd – især gennem rekreative muligheder. Den danske skovpolitik skal baseres på bæredygtighed og flersidighed, og er i tråd med det bæredygtighedsbegreb, som siden Rio er blevet et konkret grundlag for den daglige skovdrift – både internationalt, nationalt og på den enkelte ejendom.

En central udfordring er at sikre en bæredygtig skovdrift baseret på naturnære driftsformer og naturlige processer. Dette vil føre til mere stabile skove baseret på lokalitetstilpassede – især hjemmehørende – træarter og øget kontinuitet i skovdækket. Der vil blive bedre plads til naturen, og skove-

ne vil lettere kunne tilpasses en usikker fremtid for eksempel i forhold til klimaændringer, samfundsudvikling m.v.

Skovbrugets lange tidshorisont stiller krav om vedholdenhed og kontinuitet i skovforvaltningen. Det er vanskeligt, når nåletræsproduktion dominerer i Danmark, og store mængder nåletræ fra nabolandene presser priserne.

Mål og indsats i den kommende tid

Politikken for nye og gamle skove bliver formuleret i et nyt *nationalt skovprogram*, som efter en offentlig høring i foråret forventes færdigt i 2002. Det vil

være en samlet plan, som præsenterer konkrete mål og virkemidler. Programmet vil bygge på et omfattende faglig grundlag, og målsætningerne vil være fastlagt i tæt dialog med de parter, som har interesser i skovene. Grundelementerne i skovpolitikken er ridset op nedenfor.

Skovarealet skal forøges, så skovlandskaber dækker 20-25 procent af Danmarks areal i løbet af en trægeneration (80-100 år). Der arbejdes hen imod, at 10% af det samlede skovareal har natur og biologisk mangfoldighed som det primære driftsformål.

Ny skov skal imødekomme vore behov for flersidige skove. Bynære skove øger mulighederne for friluftsliv, og skove kan beskytte vandindvindingsområder og give landskabet karakter. Nye skove kan skabe rammer for biologisk mangfoldighed, og sikre sammenhæng mellem eksisterende natur- og skovområder i det åbne land. Skovprogrammet skal sikre, at alle disse mål nås. Et særligt mål er at genrejse 15.000 ha robuste skove i stedet for dem, som faldt i stormen i 1999. Dette mål er nu inden for rækkevidde gennem stormfaldsordningens tilskud til at genopbygge skovene, og koblingen til en ny forsikringsordning mod tab ved fremtidige storm fald.

Regeringen vil fremme bæredygtig, *naturnær og miljøvenlig skovdrift* og beskytte skovenes naturværdier. Det betyder blandt andet, at mere løvtræ, flere blandede bevoksninger og lokalitetstilpassede - især hjemmehørende træarter, kommer til at præge de danske skove.

Af hensyn til miljøet skal brugen af pesticider udfases i statsskovene, og gennem videnopbygning og oplysning begrænses i de private skove. Skovenes evne til at beskytte miljøet skal fremmes og udnyttes bedre. Det gælder især beskyttelse af grundvandet og lagring af CO₂ i træ og jordbund som led i at efterleve vores forpligtelse i relation til Kyoto-protokollen.

Gennem en lovrevision vil regeringen sikre en mere fleksibel skovlov, som giver skovforvaltningerne en større grad af frihed i driften herunder mere frihed til at arbejde med naturnær skovdrift og samtidig fortsat sikrer arealanvendelsen til skov og skovressourcer. Rammerne for skovlovsændringen vil blive udstukket i det nationale skovprogram.

Dialog, tillid, information, rådgivning og frivillige aftaler bliver nøgleordene for den fremtidige skovpolitik. Regeringen ønsker at fremme udvikling af skovbrugserhvervet baseret på frivillighed og tiltro til den enkelte og derved give plads til såvel natur som økonomi. Det stiller store krav til opbygning af viden og formidling af denne.

Regeringen vil fremme frivillig miljøcertificering af skove som et virkemiddel i denne sammenhæng, så bæredygtig skovdrift går hånd i hånd med styrket markedsføring.

Befolkningen skal inddrages mere i beslutninger om skovene. Det kan ske gennem offentlig debat om skovpolitik, og for statsskovenes vedkommende gennem statsskovdistrikternes brugerråd. Desuden skal skovenes store rolle for friluftslivet fastholdes og udvikles.

BÆREDYGTIGT SKOVBRUG

Et aktuelt eksempel på operationaliseringen af bæredygtighedsbegrebet i Danmark er et nyt sæt retningslinier for bæredygtig skovdrift på ejendomsniveau. Disse 13 frivillige driftsprincipper er udarbejdet i et samarbejde mellem Skov- og Naturstyrelsen og 18 institutioner og interessorganisationer. Principperne sigter mod en skovdrift, der understøtter naturens virke og samtidig tilgodeser og kombinerer en række sociale, økologiske og økonomiske hensyn.

Der er behov for, at skovbruget styrker sine indtjeningsmuligheder. Der må til stadighed udvikles skov- og træprodukter af høj kvalitet, og udgangspunktet skal være frø- og plantemateriale, der passer til lokaliteterne. Regeringen vil styrke et stabilt markedsmæssigt grundlag for at levere træflis til energiformål. Der må lægges vægt på at oplyse om de natur- og miljøhensyn, der tages i dansk skovproduktion. Øget brug af træ- og træprodukter kan nedsætte forbruget af mere miljøbelastende råstoffer, og bidrage til at finansiere skoven som velfærdsgode. Friere rammer for skovdriften gennem en mere fleksibel skovlov, forventes at fremme skovforvalternes muligheder for at styre økonomien.

En målrettet forskning og et styrket datagrundlag er vigtig for at understøtte indsatsen på skovområdet. Skovforskning skal tilvejebringe mere viden om bæredygtige driftsformer. Skovenes sundhed overvåges allerede, og i 2002 er påbegyndt et bredere orienteret landsdækkende skovovervågningsprogram, der også giver en række data om skovenes naturindhold, CO₂-lagring og øvrige miljø- og samfundsmæssige ydelser.

Danmark vil fortsætte indsatsen for et fortsat stadig mere forpligtende *internationalt samarbejde* på skovområdet, gennem internationale aftaler og konventioner. Danmark vil følge op på internationale aftaler, fremme bæredygtig skovdrift og stille erfaringer til rådighed for andre. Den danske miljø- og udviklingsbistand skal medvirke til, at modtagerlandene kan implementere internationale konventioner, aftaler og anbefalinger om natur og skov. Endvidere skal vi sikre, at vi i vores brug af importeret træ tilgodeser de produkter, der er produceret bæredygtigt og lovligt. Dette skal blandt andet ske ved at forstærke indsatsen med certificering.

Foto: Kim Nielsen

11

Industri, handel og service

Indsatsen for et bæredygtigt samfund og indsatsen for fremtidens velfærd skal gå hånd i hånd. Finansiering af fremtidens velfærdssamfund forudsætter, at den private produktion bliver større og mere værdiskabende. En bæredygtig udvikling forudsætter, at produktion og forbrug udvikles så resourceforbruget optimeres og de negative miljø og sundhedseffekter nedsættes mærkbart. Det kan ske ved at gøre det attraktivt at indarbejde miljøhensyn i virksomhedernes forretningsgange og i alle led af forløbet fra produktion til forbrug og bortskaffelse. Virksomhederne spiller en central rolle, når udnyttelse og udvikling af miljøvenlige teknologier skal styrkes.

Myndigheder, erhvervsliv og forbrugere har en fælles interesse i at samarbejde om at skabe et marked, hvor hensyn til miljøet er centralt både i virksomhedernes indbyrdes konkurrence og i vores forbrug af varer og tjenester. Markedskræfterne vil sammen med nye markedsbaserede virkemidler og frivillige initiativer, motivere erhvervsliv og forbrugere til at deltage aktivt i denne udvikling. Regulering i EU og i Danmark vil fortsat udgøre en del af grundlaget for virksomhedernes miljøindsats.

Regeringen har også som mål, at danske virksomheder og investorer har let ved at dokumentere deres miljøindsats, og at forbrugerne har let adgang til information om miljøbelastningen ved fremstillingen af produkterne.

I det 21. århundrede bliver en af de største udfordringer, at bryde sammenhængen mellem økonomisk vækst og miljøpåvirkning. Skal de negative miljøeffekter fra produktion og forbrug systematisk minimeres, kræver det, at miljøhensyn inddrages i virksomhedernes daglige beslutninger. Miljøvenlig teknologiudvikling, innovation og kompetenceopbygning skal fremmes i produktion, genanvendelse og bortskaffelse. Forskning og udvikling af mere miljøvenlige teknologier skal søges styrket ved et forbedret samarbejde mellem virksomheder og offentlige forskningsinstitutioner, for eksempel via større tværgående forskergrupper, centerkontrakter, erhvervsforskere, regionale vækstmiljøer og andre fælles offentlige-private udviklingsprogrammer. Det er samtidig nødvendigt at se på hele forløbet ”fra vugge til grav”. Samarbejdet på tværs af brancher og sektorer skal øges, og der skal findes nye løsninger som belaster miljøet mindre og bruger færre ressourcer. En udfordring er at forene hensynet til virksomhedernes konkurrenceevne med hensynet til både miljø og til sociale og etiske forhold.

Det er fortsat en væsentlig opgave at få miljø højere på dagsordenen, når virksomheder og forbrugere tager beslutninger om produktion og forbrug af varer og tjenester. Globalisering, en stigende samhandel og udviklingen på informationsområdet, sætter samtidig en ny dagsorden for miljøpolitikken og den globale arbejdsdeling.

Aftaler om handelsforhold og markedsreguleringen i EU-regi, har i den forbindelse stor betydning for både produktion, markedsføring og efterspørgsel af renere produkter og serviceydelser på et åbent dansk, et indre europæisk og et globalt marked. Danske virksomheder er en del af internationale forsyningskæder, og miljøhensyn må derfor indarbejdes i EU og internationalt. Danmarks arbejde hermed, er omtalt i afsnit 8. Danmarks internationale indsats.

Husholdningerne kan begrænse påvirkningen af miljøet. Den enkelte forbruger kan medvirke ved at vælge miljørigtige produkter, og ved at bruge og bortskaffe produkter hensigtsmæssigt. Information til forbrugerne, fra myndigheder og producenter, skal sætte den enkelte forbruger i stand til at vælge ud fra miljømæssige og andre hensyn, og derved udvise miljøhensyn i det daglige.

Virksomhederne kan først og fremmest bidrage ved at styrke indsatsen for en teknologiudvikling, der kan føre til mere miljøvenlige produktionsprocesser og produkter. EU Kommissionen har som led i forberelserne af en handlingsplan til fremme af miljøvenlige teknologier peget på, at der er en række økonomiske og institutionelle barrierer for miljøvenlige teknologiers markedsudbredelse. Det skal være attraktivt for virksomhederne at anvende ressourcerne mere effektivt, undgå brug af skadelige stoffer og minimere udslip til vand, luft og jord samt genanvende mere og begrænse affaldsmængderne. Lige så vigtigt vil det være, at virksomhederne øger informationsindsatsen, så miljøoplysninger følger produkterne til forbrugerne, og til de som genanvender eller bortskaffer produkterne. Informationsteknologiens voksende rolle i nutidens servicesamfund, skal udnyttes til at skabe og markedsføre miljøvenlige produkter. Ny-tænkning og innovation skal fremmes gennem mere velfungerende miljøbevidste markeder.

Siden Rio er der taget mange initiativer til at begrænse virksomheders miljøbelastning. Markedsorienterede instrumenter er taget i anvendelse: Miljøafgifter, miljømærker og frivillige aftaler, der reducerer miljøbelastningen og fremmer renere produkter og miljøkompetencer.

Danske virksomheder har på en række områder et forspring på miljøområdet. Alle EU's miljøtunge virksomheder står nu over for fælles krav baseret på ”bedst tilgængelig teknik”, som danske virksomheder allerede skal leve op til. Det giver gode muligheder for, at danske virksomheder får udbytte af en høj miljøprofil og derved får styrket konkurrenceevnen.

Fra 1995 fik en række industrivirksomheder pligt til at udarbejde offentligt tilgængelige grønne regnskaber, som informerer om miljøpåvirkning og kortlægger miljøforhold. En evaluering har vist at cirka 40 procent af virksomhederne har opnået miljøforbedringer, og cirka 50 procent har fået økonomiske fordele ved at spare ressourcer. Nyten af de grønne regnskaber kan fortsat øges overfor virksomhedernes omverden. Spørgsmålet om hvordan virksomheder kan eller skal rapportere om deres miljøforhold samt sociale og etiske hensyn, er i stigende grad kommet på den internationale dagsorden. Det gælder både blandt virksom-

GRØNNE KRAV TIL LEVERANDØRER

I 1995 var der i Danmark 24 virksomheder med et certificeret miljøledelsessystem. I 2001 er der over 600 og på verdensplan over 10.000. Miljøhensyn indarbejdes stadig oftere i virksomhedsstrategier, og er ved at blive en konkurrenceparameter på markedet. Men virksomheder der handler med hinanden er uvante med at inddrage miljøspørgsmål, når de udvikler eller efterspørger miljøvenlige produkter. Større virksomheders krav til mindre leverandører er en vigtig drivkraft for den grønne erhvervsudvikling.

Bilindustrien er et eksempel på ønsket om at skabe et grønt image. Miljøet er ved at blive et vigtigt succeskriterie for dele af branchen. En bilproducent har integreret miljø i produktudviklingen og siden 1996 stillet miljøkrav til sine leverandører. Det gælder også for den række af danske virksomheder, der indgår som underleverandører til de globale bilproducenter. Senest i 2002 skal alle underleverandører have et miljøledelsessystem.

etableret en række ordninger, der giver miljømærker til overnatningsfaciliteter blandt andet den Grønne Nøgle. Endvidere er der udviklet en ordning, Destination 21, for turismedestinationer med en bæredygtig udvikling. Ordningen dækker destinationens samlede produktionskæde. Samtidig har Blå Flag-kampagnen øget opmærksomheden omkring rene og sikre badeforhold.

heder, der ønsker at anvende rapportering som en konkurrenceparameter og blandt de politiske beslutningstagere.

Regeringen vil hjælpe virksomheder og myndigheder, der arbejder aktivt med at etablere miljøledelse, og opbygge miljøkompetence. Dette fremmer miljøstyring og integrerer miljø i beslutningsprocesser og daglige handlinger. Over 500 danske virksomheder er i dag certificerede efter den internationale miljøstandard kaldet ISO-14001, og omkring 180 er registreret under EU's miljøledelsessystem EMAS. Der er endvidere udviklet 21 brancherettede miljøstyringsværktøjer i samarbejde med de relevante brancheforeninger som hjælp til den enkelte virksomhed. Et godt eksempel her er turismesektoren. De senere års økonomisk opsving har betydet, at der globalt rejses meget mere end før, også med turistformål. Den internationale turisme påvirker mulighederne for at opnå en global bæredygtig udvikling, dels gennem flyrejser, dels ved slid på naturen i de områder, der er mål for turismen. I det sidste årti har turisterhvervet i Danmark i stigende grad satset på natur- og miljøorienterede attraktioner og oplevelser. Der er

Sammenhængen mellem økonomisk vækst og øget miljøbelastning, er på en række områder brudt i Danmark. På ti år er udslip af næringssalte fra industrien til vandmiljøet faldet med 60-75 procent, mens produktionen steg 20 procent. Industriens energiforbrug steg 12 procent, CO₂-udledning dog kun med 2 procent. Selvom der er forbedringer, er der områder hvor forureningen vokser med den økonomiske vækst og det øgede forbrug. De seneste 10 år er affaldsmængderne således øget i takt med væksten i økonomien, ligesom brugen af miljø- og sundhedsskadelige kemikalier ikke er nedbragt så meget, som det er teknisk muligt og ønskeligt i forhold til miljø og sundhed.

Renere teknologi har været med til at begrænse affaldsmængder og miljøbelastning fra produktion og forbrug af varer. Udgangspunktet i "Den produktorienterede miljøindsats" er, at miljøhensyn skal indgå i alle beslutninger, der vedrører varer og tjenester ud fra et "vugge-til-grav-princip". Det omfatter alt fra design og valg af materialer til produktion, transport, udbud, markedsføring, efterspørgsel, anvendelse og efterfølgende håndtering af affald. Miljøhensyn skal indgå både i nationale og

udenlandske led i værdikæden. Som ”tænketaanke” for nye helhedsorienterede markedstiltag, er der etableret produktpaneler hvor alle de nævnte led deltager.

Regeringen ønsker at fremme et samspil mellem erhvervs- og miljøpolitikken, som sigter på at gøre miljøet til en konkurrenceparameter for brede dele af erhvervslivet. En vigtig målsætning er, at fremme den frivillige egenindsats på miljøområdet i virksomhederne.

Regeringen arbejder frem til efteråret 2002 på en rapport om ”grøn markedsøkonomi”. Rapporten skal analysere mulighederne for praktisk brug af markedsorienterede redskaber, til at fremme et bedre miljø. Rapporten vil også undersøge muligheder for udvikling og udbredelse på markedet af miljøvenlige teknologier.

Målet skal være at dansk erhvervsliv leverer varer og ydelser, som tilgodeser vore behov, skaber øget velfærd og individuel livskvalitet, og som samtidigt tilgodeser miljøet. Et centralt led heri vil være udvikling af miljøbevidste markeder, hvor miljøhensyn er et vigtigt konkurrenceparameter. Øget brug af markeds kræfter til gavn for miljøet vil være omkostningseffektivt for både virksomheder og samfund.

Udfordringen er, at skabe incitamenter til at vise miljøhensyn eksempelvis gennem miljøstrategier og miljøvenlig innovation, både i virksomhederne og i samfundet som helhed. Det er vigtigt, at der både er en strategisk og en konkurrencemæssig fordel for miljøbevidste virksomheder.

En miljøvenlig markedsudvikling kræver blandt andet en klar markedsinformation med miljømærker, miljøvaredeklarationer og forbrugerinformation. Danmark er tilsluttet EU’s miljømærke ”Blomsten” og det nordiske ”Svanen”. Sådanne miljøoplysninger støtter forbrugernes valg af miljøvenlige produkter. Målet er, at kendskabet hos forbrugerne til miljømærker når samme niveau som kendskabet til Ø-mærket. Desuden skal forbrugernes tillid til mærkerne fastholdes på det nuværende høje niveau.

Det har i flere år været en målsætning, at det offentlige går foran og stimulerer efterspørgselen efter mere miljøvenlige produkter. Det indebærer, at både staten, amterne og kommunerne arbejder med at integrere miljøparametre i deres indkøbspolitik. Bæredygtig udvikling kan kun opnås, hvis virksomhederne tager et ansvar. Det er nødvendigt, at rammebetingelserne gør det attraktivt.

Mål og indsats i den kommende tid

Regeringen vil samarbejde med markedets aktører for at skabe et miljøvenligt marked. Der skal opbygges rammebetingelser, der motiverer virksomhedernes frivillige miljøindsats, og som samtidig styrker konkurrenceevnen. Økonomiske styringsmidler vil være relevante for at nå målet. Et eksempel er, at priserne afspejler samfundets reelle miljøomkostninger.

Et middel til at fremme renere produktion, og produkter på fornuftige konkurrencevilkår, er principet om, at *forurenere betaler*.

Et andet væsentligt virkemiddel er miljøvenlige offentlige indkøb, der bidrager til en mærkbar efterspørgsel og ved at skabe volumen på markedet kan medvirke til at prisen for miljøvenlige produkter reduceres. Flere miljømærkede produkter på markedet og information motiverer samtidig forbrugere til at ændre adfærd.

Danmark skal være blandt de industrialiserede lande, der er bedst til at nedbringe forurening, og virksomhedernes påvirkning af miljøet skal fortsat begrænses. Lovgivning og styringsinstrumenter skal tilpasses og udvikles i takt med teknologien og markedet, så virksomhederne også frivilligt øger miljøbeskyttelsen.

Det er regeringens holdning, at en række spørgsmål om sundhed og miljø skal fastlægges gennem minimumskrav. Industrien skal have ansvaret for, at anvendte kemikalier er vurderede i forhold til miljø og sundhed. Stoffer, som kan have skadelig virkning på miljø eller sundhed, skal fjernes fra produktion og produkter. Særligt miljø- eller sundhedsfarlige stoffer skal helt eller delvis udfases, og ved at skærpe grænseværdierne skal belastende udslip til luft, vand eller jord begrænses. Det gæl-

der blandt andet for dioxin og opløsningsmidler. Mængden af fine sodpartikler i luften skal også kortlægges og nedbringes.

Også på andre områder er der behov for at se på hvordan reguleringen kan bidrage til en bæredygtig udvikling. Det gælder for eksempel på turismeområdet, hvor samspillet mellem den fysiske planlægning i amterne og de regionale og nationale turismestrategier skal styrkes, blandt andet gennem samarbejde mellem Danmarks Turistråd og Miljøministeriet. De rekreative muligheder for turister, lokale beboere samt handicappede skal sikres og forbedres, blandt andet ved bedre adgang mellem naturområderne og boliger og ferie.

Et livscyklusbaseret produktansvar for produktens forurening og ressourcebelastning medvirker til, at virksomhederne hver for sig og sammen tager ansvar ”fra vugge til grav”. Et sådant samarbejde skal opbygges på tværs af landegrænser, med internationale retningslinjer for miljøinformation om virksomheder og produkter.

Miljøinformation omfatter udover miljømærker også miljøvaredeklarationer, miljøvejledninger til offentlige indkøbere, miljøredegørelser, grønne regnskaber og informationssystemer om industriens miljøforhold. Offentligheden skal have bedre og lettere adgang til information om miljømæssige og etiske forhold forbundet med produktion, varer og serviceydelser.

Udvikling og anvendelse af viden, produkt- og procesdata, samt værktøjer til at vurdere produkters og produktionsprocessers miljøforhold, er med til at øge virksomhedernes muligheder for at integrere miljøhensyn i strategier, udviklingsaktiviteter og daglige beslutninger. Opbygning af kompetence i virksomheder og hos medarbejderne og miljøviden i uddannelserne skal fremme udviklingen, og lægge grunden til et marked for miljømæssigt bæredygtige produkter.

Renere teknologi og produkter skal udvikles og udbredes. Og der skal gives plads til de *nye løsninger, innovationer og teknologispring*. Herudover skal produkter i højere grad kunne repareres, holde længere, kunne opgraderes eller genbruges. Regeringen vil arbejde for at miljøhensyn kan indgå i

EU udbud, og at miljøhensyn indgår i det internationale standardiseringsarbejde.

En miljøvenlig erhvervsudvikling kræver en stærk innovationskapacitet, hvis det grønne erhvervspotentiale skal udnyttes optimalt, og dermed føre til en styrkelse af miljøbevidste virksomheders konkurrenceevne. Til fremme af den danske miljøinnovation har regeringen sat et teknologisk fremsyn i gang, der gennemføres i et samarbejde mellem en række større danske virksomheder, universiteter og andre videninstitutioner, NGO'er og investorer.

Der skal arbejdes på at øge egenindsatsen bredt i erhvervslivet. Anvendelse og udvikling af metoder, der bringer *miljøhensyn med ind i virksomhedernes beslutningsprocesser* skal styrkes, blandt andet så en større andel danske virksomheder har miljøledelse og anerkendte miljøledelsessystemer. Der skal arbejdes for at opnå en aktiv anvendelse, udvikling og spredning af ”bedst tilgængelige teknik” blandt virksomhederne.

Alle markedets aktører spiller en vigtig rolle for en bæredygtig udvikling, og det er derfor vigtigt, at de inddrages i udviklingen. Forhandlerledene og andre virksomheder i varekæden, som ikke i sig selv belaster miljøet i særlig høj grad, har en vigtig betydning for en miljøvenlig markedsudvikling, særligt i et land som Danmark med en meget stor samhandel med udlandet. Forhandlerne har en vigtig rolle, som budbringer af miljøkrav fra kunder til leverandører og producenter, og kan også selv spille en aktiv rolle ved at markedsføre miljøvenlige produkter og være på forkant med kundekravene når der stilles krav til leverandørerne. Også i den finansielle sektor kan der udvikles incitamenter til at miljøhensyn indgår med større vægt ved almindelige kreditvurderinger og udlån. Effektive miljøbevidste markeder og en større vægt på at forurenere betaler vil tilskynde hertil. Samtidig vil den øgede anvendelse af grønne og etiske regnskaber styrke mulighederne herfor.

Forudsætningerne for bæredygtig udvikling skal styrkes internationalt. Der skal arbejdes for at EU og internationale organisationer fremmer anerkendte retningslinjer for virksomheders formidling af miljømæssige, etiske, sociale og økonomiske forhold. Danmark vil for eksempel arbejde for at styr-

ke EU's miljømærke Blomstens position på det europæiske marked. *Internationalt skal miljøreguleringen forbedres*, eksempelvis gennem EU-krav, som det er sket ved direktiv om miljøtunge virksomheder (IPPC) og krav om at anvende "bedst tilgængelige teknik" i EU. Livscyklus- og produkttankegangen og det markedsorienterede fokus skal spredes i internationalt regi. Under det danske EU-formandskab i 2002 forventes Kommissionen, at fremlægge en hvidbog for fælles produktorienteret strategi i EU. Hvidbogen forventes at opstille rammerne for EU's fortsatte arbejde med at fremme udbud og efterspørgsel af renere produkter baseret på markedsøkonomiske virkemidler. Et element heri forventes at være rammerne for et sammenhængende informationssystem for miljøinformation om produkter. Også den vedtagne EU-strategi for integration af miljø og bæredygtig udvikling i det indre marked, vil være af betydning. International dansk miljøbistand kan hjælpe med at styrke regulering, håndhæve lovgivning samt overføre renere teknologier eller udnytte dansk ekspertise til at begrænse miljøbelastningen og opbygge lokal miljøkompetence.

Photo: Niels Jacobsen

12 Transport

Det er regeringens overordnede mål at bryde sammenhængen mellem vækst i transportens miljø- og sundhedsbelastning og vækst i økonomien for at opnå bæredygtig udvikling på transportområdet. Hensyn til sundhed, miljø og sikkerhed integreres i transportområdet. Regeringen har som langsigtede pejlemærker, at transportsektoren skal yde sit rimelige bidrag til reduktion af det nationale udslip af drivhusgasser, og at luftforurening fra trafikken ikke udgør en sundhedsfare for befolkningen. Trafikstøj skal begrænses til et niveau, som sikrer, at ingen udsættes for væsentlige negative sundhedspåvirkninger. Det skal være sikkert og trygt for alle at færdes i trafikken. Transportsystemets negative påvirkning af levesteder for dyr og planter skal begrænses.

Transportsystemet skal sikre befolkningen adgang til arbejde, butikker, offentlig service og fritidsaktiviteter, og alle skal sikres effektiv mobilitet gennem kollektive og private transportløsninger. Erhvervs livet skal sikres gode transportforbindelser til omverdenen, og trængsel på vejene bør kun forekomme i spidsbelastningssituationer. Den kollektive og individuelle trafik herunder cykel- og gangtrafikken skal sikres høj fremkommelighed.

Befolkningen har en forventning om fleksibel, hurtig og sikker tilgængelighed til arbejde, varer og oplevelser i fritid og ferie. Den mobilitet, som kræves for at virkeliggøre dette, forudsætter et effektivt og tidssvarende transportsystem med høj fremkommelighed. Tilgængelighed og effektiv mo-

bilitet er velfærdsgoder, som skal sikres og udvikles for fremtidige generationer gennem transportpolitikken.

Trafik i et moderne samfund har samtidig en række negative konsekvenser for sundhed og miljø,

som nedsætter samfundets samlede velfærd. Sundhed, miljø og sikring af fremtidige generationer sætter dermed nogle rammer for et moderne transportsystem. Det betyder ikke, at tilgængelighed og mobilitet skal begrænses, men at transporten skal finde former, der skaber mindre trafik, færre ulykker og mindre forurening, og lokalisering af boliger og virksomheder bør ske, så der skabes mindst mulig motoriseret trafik.

Der er derfor brug for at fortsætte den integration af miljøhensyn i transportpolitikken, som er foregået gennem det sidste årti både på EU-plan og i Danmark. Der er opstillet en række mål for blandt andet transportens CO₂-udslip, støj og luftforurening. Indsatsen i forhold til disse mål vil blive videre udviklet på baggrund af ny viden om transportens samspil med miljø og sundhed. Samtidig må blikket rettes mod såvel internationalt samarbejde som samarbejde med andre sektorer, amter, kommuner og andre centrale aktører for at finde langsigtede svar på transportsektorens udfordringer.

Mange af transportens problemer og løsninger er tæt knyttet til den internationale udvikling, og det betyder, at Danmark ikke kan gennemføre de nødvendige initiativer alene ved nationale virkemidler. Det gælder for eksempel udvikling af ny teknologi og afgifter på international transport. Samtidig kan mulighederne for bæredygtig transport kun indfries ved at samtænke transportspørgsmål med andre sektorpolitikker. Det gælder især erhvervs politik, den økonomiske politik, lokaliseringspolitik samt skatte- og afgiftspolitikken.

Det er vigtigt at være opmærksom på disse forudsætninger, da langt den største del af transporten sker for at opnå noget andet end trafik. Det er også vigtigt, at de virkemidler, som sættes ind, anvendes, hvor de har størst virkning ud fra en samfundsøkonomisk og miljømæssig betragtning.

Danske og udenlandske erfaringer viser, at teknologisk udvikling er et effektivt middel til at udvikle en mere miljøvenlig transportsektor. Derfor prioriteres det højt at fremme teknologisk udvikling i arbejdet med bæredygtig transport. Dog kan teknologisk udvikling ikke løse alle transportsektorens problemer. Teknologisk udvikling vil derfor indgå i en bredt anlagt strategi sammen med fysisk plan-

lægning, information og dialog om transportvaner samt markedsorienterede styringsmidler som øvrige elementer.

FN's Verdenskommissionen i 1987 offentliggjorde rapporten "Vor fælles fremtid". Den daværende regering vedtog i 1990 en transporthandlingsplan for miljø og udvikling, som forholdt sig til de nye udfordringer. Siden har Danmark udarbejdet en række strategier og handlingsplaner for bæredygtig transport, som har været genstand for betydelig folkelig debat. Der er desuden iværksat en række konkrete initiativer med udgangspunkt i ønsket om at sikre øget bæredygtighed i transportsektoren. Danmark har i EU bidraget til at udforme EU Transportrådets strategi fra 1999 for integration af miljø og bæredygtig udvikling i Fællesskabets transportpolitik.

I Danmark er transportens påvirkning af miljø og sundhed fra luftforurening og ulykker faldet siden Rio-konferencen. Det skyldes især en målrettet indsats for bedre motorteknologi, brændstofkvalitet og trafiksikkerhed. I EU er der sket væsentlige fremskridt via aftaler med bilindustrien og stadig strammere normer for køretøjers udledninger af forurenende stoffer.

Danmark har haft en vis succes med at indrette afgiftssystemet, så det fremmer valg af mindre miljøbelastende biler og brændstoffer. Afgiftsdifferentiering på bly- og svovlholdige drivmidler har medvirket til den overgang til renere brændstoffer, der er sket gennem 1980'erne og 1990'erne. Afgiftssystemet er også brugt til at fremme mere energieffektive køretøjer. Omlægningen af vægtafgiften til den såkaldte "grønne ejeravgift" på personbiler er et eksempel, ligesom elbiler er fritaget for registreringsafgift, og registreringsafgiften er mindre for de mest energieffektive bilmodeller.

Efterspørgslen efter transport vil ifølge nationale og internationale beregninger fortsætte med at stige de næste mange år. Den økonomiske vækst i samfundet må fortsat forventes at være en central årsag til væksten i transportefterspørgslen. Andre væsentlige årsager er globalisering, byspredning, øget bilejerskab og ændrede transportvaner. Den stigende trafik vil medføre et øget udslip af drivhussgasser, trængsel, forbrug af ressourcer og øget

påvirkning af natur- og boligområder. Med en bredt anlagt strategi, der inddrager de forskellige årsager til trafikvækst, og teknologiske udvikling, vil det være muligt at begrænse transportens miljøbelastning. På den måde kan vi undgå, at trafikvækst vil undergrave de mål for fremkommelighed, miljø og sundhed, som regeringen arbejder for.

Ifølge den eksisterende viden er de største sundhedsmæssige problemer fra trafikken knyttet til ulykker og luftforurening herunder små sodpartikler fra køretøjer. Menneskers sundhed påvirkes også negativt ved høj støjbelastning.

Mål og indsats i den kommende tid

CO₂. Transportsektoren skal bidrage til at opfylde Danmarks forpligtelse til at reducere CO₂-udslippet med 21 procent fra 1990 til 2008-2012. Regeringen vil overveje mulige virkemidler til at begrænse CO₂-udslippet som baggrund for at fastlægge pejlemærker for transportsektorens CO₂-udledning frem til første budgetperiode 2008-2012 og på længere sigt. Det medfører, at den stadige stigning i transportsektorens CO₂-udslip bringes til ophør. Transportsektorens bidrag til den samlede danske klimaindsats skal vurderes i forhold til, hvor der samlet opnås mest miljø for pengene. Regeringen har nedsat et udvalg, som undersøger mulighederne for effektive løsninger for reduktion af klimagasser herunder på transportområdet. På langt sigt – det vil sige frem mod 2030 – er det regeringens hensigt, at transportsektorens CO₂-udslip skal begrænses med 25 procent i forhold til 1988. Det er et ambitiøst pejlemærke, der forudsætter, at den økonomiske vækst afkobles fra udviklingen i transportsektorens CO₂-udslip.

Luftforurening og byernes miljø. I byerne ydes en særlig indsats for at mindske trafikens påvirkning af byernes miljø. Det er regeringens mål frem til 2010 at begrænse udledningen af kvælstofoxider og kulbrinter med 60 procent i forhold til 1988-niveauet og inden for samme periode at halvere trafikens udledning af partikler i byerne. Luftforurening fra trafikken udgør et særligt problem for byernes miljø og afledte sundhedseffekter. Især luftforurening med små partikler giver problemer. Regeringen vil overveje, hvordan anvendelsen af ef-

fektive partikelfiltre på lastbiler og busser kan fremmes. For dieselvarebiler og –personbiler, der tegner sig for cirka 60 procent af partikelforureningen, er teknologien til eftermontering af filtre endnu ikke færdigudviklet, men der er enkelte nye bilmodeller på markedet med filtre. Regeringen vil overveje, hvordan markedsorienterede instrumenter kan fremme salget af disse. Diesebiler er mere energieffektive end benzinbiler og giver dermed mindre udslip af CO₂. Men til gengæld giver diesebilerne større udslip af kvælstofoxider (NO_x) og partikler. Kommunerne kan anvende de muligheder, der er i færdselsloven, til at styrke den lokale indsats for et bedre bymiljø. Færdselsloven giver for eksempel mulighed for forsøg med miljøzoner og andre initiativer.

Trafiksikkerhed. Færdselskommissionen har i sin handlingsplan fra 2000 som mål, at der inden udgangen af 2012 skal være 40 procent færre dræbte og alvorligt tilskadede i trafikken. Regeringen vil arbejde for at målet nås blandt andet gennem tiltag, der vil nedbringe hastighederne på særligt farlige og udsatte steder og øge brugen af sikkerhedssele, forbedre vejudformning, afmærkning og trafikudvikling samt ved forbedret information og uddannelse til trafikanterne.

Støj. Trafikken er den væsentligste kilde til støjbelastningen i Danmark. Specielt støj fra vejtrafik er i dag et udbredt lokalt miljø- og sundhedsproblem, mens støjbelastning fra baner er begrænset væsentligt i løbet af 1990'erne. Mange mennesker bor i områder, hvor trafikstøjen overskrider grænserne for, hvad der anses for sundhedsmæssigt tilfredsstillende. Det vurderes, at der i dag er omkring 150.000 stærkt støjbelastede boliger. En stærkt støjbelastet bolig er belastet med støj over 65 decibel, dvs. 10 decibel over den vejledende grænseværdi. Også i EU er der stigende opmærksomhed om støjs miljømæssige konsekvenser. I foråret 2002 er et EU-direktiv om vurdering og styring af ekstern støj vedtaget. Direktivet indeholder krav om støj kortlægning, udarbejdelse af nationale handlingsplaner og involvering af offentligheden i alle EU-lande.

På den baggrund har regeringen nedsat en Vejstøjgruppe, der har til formål at udarbejde et bredt funderet forslag til vejstøjstrategi. I vejstøjstrategi-

DIFFERENTIEREDE BRÆNDSTOFAFGIFTER REDUCERER PARTIKELUDLEDNING

I Danmark er der indført differentierede brændstofafgifter på dieselbrændstof til biler på basis af svovlindholdet. Al brændstof anvendt i Danmark har nu et svovlindhold, som er under en syvendedel af EU-grænsen, som er 350 ppm (parts pr. million). Det har resulteret i, at luftens indhold af de sundhedsskadelige små sodpartikler er faldet kraftigt. På Jagtvej i København er der målt en halvering i koncentrationerne fra 1999 til 2000 af de ultrafne sodpartikler (nanopartikler).

en vil muligheden for at nå en væsentlig begrænsning af antallet af stærkt støjbelastede boliger blive belyst. Dette vil ske inden for rammerne af det kommende støjdirektiv. Som en væsentlig del af vejstøjstrategien vil der blive gennemført en samfundsøkonomisk vurdering af dels de sundhedsmæssige konsekvenser af vejstøj, dels de virkemidler, der kan anvendes for at nedbringe antallet af stærkt støjbelastede boliger.

Mobilitet og fremkommelighed. Der er foretaget en række langsigtede investeringer i udbygning af vejnettet og den kollektive transport for de kommende år. For den kollektive persontransport bliver der tale om et markant kvalitetsløft med investeringer i gode tog til alle samt Metro og Ringbane i København og nærbaner i Århus og Ålborg. For vejtrafikken er der tale om investeringer i motorveje og motortrafikveje, som skal sikre trafikanternes fremkommelighed på det overordnede vejnet, hvor trafikken er mest sikker og til mindst gene for befolkningen. Det er regeringens hensigt at skaffe finansielt grundlag for yderligere investeringer i veje og kollektiv transport blandt andet med henblik på en mere hensigtsmæssig afvikling af trafikken i hovedstadsområdet. Den fysiske planlægning skal bruges til at øge fremkommelighed ved gang, cykling og kollektiv transport. Regeringen vil fortsat anvende miljøkonsekvensvurderinger i forbindelse med alle relevante lovforslag, herunder om ny infrastruktur, for at sikre de bedste beslutninger.

Natur og landskab. Transportens virkning på biodiversitet samt natur og miljø skal begrænses. Ved planlægning og gennemførelse af offentlige anlæg er udgangspunktet, at fredninger respekteres, og at der tages hensyn til naturværdier. Der bør endvidere tages hensyn til større sammenhængende, uforstyrrede landskaber, så de så vidt muligt holdes fri for støj og fragmentering. Der bør lægges vægt på at sikre mulighed for, at dyr fortsat kan passere trafikkanaler især ved ådale og spredningskorridorer. Amterne har i overensstemmelse med den statslige udmelding til Regionplanrevision 2001 udpeget større, uforstyrrede landskaber i regionplanerne.

et, at fredninger respekteres, og at der tages hensyn til naturværdier. Der bør endvidere tages hensyn til større sammenhængende, uforstyrrede landskaber, så de så vidt muligt holdes fri for støj og fragmentering. Der bør lægges vægt på at sikre mulighed for, at dyr fortsat kan passere trafikkanaler især ved ådale og spredningskorridorer. Amterne har i overensstemmelse med den statslige udmelding til Regionplanrevision 2001 udpeget større, uforstyrrede landskaber i regionplanerne.

Affald. Genanvendelsesprocenten for udrangerede køretøjer for materialer fra person- og varebiler skal ifølge et EU-direktiv op på 85 procent inden 2015. Det skal ske ved at gennemføre krav til behandling af udtjente biler herunder krav til oparbejdning med henblik på genanvendelse.

Rigtig prissætning. Regeringen bakker op om konklusionen fra EU topmødet i Göteborg i 2001 om, at priserne på transport i højere grad skal afspejle de omkostninger, som transporten påfører samfundet. Derfor vil regeringen løbende overveje, om grøn markedsøkonomi på transportområdet kan bidrage til en bæredygtig udvikling. Det vil fremme en mere fair konkurrence mellem transportformerne. Regeringen vil nedsætte et udvalg der skal se på mulighederne for at omlægge registreringsafgiften, så salget af miljøvenlige biler fremmes. Regeringen vil analysere indholdet i de kørselsafgiftordninger, der fremmes i udlandet i disse år samt effekterne af sådanne ordninger i en dansk sammenhæng.

Bedre transportvalg og -vaner. Information om miljøvenlige transportvalg skal være tilgængelig, så borgerne selv kan træffe deres valg. For persontransporten handler det om at fremme kvaliteten i kollektiv trafik, hvor der er trafikgrundlag, gennem større konkurrence nationalt og internationalt. Desuden er cykling og gang et attraktivt alternativ. Det handler også om at udnytte bilen bedre blandt andet gennem ”parkér & rejs” anlæg, ved at fremme samkørselsdatabaser og ved virksomhedsplaner for sikkerhed og miljø. For godstransport vil hovedvægten ligge på information om faciliteter for kombinerede transportløsninger, der involverer mere bane- og søtransport samt ved dialog mellem statslige myndigheder og erhvervsorganisationerne for at fremme bedre logistik og miljøstyring. Andre virkemidler til at fremme mere miljøvenlige transportvalg og -vaner vil være uddannelse, oplysning og dialog, grøn indkøbspolitik og relevante markedsorienterede styringsmidler.

Forskning. Der forskes i centrale aspekter bag udviklingen i transporten og de virkemidler, der kan styre udviklingen i en bæredygtig retning. Eksempler på forskningsområder er valg af transportmidler, transportøkonomiske analyser samt integrerede analyser af økonomi, miljø og trafiksikkerhed. Et andet forskningsområde er trafikens miljøeffekter blandt andet betydningen af partikler.

International indsats. Det Europæiske Råd besluttede som opfølgning på traktatens bestemmelser på mødet i Cardiff i 1998, at miljøhensyn skulle integreres i alle øvrige sektorpolitikker. Som opfølgning på denne beslutning fremlagde EU's transportministre på det Europæiske Råds møde i Helsinki i 1999 en strategi for at integrere miljøhensyn i transportpolitikken. Regeringen vil følge op på EU Transportrådets strategi samt på de transportrelaterede dele af EU's arbejde med bæredygtig transport, herunder stats- og regeringsledernes konklusioner på Det Europæiske Råd i Göteborg i juni 2001. Ligeledes vil regeringen anvende OECD's retningslinier for bæredygtig transportpolitik, der blev vedtaget som en del af OECD's miljøstrategi for bæredygtig udvikling i 2001. Det omfatter blandt andet en indsats for, at alle former for transport kommer til at betale de samfundsmæssige omkostninger og en indsats for at fremme kollektiv transport samt godstransport på bane, ad

vandveje og ved kombinerede transportere. Mere konkret arbejder Danmark blandt andet for øget og fair konkurrence på baneområdet i EU, en international eller EU-afgift på flybrændstof samt for at fremme høje internationale miljøstandarder for køretøjer og motorbrændstof. EU-kommissionen vedtog i september 2001 en hvidbog om EU's fælles transportpolitik. Hvidbogen indeholder omkring 60 konkrete initiativer, og regeringen vil arbejde for, at EU-kommissionens initiativer samlet set fremmer en bæredygtig udvikling på transportområdet.

Da udvikling og produktion af ny teknologi til køretøjer i høj grad foregår uden for Danmarks grænser, er det vigtigt at opnå aftaler igennem EU om normer og standarder for nye køretøjer og brændstoffer. Ad den vej er der opnået gode resultater, og regeringen vil arbejde med at fremme EU-regler, der er fleksible, men også så bindende, at de giver producenter og købere et incitament til og gode muligheder for at foretage miljøvenlige valg. Danmark vil blandt andet støtte, at der i EU vedtages bedre fælles metoder til at beregne og dokumentere køretøjers og infrastrukturens miljøpåvirkning.

Også i andre internationale fora end EU vil Danmark gøre en aktiv indsats. For vejtrafik er FN's Economic Commission for Europe (ECE) et relevant forum, mens International Civil Aviation Organisation (ICAO) og International Maritime Organisation (IMO) er relevante fora for luftfart og søfart. Verdenssundhedsorganisationen WHO fokuserer på direkte og indirekte sundhedseffekter af transport, mens bæredygtig transport på et overordnet plan debatteres som en del af FN's opfølgning på Rio-konferencen i 1992. Danmark arbejder for, at aftaler i disse og andre internationale fora, der peger mod mere bæredygtig transport i og mellem landene, bliver mere konkrete og bindende.

Regeringen vil følge udviklingen i EU's mål og retningslinier for miljømæssig bæredygtig transport. Der vil blive lagt vægt på integration af miljøhensyn i transportsektoren under hensyn til ny viden, at vurdere virkemidler og inddrage relevante aktører.

Foto: Thomas Berberg

13 Energi

Energiforbrug og energiforsyning er vigtige indsatsområder for at opnå en bæredygtig udvikling. De menneskeskabte klimaændringer samt udledningerne af SO_2 og NO_x skal begrænses men på en samfundsøkonomisk rentabel måde. Der skal derfor arbejdes for en stabil og omkostningseffektiv energiforsyning.

Regeringen vil liberalisere det danske el- og gasmarked for at øge effektiviteten i energiproduktionen, reducere energipriserne og samtidig sikre, at energien produceres mindre miljøbelastende. Regeringen vil også arbejde for en øget koordinering af energipolitikken på tværs af landegrænser ikke mindst i EU, således at prisen på energi i landene afspejler reelle omkostninger herunder miljøomkostningerne. Danmark har indgået ambitiøse, internationale forpligtelser til at reducere energiforbrugets negative påvirkninger af miljøet. Med forpligtelsen til at begrænse udslippet af seks drivhusgasser med 21 procent fra 1990 til 2008-12 vil Danmark yde et væsentligt bidrag til Kyoto-protokollen og dermed til at imødegå de globale klimaændringer. Endvidere vil Danmark mindske udledningerne af SO_2 med omkring 30 procent og NO_x med omkring 45 procent inden udgangen af 2010 i forhold til niveauet i 1998.

Danmark har afholdt store udgifter til energibesparelser, effektiviseringer og udbygning med vedvarende energi. Sideløbende med den økonomiske vækst i 1990'erne er det lykkedes at holde det samlede energiforbrug nogenlunde konstant. Det skyldes ikke mindst, at overskudsvarmen fra elproduktion udnyttes langt bedre i dag end tidligere. Over 80 procent af fjernvarmen produceres således i dag sammen med el. Samtidig har anvendelsen af naturgas og vedvarende energi været stigende gennem perioden. Alt i alt har det betydet et fald i CO₂-udledningerne på cirka 10 procent fra 1990 til 2000. De renere energikilder har sammen med forøget røgensning bidraget til et betydeligt fald i udledningerne af SO₂ og NO_x fra energisektoren.

Der er fortsat et stykke vej til at nå både den nationale CO₂-målsætning i 2005 og Kyoto-forpligtelsen i 2008-12. Den seneste samlede vurdering viser dog, at vi er godt på vej. Regeringen har iværksat et arbejde med revidere vurderingen af den forventede udvikling i Danmarks udledning af drivhusgasser og forskellen i forhold til Kyotomålsætningen. Det skal desuden overvejes, hvordan denne forskel kan elimineres på den mest omkostningseffektive måde.

De "lette løsninger" til at begrænse det danske energiforbrug og de danske CO₂-udledninger er i vidt omfang allerede gennemført. Når der planlægges nye indsatser, og når nye virkemidler tages i brug, er det derfor helt afgørende at sikre en høj grad af økonomisk effektivitet.

Mål og indsats i den kommende tid

Potentialet for at effektivisere energisektoren er fortsat stort. Regeringen vil både nationalt og gennem et aktivt samarbejde i EU udvikle de *markedsorienterede virkemidler*, der kan sikre stabil, omkostningseffektiv energiforsyning og fremme de miljømæssige mål på den samfundsmæssigt mest rentable måde.

Med reformerne af rammerne for el- og gasforsyningen i 1999-2000 indledtes en proces med *liberalisering* af el- og gasmarkederne, som regeringen agter at videreføre. Fra januar 2003 skal der være gennemført en fuld markedsåbning på elområdet, hvor alle forbrugere selv kan vælge el-leverandør.

Regeringen vil undersøge, hvordan en omkostningseffektiv og fleksibel regulering af el-sektorens CO₂-udslip kan udføres efter udløbet af den nuværende ordning med CO₂-kvoter ved udgangen af 2003. Det skal desuden samordnes med opfyldelsen af de danske forpligtelser med hensyn til udslippet af SO₂ og NO_x. Danmark støtter Europa-Kommissionens forslag om et CO₂-kvotesystem på europæisk plan. Regeringen stiler efter en fuld liberalisering af det danske gasmarked fra 2004 og vil arbejde for en ligeværdig markedsåbning i EU.

Danmark vil gøre sit til at begrænse den *globale opvarmning*. Det er regeringens mål at mindske CO₂-udledningen med 20 procent i 2005 i forhold til 1988-niveauet. Samtidig vil regeringen tage de initiativer, som er nødvendige for også at opfylde vores forpligtelse under Kyoto-protokollen, hvor vi skal begrænse de samlede udledninger af drivhusgasser med 21 procent i 2008-12 i forhold til 1990.

De såkaldte *fleksible mekanismer* under Kyoto-protokollen kan være omkostningseffektive instrumenter, der skal anvendes og udvikles.

Der skal fortsat ske en udbygning af forsyningen med *vedvarende energi*, i det omfang den vedvarende energi vil kunne bidrage til en omkostningseffektiv opfyldelse af miljømålene – herunder CO₂-målsætningen. En mulighed kan for eksempel være, at den danske vedvarende energi indarbejdes i et fremtidigt europæisk CO₂-kvotemarked. Den igangværende opførelse af vindmøleparker til havs giver basis for at indhøste erfaringer. Danmark vil i 2005 anvende ca. 1,4 millioner tons biomasse. Samtidig vil regeringen fremme forskningen og udviklingen af vedvarende energi der, hvor erhvervslivet og forskningsinstitutionerne finder, at der er muligheder for gode resultater. Regeringen har således fremsat lovforslag vedrørende en 2-årig forsøgsordning med 150 pct. skattefradrag for virksomheders forskningsaktiviteter, når disse sker i samarbejde med offentlige institutioner. Regeringen vil arbejde for, at den vedvarende energi i 2010 udgør 29 procent af det samlede elektricitetsforbrug. Målsætningerne i EU's direktiv om vedvarende energi er, at vedvarende energi skal udgøre 22,1 procent af EU's samlede elforbrug i

FORBEDRET ENERGIUDNYTTELSE

Fra 1988 til 2000 havde vi en økonomisk vækst på cirka 27 procent. I samme periode steg Danmarks bruttoenergiforbrug (korrigeret for klimaudsving og nettoelekспорт) kun med godt to procent. Det betyder at vi i 2000 udnyttede energien knap 20 procent bedre end i 1988. Forbedringen skyldes blandt andet:

- En markant forøget anvendelse af kraftvarme. Andelen af el, der fremstilles samtidig med, at der produceres fjernvarme, er næsten fordoblet fra godt 27 procent til godt 50 procent i perioden. Mere end 80 procent af fjernvarmen produceres nu sammen med el.
- En forøget vægt på energibesparelser. Dels ved brug af markedsorienterede instrumenter som for eksempel grønne afgifter, dels ved en lang række øvrige initiativer.
- Ændringer i erhvervsstrukturen.

2010. Som et led i energisektorens bidrag til opfyldelse af Danmarks målsætning for reduktion af CO₂, er det relevant at overveje pejlemærker for den vedvarende energi's andel af bruttoenergiproduktionen på længere sigt, således at der sker en fortsat udbygning af den vedvarende energi, i det omfang den vedvarende energi kan bidrage til en omkostningseffektiv opfyldelse af miljømålene.

Desuden er der behov for at udvikle strategier for at regulere periodemæssig overproduktion af el, som skyldes de stigende mængder varmebunden og vindafhængig elproduktion. Det er politisk aftalt, at vedvarende energi allerede i 2003 vil udgøre minimum 20 procent af det danske elforbrug.

Atomkraft anses ikke for at være en bæredygtig energikilde. Derimod er det en mulighed at konvertere fra brug af kul til naturgas i elproduktionen for at nedbringe CO₂-udslippet.

Som led i indsatsen for at styrke *energibesparelser* blev der i 2000 vedtaget en ny energisparelov, der lægger op til en styrket planlægning, koordinering og prioritering af den samlede indsats for energibesparelser.

En effektiv indsats på hele energiområdet vil bedst kunne ske i et *internationalt samarbejde*. Parallelt med en liberalisering af de internationale energimarkeder bør der arbejdes på at fremme internationale løsninger på de globale miljøproblemer. Det vil sikre, at indsatsen sker der, hvor det bedst kan betale

sig, og det vil sikre lige konkurrencevilkår for erhvervslivet i de enkelte lande. Danmark støtter brugen af de fleksible mekanismer under Kyoto-protokollen og vil som et af de første skridt etablere en konkret ordning til fremme af Joint Implementation energiprojekter i Central- og Østeuropa.

Foto: Kim Agersten

14

By- og boligudvikling

Det er regeringens overordnede mål at fremme en bæredygtig udvikling af byer, boliger og byggeri. Beboere og brugere i de enkelte by- og boligområder skal deltage aktivt heri, blandt andet gennem en livsstil der bygger på, at man i det daglige så vidt muligt tager hensyn til miljøet og begrænser ressourceforbruget. Byerne skal sikre rammer for en fortsat vækst og være attraktive lokaliseringmuligheder for nye erhverv. Byen med dens sociale liv, bygninger og infrastruktur skal organiseres og forvaltes med sigte på at opnå betydelig reduktion af ressourceforbrug og miljøbelastning. Der skal arbejdes for større produktivitet og effektivitet i byggeriet. Byerne skal være levende og mangfoldige og styrkes som ramme for en god og ligeværdig integration af alle i det danske samfund. De enkelte dele af byen skal både indeholde både boliger, serviceerhverv, offentlige institutioner og kulturtilbud, så byen bliver mere levende. Udviklingen af byerne skal ske i et privat/offentligt samarbejde.

Byernes ældre erhvervs- og havneområder skal udnyttes bedre gennem omdannelse. Herved opnås en attraktiv bredde i byernes udbud af arealer til erhvervs- og boligudbygning. Byens trafikskabende funktioner skal ligge sådan, at der opnås den mest effektive udnyttelse af det samlede trafiksystem, og flere med fordel kan bruge den kollektive trafik.

Der skal sikres en balance på boligmarkedet, og den enkelte skal have et reelt valg mellem ejer- og lejerbolig. Samtidig skal der være en fornyet indsats i belastede bykvarterer. I byfornyelsen skabes rammerne for samspil mellem nyt og gammelt, og der skal lægges vægt på kvalitet, god arkitektur og hensynet til det visuelle miljø og byøkologi, ligesom de bevaringsværdige kulturmiljøer skal sikres. Samtidig skal kvaliteten af byernes rekreative muligheder gøres bedre.

Velstandsstigningen og den øgede arbejdsdeling har ført til en kraftig stigning i trafikken, som i en årrække har været en udfordring for bymiljøet og dermed byens samlede kvalitet. Det kan være vigtigt at udvikle principper for lokalisering og trafikbetjening, blandt andet for at sikre at en stigende del af trafikken afvikles med kollektive transportmidler, på cykel og til fods. I hovedstadsregionen vil dette blandt andet sikres, ved at erhvervsbyggeri placeres i tilknytning til stationerne.

Byernes vækst kan med fordel foregå på arealer, som allerede er by i dag. Men byernes vækst skal ses i sammenhæng med landdistrikterne, idet alle områder af landet skal være realistiske og attraktive udviklingsområder. Den største del af udbygningen i landdistrikterne forventes at foregå som en udvikling af landsbyerne.

I byen vil en vigtig del af udbygningen foregå som omdannelse af ældre erhvervsområder. Ved at genbruge eksisterende udtjente byområder udnyttes de lokale sociale, naturmæssige og bygningsmæssige ressourcer bedst muligt. Det bør tilstræbes at blande boliger og byens forskellige andre funktioner og herigennem sikre god tilgængelighed. En blanding af service, erhverv og forskellige boligformer giver samtidig mere levende og mangfoldige byer, der også er socialt bæredygtige, og som giver grundlag for en bedre integration af alle borgere. Planlægningen af byomdannelsen skal bygge på dialog og partnerskaber mellem forskellige aktører, så borgerne får større indflydelse på udviklingen i deres lokalområder.

En bæredygtig udvikling hænger sammen med brugeradfærd og borgernes livsstil i byer og boligområder. Der er gode erfaringer med blandt andet borgerinddragelse, individuel måling af ressourceforbrug i husstande og grønne regnskaber i de enkelte boligområder, som regeringen vil videreudvikle.

De grønne områders kvalitet og udfoldelsesmulighederne i byrummene, (for eksempel ved plads til uformel idrætsaktivitet,) har stor betydning for både den fysiske og psykiske trivsel i byen. Det gælder ikke mindst i forhold til flygtninges og indvandreres integration i lokalområdet. Arealerne bliver brugt meget, og de grønne områder og den by-

nære natur har betydning for byens økologiske kredsløb, – de filtrerer regnvand, aftager kompost – og er ramme for plante- og dyreliv.

Bygninger og anlæg i byerne udgør en væsentlig del af samfundets økonomiske og kulturelle kapital og spiller desuden en central rolle for det samlede ressourceforbrug og miljøbelastning. Energiforbrug til byggeri og drift af bygninger står for halvdelen af Danmarks energiforbrug, mens materialeforbrug til byggeri og anlæg udgør hovedparten af forbruget af danske råstoffer. Det er derfor en væsentlig udfordring at synliggøre og begrænse ressourceforbrug og miljøbelastninger for bygnings samlede livsforløb. Det kan blandt andet gøres ved at øge bygnings brugsværdi, fleksibilitet og kvalitet, så levetiden forlænges og behovet for bygningsændringer begrænses.

Det er vigtigt at få bæredygtig udvikling konkretiseret på brancheniveau. Det skal ske gennem praktiske eksempler på, hvordan man helt konkret indarbejder bæredygtig udvikling. De gode erfaringer, der allerede er opnået med bæredygtig og miljørigtig projektering og byggeri både ved nybyggeri og renovation, skal spredes. Det er vigtigt, at der er en dialog mellem byherre og byggerådgivere tidligt i projekteringsfasen indtænker bæredygtigheden af den valgte løsning. Dele af byggebranchen er selv begyndt at arbejde med at beskrive, hvordan bæredygtig udvikling kan synliggøres i byggebranchen.

Mål og indsats i den kommende tid

Blandede boligformer giver ofte en varieret og bred beboersammensætning. Samtidigt er byområder med blandede ejerformer som regel stabile og velfungerende. Regeringen ønsker, at der sker en blanding af ejerformerne i områder med mange almene boliger, der er kendetegnet ved at være fysisk nedslidte og have en ensidig beboersammensætning. Der igangsættes et udvalgsarbejde, som i 2002 skal forberede en reform, der giver beboerne i almene boliger adgang til at overtage deres bolig på ejer- eller andelsbasis.

Forholdene på boligmarkedet medfører, at det i visse områder er vanskeligt at skifte bolig efter ændrede behov. Regeringen vil sikre, at der bygges støttede almene udlejningsejendomme, og at der

kommer gang i byggeriet af private udlejningsboliger, herunder ungdomsboliger i de større uddannelsesbyer og boliger til ældre.

Betænkningen fra *Erhvervs- og Bypolitisk Udvalg* fra januar 2001 indeholder en række beskrivelser af mulige forslag til nye initiativer og love, som kan styrke udviklingen af bæredygtige byer i forhold til lokalisering og arealanvendelse. Regeringen vil følge op på dette udvalgsarbejde.

I Landsplanredegørelse 2002 vil regeringen nærmere redegøre for udviklingen af byerne som en del af en bæredygtig udvikling og for, hvordan man kan sikre et Danmark i balance – mellem de forskellige områder i landet og mellem land og by.

Regeringen vil i løbet af 2002 fremlægge sin politik for en udvikling af Danmark. Politikken skal udvikles i dialog med alle relevante parter og sigte mod at skabe et bæredygtigt Danmark i balance. Regeringen vil sikre og udvikle mangfoldigheden i landet og give plads til både økonomisk fremgang og et bedre miljø. Et uddybet samvirke mellem land og by er en forudsætning for begges udvikling. Den største vækst i boliger og erhverv forventes fremover at komme i de lidt større byer. Men landsbyerne og landdistrikterne vil også få en vigtig rolle.

Byernes attraktivitet er i stigende grad en konkurrenceparameter i regionernes og byernes konkurrence om de attraktive virksomheder og jobs. De nye erhverv ønsker at etablere sig i byer med veluddannet arbejdskraft, en god infrastruktur og et varieret kulturbedbud. Helhedsorienteret byfornyelse videreudvikles som et redskab til byudvikling, ligesom bygningsfornyelse skal forbedre den ældre boligmasses brugsværdi. Der sættes fokus på de behov og krav, borgere og virksomheder har til udviklingen af byerne.

Indsatsen i særligt udsatte by- og boligområder videreudvikles gen-

nem kvarterløft med fokus på social bæredygtighed, integration og beskæftigelse. Der sigtes særligt mod at inddrage alle borgere og mod at integrere sociale, økonomiske og miljømæssige initiativer i lokalsamfundet. Regeringen vil med projektet ”Byer for alle” styrke den lokale integration i belastede by- og boligområder, der kræver en særlig integrationsindsats.

Hos byggeriets parter er der brug for en øget kompetence inden for bæredygtigt byggeri – og en øget interesse for og forpligtelse til at fremme bæredygtig udvikling. Regeringen vil motivere en øget efterspørgsel efter bæredygtigt og energieffektivt byggeri. Vækst og et godt miljø skal gå hånd i hånd. Der vil blive benyttet flere værktøjer – fra markedsorienterede redskaber under selvforvaltning til egentlig regulering af området. Det vil blandt andet ske ved at stimulere væksten af bæredygtige produkter samt udviklingen af nye mærkningsordninger for byggerierhvervets selvdeklarering af byggeriers ressourceforbrug, sundhed og miljøpåvirkning. Byggepanelets handlingsplan for *miljømæssigt bæredygtigt byggeri* fra 2001 er et godt udgangspunkt for byggerierhvervets koordinerede indsats på den miljømæssige del af området.

BYOMDANNELSE - FRA CEMENTPRODUKTION TIL BLANDET BOLIG OG ERHVERV

Området Lindholm Brygge ved Limfjorden nær Aalborg er ved at ændre karakter. Indtil 1979 lå der en cementfabrik med godt 500 ansatte. Nu kommer der nye virksomheder til. En international elektronikkoncern er ved at opføre 15.500 m² etageareal til godt 400 ingeniører, der skal udvikle mobiltelefoner. I dag er der næsten lige så mange arbejdspladser på elektronikvirksomheden, som der tidligere var på cementfabrikken. Lindholm Brygge kommer også til at huse en datavirksomhed, en teknisk skole og et arbejdsmarkedsuddannelsescenter – i alt cirka 100-150 arbejdspladser.

Der bygges cirka 400 nye boliger, og der etableres nye rekreative arealer, der giver offentligheden adgang til fjorden. Når Lindholm Brygge er fuldt udbygget, vil det samlede byggeri komme til at udgøre 102.000 m², hvilket er omtrent dobbelt så meget som i cementfabrikkens tid.

15

Virkemidler og videngrundlag

En fremadrettet indsats for miljø og bæredygtig udvikling kan medvirke til at fremme konkurrenceevne og omstilling til videnøkonomien. Det skal kunne betale sig at tage hensyn til miljøet. Derfor skal de der producerer, leverer, forbruger og til slut bortskaffer produkter betale miljøomkostningerne. Teknologiske nybrud og innovation er nødvendige for at omstille samfundet mod en bæredygtig udvikling. Der skal være et solidt videngrundlag for at træffe de rigtige beslutninger og prioritere indsatsen. Miljøpolitikken skal være videnbaseret og hvile på forsigtighedsprincippet.

Polfoto: André Brutman

Der er opbygget et bredt og som hovedregel vel-fungerende system af retsregler på natur- og miljøområdet. Regeringen ønsker at undersøge om øget brug af markedsorienterede virkemidler vil kunne supplere disse og bidrage til at løse miljøproblemerne på en måde, der er bedre og billigere for samfundet. Markedsorienterede virkemidler som for eksempel miljøafgifter, omsættelige kvoter og tilskud viser sig ofte at være velegnede til at få producenter og forbrugere til at handle mere miljøvenligt. Såfremt det af hensyn til miljøet viser sig hensigtsmæssigt at indføre nye miljøafgifter eller forhøje eksisterende, vil merprovenuet blive anvendt til at sænke andre afgifter eller skatter.

Den indsats og omstilling, der skal til for at skabe et samfund i harmoni med naturgrundlaget, kræver indsigt, forståelse og færdigheder. For at træffe de rigtige beslutninger, prioritere indsatsen

og vælge de rigtige virkemidler skal der være et solidt videngrundlag. Forskning i årsagssammenhænge, og hvordan samfundets aktiviteter påvirker menneske og natur, er en forudsætning for en målrettet og prioriteret indsats på miljøområdet. Prognoser og scenarier for den forventede udvikling i emissioner/miljøtilstand og samspillet med økonomien er også en vigtig del af videngrundlaget for at opnå bæredygtig udvikling. Der skal generelt fokuseres mere på vidensopbygning, som kan underbygge en bedre prioritering af miljøindsatsen, så vi får mest muligt miljø for pengene. Ved EU topmødet i Barcelona i foråret 2002 blev det besluttet, at de samlede udgifter til forskning og udvikling i EU bør øges med henblik på at nærme sig 3% af BNP senest i 2010.

Beslutninger på alle niveauer skal vurderes i forhold til miljøet. Regeringen lægger vægt på, at lov-

forslag og regeringsforslag, der forelægges for Folketinget, gennemgår en strategisk miljøvurdering, så konsekvenserne for miljøet er en del af beslutningsgrundlaget på lige fod med økonomiske vurderinger. Også større statslige anlægsprojekter skal vurderes for virkninger på miljøet. Kommuner og amter bør ligeledes sikre, at beslutninger på lokalt niveau vurderes for miljøkonsekvenser.

Ønsket har været - og er fortsat - at skabe forståelse for, at produktion og forbrug skal ske under hensyntagen til miljøet. Det offentlige ønsker at gå foran blandt andet ved at indrage miljøhensyn i sin indkøbspolitik. Forbrugernes indkøb af miljø- og energimærkede varer er vokset, og der arbejdes bredt på at få endnu flere miljømærkede varer på markedet. Miljømærker og miljøvaredeklarationer betyder, at forbrugere har bedre muligheder for at foretage reelle valg.

Teknologiske nybrud er en af nøglerne til øget ressourceeffektivitet, som kan medvirke til at bryde sammenhængen mellem miljøbelastning og den økonomiske vækst. Programmet for renere produkter har været med til at fremme udvikling af produkter, værktøjer og teknologier der på én gang har medvirket til at inddrage miljøhensyn i produktionen og givet danske virksomheder en konkurrencefordel på andre markeder. Teknologisk fremsyn kan yderligere understøtte denne proces.

Et stigende antal danske virksomheder påtager sig en aktiv rolle i den forebyggende miljøindsats ved at indføre miljøledelse, udvikle renere produkter og udarbejde grønne regnskaber. Denne positive udvikling skal fastholdes gennem information, vejledning og erfaringsudveksling.

Kommuner og amter har en stor og betydningsfuld rolle i den konkrete udmøntning af natur- og miljøpolitikken. Det er kommuner og amter, der forvalter store dele af den konkrete miljøindsats og den fysiske planlægning. Samtidig er det kommuner og amter, der bedst kan involvere borgere i aktiv dialog om at tilrettelægge lokale forhold. Den konstruktive dialog mellem myndigheder og borgerne er vigtig og bør styrkes for at opnå de bedste løsninger for såvel borgerne som miljøet.

Mål og indsats i den kommende tid

For at få mest mulig miljø for pengene vil regeringen i 2002 udgive en rapport om *grøn markedsøkonomi*, som skal analysere mulighederne for praktisk brug af markedsorienterede redskaber til at fremme et bedre miljø herunder økonomiske redskaber som afgifter og tilskud, omsættelige forureningstiladelser og -kvoter, brugergebyrer, ejendomsrettigheder, udfasning af miljøskadelige subsidier, regler for erstatningsansvar mv. Hertil kommer en analyse af potentialer og erfaringer med teknologisk innovation og spredning af miljøteknologiske løsninger samt initiativer, der kan stimulere og udvikle markedet, så virksomhederne i højere grad kan udnytte deres miljøindsats som en konkurrenceparameter. Endvidere skal praktisk brug af foranstaltninger, som kan fremme udvikling af miljøvenlige og ressourceeffektive teknologier og produkter undersøges. Analyserne skal også kortlægge markeds-mæssige potentialer på miljøområdet og behovet for et offentligt-privat samarbejde om initiativer, der kan fremme teknologisk udvikling samt markedets funktion og gennemsigtighed med henblik på at gøre det nemmere for forbrugere, investorer og virksomheder at handle miljø- og ressourcebevidst.

Brugen af *økonomiske styringsinstrumenter bør samordnes internationalt*. Der kan opnås større miljøgevinster, hvis for eksempel afgiftsniveauet er af nogenlunde samme størrelsesorden i de forskellige lande, så det ikke er nødvendigt at tage særlige hensyn til virksomhedernes internationale konkurrenceevne ved udformning af afgifterne. På det internationale område vil Danmark arbejde for at udvikle fælles instrumenter for at nå CO₂-målsætningen. En mulighed er at indføre internationale afgifter på flytransport for eksempel en afgift på flybrændstof. I EU vil Danmark arbejde for at harmonisere miljøafgifter med minimumssatser.

I OECD-landene er der eksempler på, at *tilskudsordninger* herunder afgiftsfritagelser i sektorerne kan påvirke adfærden, så det har negative konsekvenser for miljøet. Der er behov for, at se på om de eksisterende tilskudsordninger skal ændres eller justeres, så de ikke skader miljøet.

Danmark står over for en teknologisk udfordring. *Teknologiske nybrud og innovation* er nødvendig både for at sikre virksomhedernes konkurrenceevne og for at afkoble belastningen af natur og miljø fra den økonomiske vækst. Der er behov for en langsigtet indsats for at fremme banebrydende teknologier. Der er brug for at udbrede eksisterende, miljøvenlige teknologier og udvikle ny teknologi, nye materialer og nye løsninger for at omstille samfundet mod en bæredygtig udvikling. Teknologisk fremsyn er et vigtigt instrument i denne udvikling. Der er også brug for at finde nye måder at indrette den eksisterende produktion mere miljøvenligt på, så ressourcerne udnyttes så effektivt som muligt og produkterne bliver mere miljøvenlige i hele deres livscyklus. Det vil sige, at natur og miljø skal påvirkes mindst muligt per produceret enhed eller ydelse - i hele produktionskæden fra udvinding over forbrug til bortskaffelse. Indsatsen for renere produkter skal medvirke til at fjerne barrierer for udvikling og afsætning af mere miljøvenlige varer inden for centrale områder. EU's nye rammeprogram for Forskning, Teknologisk Udvikling og Demonstration understøtter bæredygtig teknologisk innovation. Dansk forskning- og udviklingspolitik skal bidrage til EU's målsætninger på dette område.

Samspillet mellem den offentlige og den private sektor om at forske, udvikle og sprede grønne teknologier skal styrkes. Universiteterne og erhvervslivet skal gensidigt være mere åbne for samarbejde om forskning, teknologisk udvikling og uddannelse. For at fremme dette samarbejde har regeringen indført et fradrag på 150 pct. for forskningsudgifter der anvendes i samarbejde med offentlige institutioner. Offentlig og privat prioritering af forskning i miljøspørgsmål kan være med til at styrke erhvervmæssige positioner og sikre markedsgennembrud af banebrydende teknologier, der inddrager miljøhensyn. For eksempel kan brændselsceller i fremtidens transportmidler mindske CO₂-udslippet betydeligt. Også informations- og bioteknologi kan tænkes at føre til helt nye miljøvenlige produktionsmåder og produkter. Brug af nye typer materialer kan mindske ressourceforbruget og øge mulighederne for genanvendelse.

Virksomhederne skal have mulighed for at samarbejde med videninstitutioner, der kan understøtte miljøarbejdet gennem for eksempel at rådgive om miljøvenlige teknologier, strategisk miljøledelse, kommunikation om miljøforhold og kompetenceudvikling af medarbejdere. Ny viden og nye redskaber og metoder skal spredes til og forankres i virksomhederne og deres omgivelser. Det er vigtigt, at der skabes rammer, hvor markedet selv belønner og stimulerer miljøindsatsen i virksomhederne, så de tilskyndes til at satse på teknologiudvikling. Samtidig skal eventuelle barrierer for miljøvenlige teknologiers markedsadgang fjernes.

Udvikling og anvendelse af økonomiske og andre *virkemidler* skal afstemmes med virksomhedernes evne til innovation og selvforvaltning. Der vil fortsat være behov for direkte regulering i form af lovgivning og regler, i takt med at markedet og teknologien udvikler sig. Miljøregulering skal udgøre det nødvendige minimumsgrundlag for miljøadfærd og skabe rammebetingelser, der kan motivere virksomhederne til at satse mere på at udvikle og sælge miljøvenlige produkter og til andre frivillige miljøinitiativer. Virkemidlerne skal vælges under hensyntagen til, at miljømålene nås med lavest mulige omkostninger.

Et øget *videngrundlag* skal understøtte en bæredygtig udvikling. Det gælder såvel grundlagsskabende, strategisk som anvendelsesorienteret forskning inden for alle sektorer. Grundlæggende forskning i årsagssammenhænge og i nye miljø- og samfundsmæssige problemer er af betydning for, at samfundet på et tidligt tidspunkt kan træffe de rigtige og forebyggende beslutninger for at opnå en bæredygtig udvikling. Derfor bør *forskning og udvikling*, der kan understøtte en bæredygtig udvikling, styrkes. Visionen er, at Danmark skal have et stærkt videngrundlag om bæredygtig udvikling.

Regeringen har etableret et Institut for Miljøvurdering. Gennem forskning på højt internationalt niveau skal instituttet sikre, at miljømålene nås på den økonomisk mest effektive måde. Institutet skal skabe overblik over den aktuelle og den langsigtede miljøsituation såvel i Danmark som globalt. I den forbindelse skal instituttet trække på og ud-

nytte al den viden og de kompetencer, der er opbygget på andre nationale og internationale forskningsinstitutioner. Denne viden og indsigt skal formidles til offentligheden og politiske beslutningstagere.

De miljøpolitiske beslutninger bør bygge på det bedst mulige videngrundlag - *videnbaseret miljøpolitik*. Der er behov for forskning, dataindsamling og overvågning, som kan bidrage til at forbedre beslutningsgrundlaget. Sammenhængen mellem forskning og prioriteringer i handlingsplaner og strategier skal fortsat styrkes. Miljøøkonomi og analyser af, hvordan virksomheders og borgers adfærd påvirker miljøet, er blandt de vigtige forskningsområder. Det gælder også forskning i sammenhænge mellem samfundets aktiviteter og effekter på sundhed og miljø samt prognoser og scenarier for den forventede udvikling. Den opnåede viden skal være til rådighed for alle. Hvor videngrundlaget er mangelfuldt, er *forsigtighedsprincippet* et vigtigt instrument.

Viden om sammenhænge mellem aktiviteter og miljøpåvirkning giver et bedre beslutningsgrundlag, og derfor skal metoderne til *strategisk miljøvurdering* videreudvikles. Integration af miljø og økonomi i beslutningsprocesser kan fremmes ved at dokumentere effekten af miljøinitiativer ved hjælp af økonomiske opgørelser af fordele og ulemper. Til brug for disse analyser er der behov for at videreudvikle metoderne til at værdisætte miljø- og naturgoder, der berøres af de politiske initiativer.

Opmærksomheden vil også i de kommende år blive rettet mod *information, uddannelse og undervisning*. Nøglebegreberne i en fremadrettet information og undervisning om bæredygtig udvikling er viden og ansvar. Folkeskolen, gymnasier og ungdomsuddannelser har en særlig rolle, som de institutioner der er med til at forme børn og unges grundlæggende værdier. Der er generelt behov for en øget viden om naturgrundlaget for menneskets eksistens samt en solid viden om samspillet mellem miljø og de økonomiske og sociale forhold. Undervisningssektoren har en vigtig rolle at spille, for eksempel gennem at lærer- og pædagoguddannelser sætter fokus på at bidrage til børn og unges forståelse af problemstillinger omkring bæredygtig udvikling.

Uddannelsesinstitutionerne har blandt andet til opgave at formidle viden om miljø og bæredygtig udvikling på en måde, så denne viden kan danne grundlag for demokratiske beslutninger. Undervisning om bæredygtig udvikling bør foregå i et internationalt samarbejde mellem uddannelsesinstitutioner. Herved vil børn og unge erfare, at der er problemstillinger, som er fælles for os alle, og som bedst løses gennem en fælles international indsats. Undervisningsministrene underskrev Haga-deklARATIONEN i marts 2000, og i januar 2002 blev den første Agenda 21 for uddannelse i Østersøregionen – Baltic 21E – godkendt. Hermed sætter uddannelsessektoren økologisk, økonomisk, kulturel og social udvikling på dagsordenen for samarbejde mellem Danmark og landene rundt om Østersøen.

Foto: Morten Lankilde

16 Offentlighedens deltagelse og Lokal Agenda 21

Et bæredygtigt samfund bygger på demokrati og åbenhed og på, at befolkningen deltager i beslutninger og tager ansvar. Alle dele af det danske samfund må arbejde engageret med, hvis bæredygtig udvikling skal føres ud i livet. Et af budskaberne i Brundtland-rapporten fra 1987 og Rio-deklarationen fra 1992 var, at aktiv offentlig deltagelse er en forudsætning for at opnå bæredygtig udvikling og løse verdens miljøproblemer. Der er i Danmark en lang tradition for at inddrage offentligheden. Denne tradition blev på miljøområdet fulgt op med en international aftale - den såkaldte Århuskonvention fra 1998. Den indebærer, at befolkningen har let adgang til information, mulighed for at deltage i beslutningsprocesserne og adgang til at klage på miljøområdet.

Principperne fra Århuskonventionen bør også gælde i andre lande, hvis vi globalt set skal opnå bæredygtig udvikling. Danmark vil arbejde for, at disse principper bliver mere udbredt i internationale aftaler, og at en styrkelse af offentlighedens adgang til information og deltagelse indgår i resultaterne af Verdenstopmødet for bæredygtig udvikling i 2002. Det lokale Agenda 21 arbejde er også vigtigt for at føre en bæredygtig udvikling ud i livet.

Offentlighedens deltagelse i beslutninger om og gennemførelse af strategien for bæredygtig udvikling er væsentlig. Derfor er det vigtigt, at der i befolkningen er bred opbakning og tillid til den førte politik på bæredygtighedsområdet. Offentlighedens deltagelse kan tilføre viden, værdier og give forslag til prioriteringer i det videre arbejde i Danmark med bæredygtig udvikling.

Århuskonventionen fra 1998 er en international aftale om borgernes miljørettigheder. Den indebærer, at borgere og miljøorganisationer skal have adgang til informationer og til at deltage i beslutninger på miljøområdet - nye regler, handlingsplaner eller anden planlægning. Desuden er der adgang til at klage og til at rejse sager ved domstolene. Danmark har i september 2000 ratificeret Århuskonventionen som det første vestlige land. Det har blandt andet betydet, at miljøorganisationer har fået øget klageadgang i en række væsentlige miljølove, og at det generelle princip om at ind-

drage borgerne i planlægningen er blevet udvidet. Undervisning i temaet bæredygtighed er vigtigt på alle niveauer i undervisningssektoren. Sigtet er at give alle mulighed for at udvide deres viden om de mange problemstillinger og emner, der indgår i debatten om bæredygtig udvikling på globalt, regionalt og lokalt plan.

Mange af de problemer, der skal findes løsninger på for at bevæge samfundet i en bæredygtig retning, har deres udgangspunkt i lokale aktiviteter. Det er i folks daglige liv og valg og hos medarbejderne på virksomheder, at der skal komme forandringer, der kan lede udviklingen i en bæredygtig retning.

Forandringer stimuleres blandt andet gennem det lokale Agenda 21-arbejde, der omfatter dels aktiviteter i kommunalt og amtsligt regi, dels aktiviteter lokalområder drevet af virksomheder, organisationer og borgere. Aktiviteterne vedrører for eksempel ressourceforbrug, affaldshåndtering og miljøvenlig adfærd i forbindelse med blandt andet kommunens service, virksomheders produktion og borgernes hverdag.

Lokal Agenda 21-aktiviteter finder sted i større eller mindre omfang i de fleste af landets kommuner og amter. I 2000 ændrede Folketinget planloven og gav amter og kommuner pligt til at redegøre for deres strategi på lokal Agenda 21-området mindst hvert fjerde år.

Det lokale Agenda 21-arbejde skal medvirke til at opbygge en forståelse for, at bæredygtig udvikling må ses i et globalt og langsigtet perspektiv, samtidig med at der

LOKAL AGENDA 21 I ALBERTSLUND

Hyldebjergvej er en almen boligforening i Albertslund Kommune. Området var tidligere socialt belastet, men blandt andet mangeartede miljøprojekter har bidraget til at fremme et stærkt sammenhold, og området har i dag udviklet sig til et attraktivt boligområde. Miljøeffekterne er blandt andet en markant nedgang i affaldsmængderne til deponering fra 60-80 containere i 1980'erne til cirka 3 i dag. Hyldebjergvej blev i 1999 indstillet til Nordisk Råds årlige Natur- og Miljøpris.

Lokal Agenda 21 aktiviteterne omfatter for eksempel et lokalt affaldssorterings- og genbrugsanlæg, små jordlodder der lejes af beboerne til at dyrke økologiske grønsager, tøjbyttebod, økologisk café samt forsøg med toiletter, der opsamler urin, som kan anvendes som gødning på markerne.

Drivkræfterne bag de mange aktiviteter har været et stærkt og dynamisk fællesskab i boligområdet samt god koordinering gennem Agenda Center Albertslund og Kulturøkologisk Forening Albertslund.

skal handles lokalt. Jo flere lokalt aktive borgere desto flere vil i dagligdagen handle for en mere bæredygtig udvikling. Det er vigtigt, at borgerne, kommuner og amter fortsat støtter hinanden og finder de løsninger, der passer bedst lokalt. Direkte samarbejde mellem NGO'er og virksomheder kan også bidrage til at udvikle bæredygtige løsninger, for eksempel miljøstyring eller for virksomheders anvendelse af ny bioteknologi.

På arbejdspladserne er det vigtigt, at medarbejderne opfordres til at komme med ideer og deltage i omlægninger, der kan fremme bæredygtig udvikling. Foreløbige erfaringer viser, at det både er lønsomt for virksomhederne, fremmende for arbejdsglæden og til gavn for det omgivende samfund.

Erfaringer viser, at det er muligt at engagere mange mennesker i lokale spørgsmål og opgaver. En vellykket borgerdeltagelse forudsætter, at der er klare relationer i samarbejdet, at der opnås synlige resultater, og at det er spændende at deltage. I et videre perspektiv er det vigtigt at sætte fokus på, hvordan alles deltagelse sikres.

I det danske Agenda 21-arbejde ydes allerede i dag bidrag fra en lang række aktører, der hver på sin måde og niveau indgår i processer, der sigter på at fremme en bæredygtig udvikling. Det må forventes, at antallet af aktører og processer i det danske Agenda 21-arbejde vil blive øget i den næste tid frem mod Verdenstopmødet for bæredygtig udvikling i 2002 i Johannesburg, Sydafrika. Disse bidrag skal ses som led i en sammenhængende dansk indsats.

Mål og indsats i den kommende tid

Danmark vil internationalt arbejde for, at principperne i Århuskonventionen bliver mere udbredt. Såvel de øvrige EU-lande som EU arbejder på at gennemføre konventionen. Danmark arbejder for, at EU's institutioner og procedurer bliver forpligtet til samme åbenhed og til at inddrage borgerne i viden og beslutninger på miljøområdet. Danmark vil også arbejde aktivt for, at Århuskonventionens principper bliver mere udbredt i globale og internationale forhandlinger og afspejles i globale og internationale konventioner og retsakter. Verdenstopmødet for bæredygtig udvikling i 2002 vil være en

vigtig lejlighed til at undersøge, om Århuskonventionen kan blive en model i global sammenhæng for at udmønte Rio-deklarationens princip 10 om alle berørte borgeres adgang til at deltage i løsning af miljøspørgsmål.

Regeringen vil arbejde for, at borgerne kan deltage aktivt i arbejdet med bæredygtig udvikling, og at der gives adgang til letforståelig information og baggrundsviden. I tilknytning til denne strategi vil der blive fastlagt et sæt af nationale indikatorer for bæredygtig udvikling, hvoraf flere kan være til inspiration for opbygning af lokale indikatorer.

Det er vigtigt, at borgerne har muligheder for at deltage i beslutningsprocesser på miljøområdet. Et konkret område kan være i forbindelse med beslutninger om at udsætte genetisk modificerede organismer.

Det er vigtigt, at alle bidrager til at informere om aktiviteterets betydning for miljøet. Derfor bør virksomheder informere om deres miljøarbejde, så borgerne i nærheden af virksomheden kan få viden om, hvordan virksomheden påvirker miljø og sundhed eller bruger ressourcer. Det kan være i form af grønne regnskaber og oplysninger fra virksomhedernes miljøledelsessystemer.

Lokal Agenda 21-aktiviteter bør yderligere fremmes. Det kan blandt andet ske, ved at der i det lokale Agenda 21-arbejde opstilles lokale indikatorer for bæredygtig udvikling. Lokale indikatorer kan medvirke til at belyse resultater af det lokale Agenda 21-arbejde i et område eller en kommune og give mulighed for at sammenligne med tilsvarende aktiviteter i andre områder, kommuner eller amter samt for at stille de lokale mål og resultater i relation til de nationale. Staten vil løbende inspirere til dette arbejde ved at vejlede, inspirere og formidle erfaringer om lokal Agenda 21-strategier og aktiviteter. I november 2002 vil Miljøministeriet i samarbejde med Kolding Kommune, KL og Amtsrådsforeningen samt den internationale miljøorganisation, ICLEI og Green Network afholde en større lokal Agenda 21-konference, som skal følge op på Johannesburg-FN-konferencen og lægge linierne for de kommende års lokal Agenda 21-arbejde.

Foto: Morten Lankilde

17 Gennemførelse, overvågning af fremskridt og opfølgning

Dette er Danmarks strategi for bæredygtig udvikling. For at føre strategien ud i livet, er der behov for et aktivt samspil og dialog mellem en lang række aktører. Der skal ske en indsats på både nationalt og lokalt niveau, fra aktører i sektorerne og fra organisationer og borgerne for at nå målene i denne strategi. Et system med indikatorer skal medvirke til at følge fremskridt med at nå strategiens mål.

Gennemførelse - et fælles ansvar

Strategien er udgangspunktet for en fortsat dialog om mål og midler for at opnå bæredygtig udvikling. Den er samtidig startskuddet til, at konkrete initiativer i strategien sættes i gang. Strategien har både et langsigtet og et tværsektorielt perspektiv. Strategien er en samlet ramme for Danmarks nationale indsats for at opnå bæredygtig udvikling. Den lægger rammerne for de hensyn, der skal tages, når kommende strategier og handlingsplaner udarbejdes og gennemføres.

Strategiens visioner og mål vil blive fulgt op af handlingsplaner, programmer og konkrete initiativer inden for de pågældende sektorer og områder. Blandt flere kan nævnes en handlingsplan for

vandmiljøplan III, en handlingsplan for biologisk mangfoldighed, en strategi for sammenhængen mellem miljøfaktorer og sundhed samt en rapport om grøn markedsøkonomi.

Men det er ikke nok, at der laves handlingsplaner og strategier. Strategierne skal føres ud i livet. Det er vigtigt, at aktørerne i de enkelte sektorer tager ansvar og fremmer strategiens mål og gennemfører indsatser inden for deres egne områder. Målene om at afkoble sammenhængen mellem vækst og påvirkning af miljøet, integrere miljøhensyn i sektorer og fremme en bæredygtig udvikling er vigtige og bør indgå i sektorernes videre arbejde.

Løbende dialog og offentlig deltagelse er vigtig for at gennemføre strategiens mål. Dialog om strategi-

ens rammer, mål, styringsmidler og tværgående temaer er vigtig for at udvikle relevante løsninger og skabe forankring i samfundet. Aktiv deltagelse af aktører på alle niveauer i samfundet er nødvendig.

Mange gør allerede en betydelig indsats for at fremme en bæredygtig udvikling og kan få en vigtig rolle i forbindelse med gennemførelse af strategien. Det gælder både borgere, grønne organisationer, erhvervsorganisationer og andre interesseorganisationer. NGO'ere tilskyndes til at deltage i at gennemføre strategien på lokalt, regionalt og nationalt niveau.

Overvågning og opfølgning - fra mål til resultat

Bæredygtig udvikling er en langsigtet proces med langsigtede mål. Det er nødvendigt at have overblik over, om udviklingen går i den rigtige retning, og at der nås resultater. Regeringen vil derfor løbende overvåge og rapportere, hvordan det går med at gennemføre strategien og opnå resultater, der går i retning af bæredygtig udvikling. Det giver mulighed for at tage eventuelle nødvendige initiativer og justere kursen for at imødegå en negativ udvikling.

Indikatorer vil være et udgangspunkt for at rapportere om fremskridt mod en bæredygtig udvikling. Der er udviklet et sæt indikatorer for bæredygtig udvikling i sammenhæng med strategien, der kan følge udviklingen i forhold til vigtige mål og indsats i strategien for bæredygtig udvikling.

Indikatorsættet består af et mindre antal overordnede nøgleindikatorer og et sæt af indikatorer, der retter sig mod hvert af strategiens indsatsområder. Indikatorerne fokuserer på udvikling og resultater i forhold til strategiens mål om bæredygtig udvikling.

Indikatorerne vil løbende blive udviklet i lyset af det internationale arbejde med indikatorer for bæredygtig udvikling. Indikatorerne vil blive afrapporteret hvert år på en særlig hjemmeside for bæredygtig udvikling.

På baggrund af rapporter om resultater med at gennemføre strategien vil regeringen løbende tage initiativ til at vurdere og justere strategien for bæredygtig udvikling. Strategien vil blive justeret løbende, og det vil vurderes, om der er behov for nye indsatsområder.

Bilag

Liste over indikatorer til Danmarks Strategi for bæredygtig udvikling

I tilknytning til Danmarks Strategi for bæredygtig udvikling er opstillet en række indikatorer. De bidrager til at belyse og illustrere fremskridt med at opnå bæredygtig udvikling.

Indikatorerne er valgt på baggrund mål og indsatser i Danmarks nationale strategi for bæredygtig udvikling, og på baggrund af forslag og synspunkter i den offentlige debat.

Indikatorerne vil være et væsentligt element i den løbende rapportering om udvikling og resultater i forhold til mål og indsatser i. Indikatorerne vil udgøre en del af vurderingsgrundlaget i den løbende justering af mål og indsatser.

Indikatorerne viser udviklingen inden for strategiens forskellige indsatsområder. Indikatorerne offentliggøres selvstændigt hvert år.

3. Nøgleindikatorer

Mål og principper	Nøgleindikatorer
1. Velfærdssamfundet skal udvikles, og der skal ske en afkobling af sammenhængen mellem vækst og miljøpåvirkning	N1. BNP pr. capita N2. Miljøpåvirkningen for 4 faktorer (drivhusgasser, næringsstoffer (N og P) til havet, udslip af forurende stoffer) i forhold til BNP N3. Ægte opsparing N4. Beskæftigelse fordelt på aldersgrupper
2. Der skal være et sikkert og sundt miljø for alle, og vi skal opretholde et højt beskyttelsesniveau	N5. Middellevetid (fordelt på mænd og kvinder) N6. Bruttoemissionen i mill. tons CO₂-ækvivalenter fordelt på erhverv, transport, husholdning, landbrug og affald N7. Antallet af kemikalier der er blevet klassificeret og/eller reguleret
3. Vi skal sikre en høj biologisk mangfoldighed og beskytte økosystemerne	N8. Areal af naturtyper (løvskov, oprindelig skov, enge, overdrev, heder og moser)
4. Ressourcerne skal udnyttes bedre	N9. Ressourcestrømme for 3 faktorer (energiforbrug, drikkevandforbrug, samlet affaldsmængde) i absolutte tal samt i forhold til BNP
5. Vi skal yde en aktiv international indsats	N10. Bistandsmidler i % af BNI, totalt og opdelt på udviklings- og miljøbistand, samt bistand til de nærliggende lande
6. Miljøhensyn skal indgå i alle sektorer	N11. og N12. Der udvælges hvert år nogle sektorer hvis miljøprofil illustreres ved et indeks for tre udvalgte miljøpåvirkninger i forhold til udvikling i sektoren
7. Markedet skal understøtte bæredygtig udvikling	N13. Antal miljømærkede produkter, opgjort som antallet af handelsnavne
8. Bæredygtig udvikling er et fælles ansvar, og vi skal måle fremskridt	N14. Antal EMAS og ISO registrerede virksomheder og deres andel af branchens produktion og/eller beskæftigelse

4. Klimaændringer

<i>Mål og indsats</i>	<i>Indikatorer</i>
Atmosfærens indhold af drivhusgasser skal stabiliseres på et niveau som kan forhindre farlig menneskeskabt indvirkning på klimasystemet	1. Atmosfærens koncentration af CO ₂
De klimaændringer der synes uundgåelige, skal ske så langsomt at økosystemerne kan tilpasse sig	2. Gennemsnitstemperatur i verden og i Danmark 3. Effekter af klimaændringer i Danmark udtrykt ved pollensæsonens indtræden
Danmark har internationalt set et højt udslip af CO ₂ pr. indbygger, hvilket giver os en særlig forpligtelse	4. CO ₂ -udledningen pr. indbygger i verden samt i en række regioner og lande, herunder Danmark
Danmark skal yde et væsentligt bidrag til Kyoto-protokollen. Drivhusgasudledningerne skal reduceres (21% fra 1990 til 2008-12)	5. Bruttoemissioner af drivhusgasser i alt udtrykt i mill. tons CO ₂ -ækvivalenter – samt fordelt på CO ₂ , N ₂ O, CH ₄ , HFC, PFC og SF ₆ 6. CO ₂ -optag i mill. Tons. 7. Bruttoemissioner i alt i mill. tons CO ₂ -ækvivalenter ift. BNP i faste priser 8. Nettoemissioner (=brutto minus optag) af drivhusgasser i alt udtrykt i mill. tons CO ₂ -ækvivalenter
Alle reduktionsmuligheder for drivhusgasser inddrages på den mest omkostningseffektive måde	9. Bruttoemissioner i mill. tons CO ₂ -ækvivalenter fordelt på erhverv transport, husholdninger, landbrug og affald

5. Biologisk mangfoldighed, naturbeskyttelse og adgang til naturen

<i>Mål og indsats</i>	<i>Indikatorer</i>
Styrke og målrette indsatsen for biologisk mangfoldighed og naturbeskyttelse	1. Areal af naturtyper (løvskov, enge, overdrev, heder og moser)
Forstærke indsatsen for at bevare og genskabe levesteder for hjemmehørende dyr og planter med store levedygtige bestande både på land og i de ferske og marine vandmiljøer, i overensstemmelse med målet i EU's 6. Miljøhandlingsprogram, om at standse tabet af biologiske mangfoldighed senest i år 2010	2. Bevaringsstatus for arter og naturtyper omfattet af NATURA 2000 områder 3. Rødtlistede artsgrupper i Danmark 4. Statslige arealerhvervelser til naturforvaltning 5. Dansk vandløbsfaunaindeks (vandkvalitet i vandløb) og sigtedybde (vandkvalitet i søer) 6. Overskridelse af tålegrænser for ammoniak og kvælstofilter (for heder, højmoser, overdrev m.m.) 7. Udledning til havet af kvælstof og fosfor i ton/år

6. Miljø og sundhed kemikalier, miljøforurening, fødevarer, arbejdsmiljø og indeklima

Mål og indsats	Indikatorer
Mindske de skadelige påvirkninger på menneskets sundhed og på miljøet mest muligt, uanset hvad kilden er	1. Forekomsten af astmatisk bronktis og astma, allergisk snue (høfeber og ikke årstidsbestemt snue) samt allergisk eksem indenfor seneste år i 1987, 1994 og 2000
6.1 Kemikalier	
Mål og indsats	Indikatorer
Brugen af kemikalier skal begrænses, og hvor det er relevant, skal kemikalier som har skadelig effekter på menneskers og dyrs sundhed og på naturen, forbydes, så udslip af kemikalier, som udgør en trussel mod miljø og sundhed, ophører indenfor en generation.	1. Antallet af kemikalier der er blevet klassificeret
Fastholde et højt beskyttelsesniveau ved vurderingen af plantebeskyttelsesmidler og biociders sundheds- og miljømæssige virkninger	2. Salg af pesticidaktivstoffer der er klassificeret som særligt farlige
6.2. Miljøkvalitet og andre miljøfaktorer	
Mål og indsats	Indikatorer
Begrænse forurening, eutrofiering og ozon ved jordens overflade	1. Emission af SO ₂ , NO _x , VOC og NH ₃
Ozonlagets nedbrydning højt oppe i atmosfæren skal standses	2. Ozonlagets tykkelse
Fastholde indsatsen over for jordforurening	3. Antal lokaliteter hvor der er sket oprydning af jordforurening for at sikre boliganvendelse og/eller drikkevandsforsyning (antal oprydninger pr. år og fordelt på typer af finansiering)
Fastholde indsatsen for at sikre rent drikkevand	4. Antal fund af pesticider i grundvandet, der anvendes til fremstilling af drikkevand
Sygdomsfremkaldende mikroorganismer skal ikke spredes i miljøet i et omfang som er skadeligt	5. Badesteder hvor vandets kvalitet er så ringe at badning frarådes
6.3. Fødevarer	
Mål og indsats	Indikatorer
Sikkerhedsvurdering, risikoanalyse og kontrol af kemiske forureninger og midler som indgår i produktionen, vil blive videreført og styrket	1. Niveau for udvalgte kemiske forureninger i fødevarer
	2.a. PCB i torskelever fra danske farvande 1998 – 2000
	2.b. Indtaget af 4 tungmetaller med den danske kost (antal levnedsmidler) i tre 5-års overvågningsperioder
6.4. Arbejdsmiljø	
Mål og indsats	Indikatorer
Arbejdsbetingede skader på grund af udsættelse for kræftfremkaldende stoffer og organiske opløsningsmidler eller tungmetaller skal undgås	1. Udvalgte anmeldte arbejdsbetingede lidelser
	2. Forbruget af kræftfremkaldende stoffer i industrien

7. Ressourcer og ressourceeffektivitet

<i>Mål og indsats</i>	<i>Indikatorer</i>
Forbruget af ressourcer skal nedbringes.	<p>1. Danmarks samlede forbrug af udvalgte ressourcer (rå- og hjælpestoffer)</p> <p>2. Hvert 3. år: Danmarks samlede forbrug af materieressourcer (TMR) opdelt på indenlandske ressourcer og importerede råstoffer og varer samt på direkte og skjulte materialestrømme</p>
Miljøbelastninger fra affald skal forebygges.	<p>3. Udvikling i affaldsproduktion og BNP, 1994 – 2000</p> <p>4. Mængden af affald, der genanvendes absolut og i forhold til den totale mængde affald i Danmark</p> <p>5. Affaldsmængden i Danmark fra de 4 sektorer; husholdninger, servicesektor, industri samt byggeri og anlæg opgjort absolut og i forhold til den økonomiske aktivitet i sektorerne</p>
En bæredygtig råstofanvendelse i Danmark skal realiseres.	<p>6. Genanvendelsen i bygge- og anlægsbranchen i pct. af indvundne råstoffer.</p> <p>7. Kendte reserver i Nordsøen i forhold til aktuelle årlige produktion for hhv. olie og gas</p>
Forskellige hensyn skal kombineres for at mindske konflikterne mellem forskellige ønsker til at anvende det samme stykke jord. Uden for byerne skal flersidig anvendelse fremmes.	<p>8. Udviklingen i arealanvendelse (km²) fordelt på arealtypene natur, skov, agerland, huse og veje i det åbne land samt byer</p>

8. Danmarks internationale indsats

<i>Mål og indsats</i>	<i>Indikatorer</i>
Danmark yder i et nært og forpligtende samarbejde med modtagerlandene betydelig støtte til områder af relevans for bæredygtig udvikling	<p>1. Bistandsmidler i % af BNI, total og opdelt på udviklings- og miljøbistand, bistand til de nærliggende lande</p> <p>2. Antal af ulande og østlande som modtager bistand fra Danmark, der har udarbejdet nationale strategier for bæredygtig udvikling</p>
Baggrundsindikatorer	
<i>FN mål</i>	<i>Indikator</i>
Reducere andelen af fattige der lever i ekstrem fattigdom, til det halve fra 1990 til 2015	Antallet af folk, som lever for under 1 USD om dagen

9. Fødevarerproduktion - fødevarer sikkerhed, landbrug og fiskeri

9.1. Fødevarer sikkerhed

<i>Mål og indsats</i>	<i>Indikatorer</i>
Et vigtigt mål er at opnå et ubetinget højt niveau af fødevarer sikkerhed	1. Antal fødevarer bårne sygdomstilfælde

9.2. Landbrug

<i>Mål og indsats</i>	<i>Indikatorer</i>
Landbrugets tab af nitrat, fosfor og ammoniak skal begrænses til et niveau som ikke er til gene for mennesker, som sikrer vandmiljøet og sårbare naturtyper, og som giver mulighed for et rigt dyre- og planteliv	1. Balanceopgørelse af tilført og fraført N og P 2. Landbrugets samlede import og eksport af N og P
Landbruget og den enkelte landbruger har en vigtig rolle som naturforvalter. Naturen skal beskyttes, og den biologiske mangfoldighed sikres	3. Antallet af bedrifter og areal som har grønne regnskaber/miljøstyring 4. Areal/ha udpeget som SFL områder, herunder andel af areal med MVJ-ordninger
Regeringen ønsker inden for de kommende år at minimere forbruget af pesticider	5. Behandlingshyppighed for pesticider på det konventionelt dyrkede areal
Regeringen ønsker en fortsat udvikling af den økologiske sektor baseret på forbrugernes efterspørgsel og fælles EU-regler	6. Antal og areal af økologiske brug
Regeringen finder, at det er afgørende at fortsat økonomisk vækst sker uden en tilsvarende vækst i miljøbelastningen og i balance med natur og miljø.	7. Indeks: Landbrugets miljøpåvirkning: illustreret ved energiforbrug f.eks. pesticid-behandlingshyppighed, antal dyreenheder, metanudslip, ammoniaktab og kvælstofoverskud i forhold til udviklingen i produktionsværdi. 8. Antal bedrifter, størrelse og specialisering (harmoniske og uharmoniske bedrifter)

9.3. Fiskeri

<i>Mål og indsats</i>	<i>Indikatorer</i>
Havets fiskebestande og økosystem skal bevares	1. Andelen af fiskebestande, hvor gydebiomassen er indenfor sikre biologiske grænser, samt andelen af fiskerier, som drives indenfor sikre biologiske grænser
Omfanget af udsmid skal reduceres	2. Udsmidsprocenten i forhold til den samlede fangst (landing og udsmid) for udvalgte arter fordelt på fiskeredskeer.
Fiskeriet skal gøres mere selektive så utilsigtede bifangster af marsvin så vidt muligt undgås og uønskede påvirkninger af havbunden bedre kan undgås	3. Omfang af bifangst af marsvin (estimeret) i danske garnfiskerier i Nordsøen
Flådestørrelse og sammensætning, der er bærelig tilpasset fangstmulighederne	4. Fiskeriflådens kapacitet (tonnage, motorkraft mv.) og sammensætning

10. Skovbrug

<i>Mål og indsats</i>	<i>Indikator</i>
Naturnær og miljøvenlig skovdrift skal fremmes	1. Foryngelses- og etableringsmetoder. Herunder andel af foryngelsesmaterialet bestående af hjemmehørende arter. (Fra 2003 også bevoksningsstruktur (alders- og artsdiversitet) samt mængden af dødt ved i produktionsskov) 2. Skov med særlige naturhensyn
Befolkningen skal inddrages mere i beslutninger om skovene og friluftslivet skal styrkes	3. Besøgstal i skov
Skovarealet skal forøges så skovlandskaber dækker 20-25% af arealet i løbet af en trægeneration (80-100 år)	4. Det samlede skovareal

11. Industri, handel og service

<i>Mål og indsats</i>	<i>Indikator</i>
Der skal skabes et effektivt grønt marked, og det skal blive lettere for virksomheder og investorer at dokumentere deres miljøindsats	1. Antal licenser til miljømærkede produkter
Flere miljømærkede produkter på markedet og information skal motivere forbrugere til at ændre adfærd	2. Antal miljømærkede produkter, opgjort som antallet af handelsnavne
Virksomhederne skal i stigende grad kunne konkurrere på deres miljøindsats	3. Antal EMAS og ISO registrerede virksomheder og deres andel af branchens produktion og/eller beskæftigelse
Vækst og miljø skal i stigende grad gå hånd i hånd	4. Indeks for fremstillingssektorens ressourceeffektivitet udvalgte parametre (f.eks. energi og vand m.v.) i forhold til BNP 5. Udvikling i erhvervenes udledninger af CO ₂ , NO _x , SO ₂ , samt udviklingen i BVT, målt i faste priser
Eksisterende og nye turistområder og turistfaciliteter bør forbedres til højere miljømæssig standard	6. Antal/procent af turistvirksomhederne der deltager i miljømærkningsordninger
Blå flag skal sikre opmærksomheden omkring rene og sikre badeforhold	7. Antal "Blå Flag" strande og havne

12. Transport

<i>Mål og indsats</i>	<i>Indikator</i>
Effektiv mobilitet skal sikres gennem kollektive og private transportløsninger	1. Gennemsnitlig turlængde opdelt på aktiviteter
Bryde sammenhængen mellem vækst i transportens miljø- og sundhedsbelastning og vækst i økonomien	2. Trafikarbejdet/BNP 3. Persontransportarbejde og godstransportarbejde fordelt på transportformer
Udledning af luftforurening fra trafikken udgør ikke en sundhedsfare for befolkningen	4. Transportens emissioner (CO ₂ , CO, HC, PM ₁₀ , NO _x , NMVOC og SO _x)
Det skal være sikkert og trygt for alle at færdes i trafikken	5. Antal dræbte i trafikken fordelt efter transportform i antal
Efterspørgsel og udbud af miljøvenlige transportvalg øges	6. Gennemsnitlig energieffektivitet for persontransport og godstransport 7. Gennemsnitlig kapacitetsudnyttelse og gennemsnitlig last for lastbiler over 6 ton 8. Nye personbilers energieffektivitet

13. Energi

<i>Mål og indsats</i>	<i>Indikatorer</i>
Målet er at mindske CO ₂ -udledningen med 20% fra 1988 til 2005	1. CO ₂ -emissioner i mill. tons i forhold til bruttoenergiforbrug
SO ₂ -udledningen skal reduceres med omkring 30% inden udgangen af 2010 i forhold til 1998 niveauet	2. SO ₂ -emissioner i mill. tons i forhold til bruttoenergiforbrug i PJ
NO _x -udledningen skal reduceres med omkring 45% inden udgangen af 2010 i forhold til 1998 niveauet	3. NO _x -emissioner i mill. tons i forhold til bruttoenergiforbrug i PJ
Styrket planlægning, koordinering og prioritering af den samlede indsats for energibesparelser	4. Bruttoenergiforbrug i PJ og endeligt energiforbrug i PJ 5. Energiintensitet for produktionserhverv i alt og for landbrug og gartneri 6. Kraftvarmeandel af termisk elproduktion

14. By- og boligudvikling

<i>Mål og indsats</i>	<i>Indikatorer</i>
Byarealet skal udnyttes bedre	1. Areal til byzone
Nye bystrukturer skal sikre en effektiv udnyttelse af det samlede trafiksystem	2. Andel af nybygget kontorhverv i Hovedstadsområdet der er bygget inden for en afstand af 500 meter til en S-togs-station
Bygningers brugsværdi, fleksibilitet og kvalitet skal øges	3. Andel af samtlige boliger der har fjernvarme, eget bad og toilet
Kvaliteten af byernes rekreative muligheder skal gøres bedre	4. Kmv. grønt område der er tilgængeligt inden for en afstand af 15 min. gang pr. indbygger i Aalborg og København
Yderligere krav til energi- og ressourceforbrug	5. Energiforbrug til rumopvarmning i byen som helhed (energiforbrug pr. kvm.)
	6. Indeks for udvikling i elforbrug, vandforbrug og affaldsmængde i boliger/husholdningen (opgjort pr. indbygger)
Der skal ske en vækst i udbuddet af boliger	7. Antal nyopførte udlejningsboliger indenfor forskellige boligformer

15. Virkemidler og vidensgrundlag

<i>Mål og indsats</i>	<i>Indikatorer</i>
Beslutninger på alle niveauer skal vurderes i forhold til miljøet	1. Miljøkonsekvensvurdering af lovforslag
Det offentlige ønsker at gå foran bl.a. ved at inddrage miljøhensyn i sin indkøbspolitik.	2. Andel af statslige institutioner som har indberettet grøn indkøbspolitik
Udannelse og undervisning skal være medvirkende faktor til at udbrede viden om bæredygtig udvikling	3. Antal skoler med grønne flag 4. Antal naturvejledere
Der skal være et solidt vidensgrundlag for at træffe de rigtige beslutninger og prioritere indsatser. Udgifter til forskning og udvikling bør øges med henblik på at nærme sig 3% af BNP senest i 2010	5. Samlede antal midler til forskning og udvikling

16. Offentlighedens deltagelse og Lokal Agenda 21

<i>Mål og indsats</i>	<i>Indikatorer</i>
Lokal Agenda 21-aktiviteter bør yderligere fremmes	1. Antal amter og kommuner der har indledt arbejdet med lokal Agenda 21

